

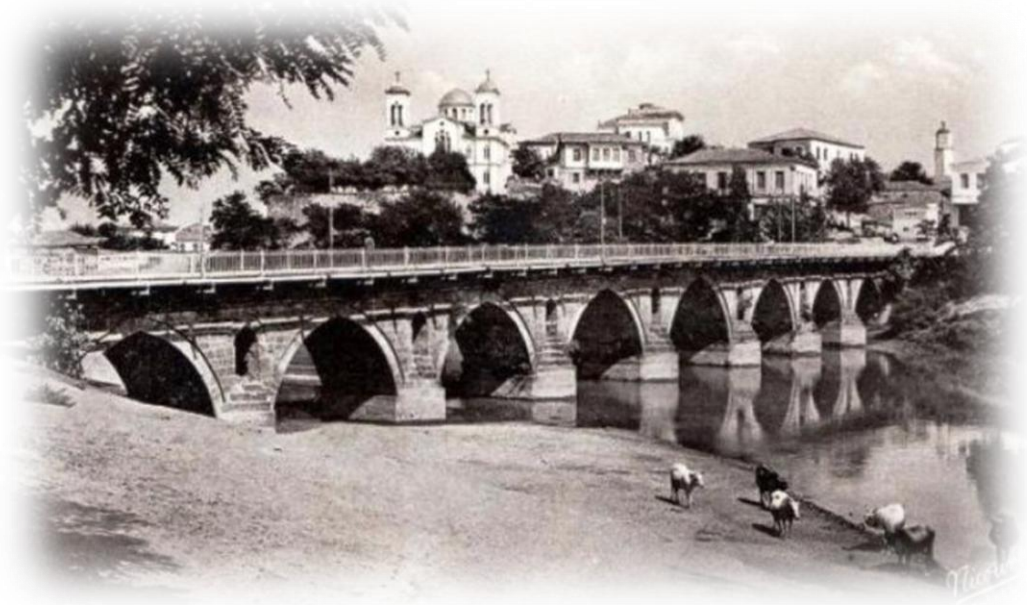

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
«Πολεοδομία και Χωροταξία»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Τα ποτάμια στον αστικό ιστό ως φορείς πολιτισμού.
Η περίπτωση του Πηνειού ποταμού στη Λάρισα.»**

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Ευαγγελία Γούλα

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Ειρήνη Κλαμπατσέα

Οκτώβριος 2021

«Η Λάρισα είναι η πολιτεία με τη διπλή προσωπικότητα. Ο ερχόμενος από το νοτιά ταξιδιώτης, κουρασμένος από το μακρύ ξετύλιγμα του κάμπου, βλέπει να προβάλλει στον ορίζοντα της γυμνής ισοπεδοσύνης μια τούφα χαμηλών σπιτιών και λίγα δένδρα. Προχωρεί στους πλατιούς σκονισμένους ηλασπωμένους - ανάλογα με την εποχή - δρόμους, κοιτάει τα μονόπατα τ' άτεχνα τα άχαρα σπίτια και νιώθει πως η θλίψις πρέπει να είναι απέραντη σ' αυτή την καμπύσια πολιτεία. Αν μάλιστα έτυχε να διαβάσει λίγη ρούσικη φιλολογία, το μυαλό του θα πετάξει στις πληκτικές, μονότονες, τις άχρωμες επαρχιακές πόλεις της στέπας, που με τόση υποβλητικότητα ζωγράφησε ο Γκόρκι.

Όταν όμως ο ταξιδιώτης προσπεράσει την πλατεία κι ανέβει στο πλάτωμα του φρουρίου, τότε, η αναπάντεχη αλλαγή της σκηνοθεσίας θα τον ξαφνιάσει. Κάτω, στα πόδα του, ο Πηνειός, πλατύς και μεγαλόπρεπος, κυλάει τ' ασημένια νερά του μέσα στην πλούσια βλάστηση της ακροποταμιάς. Οι φτελιές οι ακακίες, οι ψηλόκορμες - μα κι λυσίκομες - λεύκες γεμίζουν το μικρό πάρκο του Αλκαζάρ. Στη δεξιάν ακροποταμιά κείται η φτωχική συνοικία των Ταμπάκικων, με συνέχεια τα ολοπράσινα αμπέλια, τα στολισμένα με μύρια δέντρα. Πιο πέρα, κατά το βοριά ξαπλώνεται ο κάμπος της Γιάννουλης, τα αμπέλια του Καζακκάρ, του Τύρναβου. Σ' αυτό το μέρος, τα νερά της σαμπριάς και του Ξηριά χαρίζουν πλούσια και ποικίλη χλωρίδα. Ο κάμπος χάνει τη στεπική του μορφή και θυμίζει πρόσχαρη κοιλάδα της κεντρικής Γαλλίας.»

Μ. Καραγάτσης (2003)
«Περιπλάνηση Στον Κόσμο» - Ταξιδιωτικές εντυπώσεις

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	12
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
I. Αντικείμενο – Υπόθεση εργασίας.....	13
II. Δομή Εργασίας.....	15
III. Άξονες Προσέγγισης θέματος.....	16
ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	18
Κεφάλαιο 1: Πολιτισμός.....	18
A.1.1. Η έννοια του Πολιτισμού.....	18
A.1.2. Η Πολιτιστική Κληρονομιά	22
A.1.3. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και η Πολιτιστική Κληρονομιά.....	25
Κεφάλαιο 2: Περιβάλλον και Νερό.....	31
A.2.1. Ποτάμια και βασικές έννοιες.....	31
A.2.2. Το νερό και οι ποταμοί.....	33
A.2.3. Μυθολογία και νερό-ποταμοί.....	36
Κεφάλαιο 3 : Ποτάμι – Πόλη - Πολιτισμός.....	37
A.3.1. Η σημασία-λειτουργία των ποταμών ως μέρος του αστικού ιστού	37
A.3.2. Τα ποτάμια ως πολιτιστική κληρονομιά	40
A.3.3. Παραδείγματα εναρμόνισης ποταμών στην πόλη.....	42
ΜΕΡΟΣ Β : ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Ο ΠΗΝΕΙΟΣ ΠΟΤΑΜΟΣ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	49
Κεφάλαιο 1: Η πόλη της Λάρισας	49
B.1.1. Γενικά στοιχεία	49
B.1.2. Η γεωγραφική και διοικητική θέση της πόλης ως αστικό κέντρο.....	50
B.1.3. Η ιστορία των οικιστικών-πολεοδομικών παρεμβάσεων της Λάρισας	53

Κεφάλαιο 2: Ο Πηνειός ποταμός	60
B.2.1. Ο Μύθος γύρω από τον Πηνειό.....	60
B.2.2. Γενικά στοιχεία για τον Πηνειό ποταμό	61
B.2.3. Η σχέση του Πηνειού με την πόλη της Λάρισας.....	62
Κεφάλαιο 3: Οι αξίες του Πηνειού ποταμού – Από το χθες στο σήμερα	65
B.3.1. Ο Πηνειός ως περιβαλλοντικός πόρος	65
B.3.2. Ο Πηνειός ως πολιτιστικός πόρος	67
B.3.2.1. Ο Πηνειός ως πολιτιστικός υδάτινος άξονας	68
B.3.2.1.1. Χώρος αναψυχής και αναζητήσεων	68
B.3.2.1.2. Εμποροπανήγυρη	70
B.3.2.1.3. Εορτασμοί	71
B.3.2.1.4. Περάσματα και περαταριές	72
B.3.2.1.5. Ψάρεμα	75
B.3.3. Ο Πηνειός ως πολιτιστικός άξονας των τεχνών.....	76
B.3.3.1. Ο Πηνειός του λόγου	76
B.3.3.2. Ο Πηνειός της ποίησης και της μουσικής	78
B.3.3.3. Ο Πηνειός της ζωγραφικής και της φωτογραφίας	79
B.3.4. Ο Πηνειός ως παραγωγικός πόρος.....	80
B.3.4.1. Σακάδες-ύδρευση	81
B.3.4.2. Νερό & νοικοκυριά	84
B.3.4.3. Σαλτζήδες	85
B.3.4.4. Ταμπάκικα - Βυρσοδεψεία	86
B.3.4.5. Ψαράδες	88

Κεφάλαιο 4: Ο Πηνειός σήμερα.....	93
B.4.1. Ανάπλαση και έργα στον Πηνειό.....	93
B.4.2. Δράσεις πολιτισμού για τον Πηνειό.....	97
B.4.3. Η σύγχρονη αντίληψη των κατοίκων για την σχέση Ποτάμι-Πόλη-Πολιτισμός	105
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα.....	119
Βιβλιογραφία - Πηγές.....	124
Παράρτημα.....	132

Περίληψη

Ο άνθρωπος, ανέκαθεν συνέδεε την ζωή του με το νερό. Η ανάπτυξη πολιτισμών σε περιοχές που διέθεταν νερό αποδεικνύει την αξία και την δυναμική των ποταμών, ιδιαίτερα όταν αυτοί διασχίζουν πόλεις. Η παρούσα εργασία έχει ως αντικείμενο την προσέγγιση της αξίας των υδάτινων στοιχείων στον αστικό χώρο σε σχέση με τον πολιτισμό του κάθε τόπου και συγκεκριμένα των ποταμών ως φορείς πολιτισμού μέσα στις πόλεις. Επιπλέον αναζητείται η αξία του τρίπτυχου πόλη-ποτάμι-πολιτισμός.

Αρχικά 'προσδιορίζεται' η έννοια του πολιτισμού και στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην αξία του νερού και των ποταμών για τις πόλεις, με γενικές αναφορές σε πόλεις με ποτάμια σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο. Στη συνέχεια επιλέγεται, ως μελέτη περίπτωσης, ο Πηνειός ποταμός στην πόλη της Λάρισας, ο οποίος διέρχεται από τον αστικό ιστό και ο οποίος, μελετάται μέσω βιβλιογραφικής έρευνας αλλά και μικρής εμπειρικής έρευνας μέσω ερωτηματολογίων.

Λαμβάνοντας υπόψη τα βασικά χαρακτηριστικά και την ταυτότητα ενός τόπου όπου συνδυάζει το αστικό και το φυσικό περιβάλλον, γίνεται προσπάθεια καταγραφής και ανάλυσης των στοιχείων αυτών για την πόλη της Λάρισας και τον ποταμό της, τον Πηνειό. Η συνύπαρξη αυτή μελετάται υπό το πρίσμα της πολιτιστικής κληρονομιάς του ποταμού για την ίδια την πόλη και του τρόπου που αυτή γίνεται αντιληπτή από τους ίδιους του κατοίκους, αλλά και το «πως» και το «αν» τα ποτάμια εν τέλει «λειτουργούν» ως στοιχείο πολιτισμού στην ίδια την πόλη μέσα στο πέρασμα των χρόνων.

Λέξεις κλειδιά: Λάρισα, νερό, περιβάλλον, Πηνειός, πόλη, πολιτισμός, πολιτιστική κληρονομιά, ποτάμι, φυσική κληρονομιά

Abstract

Human has always connected his life with water. The development of civilizations in areas that had water proves the value and dynamics of rivers, especially when they cross cities. The object of this work aims to approach the value of water elements in the urban space in relation to the culture of each place and specifically the rivers as carriers of culture within the cities. In addition, the value of the triptych city-river-culture is sought.

The concept of culture is first 'defined' and then reference is made to the value of water and rivers for cities, with general references to cities with rivers at global and European level. Then, as a case study, the Pineios river in the city of Larissa is selected, which passes through the urban space and which is studied through bibliographic research but also a small research through questionnaires.

Taking into account the basic characteristics and the identity of a place where it combines the urban and the natural environment, an attempt is made to record and analyze these data for the city of Larissa and its river, Pineios. This coexistence is studied from the view point of the cultural heritage of the river for the city itself and the way it is perceived by the inhabitants themselves, but also the "how" and the "if" the rivers ultimately "function" as an element culture in the city itself over the years.

Keywords: Larissa, water, environment, Pineios, city, culture, cultural heritage, river, natural heritage

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1: Οι τρεις Πυλώνες της Βιωσιμότητας.....	20
Εικόνα 2: Ενσωμάτωση των 17 ΣΒΑ μέσα στις 3 διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης – κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική.....	35
Εικόνα 3: Πρότυπο Χωρικής Ανάπτυξης	50
Εικόνα 4: Φυσικό περιβάλλον-Πολιτιστική κληρονομιά-Τοπίο	52
Εικόνα 5: Χάρτης της πόλης με τον Πηνειό ποταμό	54
Εικόνα 6 : Η οχύρωση της πόλης και η διεύθυνση εξάπλωσης του αστικού ιστού της πόλης.....	55
Εικόνα 7 : Χάρτης της πόλης το 1586	56
Εικόνα 8: Το σχέδιο πόλης μέχρι το 1970.....	58
Εικόνα 9: Οι διαδοχικές επεκτάσεις του σχεδίου πόλης της Λάρισας μέχρι το 1988.....	58
Εικόνα 10: Νομίσματα των πόλεων της Λάρισας και των Τρικάλων	61
Εικόνα 11: Η γέφυρα του Πηνειού πλημμυρισμένη (1881)	63
Εικόνα 12: Η πλημμύρα της Λάρισας του 1883.....	63
Εικόνα 13: Η πλημμύρα του 1901	64
Εικόνα 14: Ο Πηνειός πλημμυρισμένος στις αρχές του 20ου αιώνα (1903).....	65
Εικόνα 15: Η γέφυρα της Λάρισας (1910)	69
Εικόνα 16: Σκάλα Πηνειού στη Λάρισα (1920-1930).....	70
Εικόνα 17: Ο Πηνειός κατά τον εορτασμό των Θεοφανίων (1900-1910)	71
Εικόνα 18: Εορτασμός Θεοφανίων στη γέφυρα του Πηνειού (1920-1930).....	71
Εικόνα 19: Εορτασμός Θεοφανίων στον Πηνειό (1930-1940)	72
Εικόνα 20: Το καράβι των Γόννων (1897).....	73
Εικόνα 21: Το καράβι των Τεμπών στην Περαταριά (1920).....	74
Εικόνα 22: Η Περαταριά του Παλαιόπυργου στο δρομολόγιο Λάρισας-Αλκαζάρ, Λούνα Παρκ (1946) ...	75
Εικόνα 23: Νταϊλιάνι στον Πηνειό (1930).....	75
Εικόνα 24: Ψαρόβαρκα στον Πηνειό (1966)	76
Εικόνα 25: «Της Λαρίσης το ποτάμι»	79
Εικόνα 26: Οι νερουλάδες της Λάρισας. Σχέδιο του Αγήνορα Αστεριάδη.....	82
Εικόνα 28: Νερουλάς στον Πηνειό (1920-1930).....	82
Εικόνα 28: Οι σακατζήδες του Πηνειού. Πίνακας του Αγήνορα Αστεριάδη	83
Εικόνα 29: Οι νερουλάδες της Λάρισας. Πίνακας του Αγήνορα Αστεριάδη	83

Εικόνα 30: Γέμισμα βαρελιών με νερό από τον Πηνειό (1910-1920)	84
Εικόνα 31: Γυναίκες πλένουν στο Ελασσονίτικο ποτάμι (1920-1930)	85
Εικόνα 32: Πάγωμα καρπουζιών στον Πηνειό (1970)	85
Εικόνα 33: Ο Γιάννης Μπαμπαλιούτας ρίχνει πεζοβόλο στο ποτάμι (1990)	89
Εικόνα 34: Ψάρεμα στον Πηνειό (1994)	90
Εικόνα 35: Ψαρόβαρκα, δίχτυα, νταούλι & φυλακή στο Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Λάρισας	91

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Σημαντικές Διεθνείς Συμβάσεις & Εθνική Νομοθεσία για την Πολιτιστική Κληρονομιά	30
Πίνακας 2: Σημαντικά Ελληνικά Νομοθετήματα σχετικά με την Πολιτιστική Κληρονομιά	31
Πίνακας 3: Αποδελτιοποίηση μελετών-σχεδίων που έχουν εφαρμοστεί για το πολεοδομικό συγκρότημα της Λάρισας	59
Πίνακας 4: Ποσοστά ΝΑΙ/ΟΧΙ ανά ηλικιακή ομάδα, σε σχέση με το διάγραμμα 17	117

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Ερώτηση 2 - Ηλικιακή ομάδα	106
Διάγραμμα 2: Ερώτηση 3 - Επίπεδο Εκπαίδευσης	107
Διάγραμμα 3: Ερώτηση 4 - Επάγγελμα/Απασχόληση	107
Διάγραμμα 4: Ερώτηση 7-«Έχετε ζήσει ή ζείτε σε πόλη με ποτάμι;»	108
Διάγραμμα 5: Ερώτηση 14 -«Είστε κάτοικος Νομού Λάρισας;»	108
Διάγραμμα 6: Ερώτηση 13 – «Τι μορφή Πολιτιστικής Κληρονομιάς πιστεύετε ότι αποτελεί ένα ποτάμι για την ίδια την πόλη και τους κατοίκους της;»	109
Διάγραμμα 7: Ερώτηση 16 – «Πόσο συχνά επισκέπτεστε την περιοχή του ποταμού;»	110
Διάγραμμα 8: Ερώτηση 17 – «Τον τελευταίο χρόνο, λόγω της πανδημίας, μεταβλήθηκε η συχνότητα που επισκέπτεστε τον Πηνειό;»	110
Διάγραμμα 9: Ερώτηση 28 – «Πιστεύετε ότι οι τοπικές αρχές έχουν αναβαθμίσει την αξία του Πηνειού, ως περιβάλλον και ως στοιχείο της ζωής της Λάρισας;»	112
Διάγραμμα 10: Ερώτηση 20 – «Στο άκουσμα "Πηνειός - Λάρισα" ποιο από τα παρακάτω στοιχεία σας έρχεται στο μυαλό;»	112
Διάγραμμα 11: Ερώτηση 25 – «Κατά την γνώμη σας με ποιους δύο τομείς συνδέεται άμεσα ο Πηνειός ποταμός;»	113

Διάγραμμα 12: Ερώτηση 22 – «Ποιο κατά την γνώμη σας είναι το πιο χαρακτηριστικό σημείο της πόλης;»	114
Διάγραμμα 13: Ερώτηση 27 – «Πως θα σας φαινόταν η ιδέα των "πολιτιστικών διαδρομών" & "πολιτιστικών δράσεων" στην πόλη της Λάρισας συμπεριλαμβανομένου του Πηνειού ποταμού;»	115
Διάγραμμα 14: Ερώτηση 21 – «Ποια από τις παρακάτω θεωρείτε την πιο αντιπροσωπευτική εικόνα για την πόλη της Λάρισας;»	115
Διάγραμμα 15: Ερώτηση 24 – «Θεωρείτε ότι ο Πηνειός έχει συντελέσει στην πορεία των χρόνων στην ανάπτυξη της πόλης; (οικονομικά-πολιτιστικά-περιβαλλοντικά)»	116
Διάγραμμα 16: Ερώτηση 23 – «Πιστεύετε ότι ο Πηνειός ποταμός συνδέεται με τις κοινωνικές αξίες και τις παραδόσεις της πόλης; (ήθη & έθιμα)»	116
Διάγραμμα 17: Ερώτηση 26 – «Γνωρίζετε τον ρόλο που έχει διαδραματίσει ο ποταμός Πηνειός στην πορεία των χρόνων για την Λάρισα; (οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά)»	117

Κατάλογος Αρκτικόλεξων

ΓΠΣ: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

ΔΕΥΑΛ: Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης και Αποχέτευσης Λάρισας

ΕΟ: Εθνική Οδός

ΚΥΑ: Κοινή Υπουργική Απόφαση

ΜΜΜ: Μέσα Μαζικής Μεταφοράς

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΣΒΑ : Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

ΠΑΘΕ: Αυτοκινητόδρομος Πάτρας – Αθήνας – Θεσσαλονίκης – Ευζώνων

ΠΧΠΘ: Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο Περιφέρειας Θεσσαλίας

ΥΠΕΝ: Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

ICCROM: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property - Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη Συντήρησης και Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών

ICOMOS: International Council On Monuments and Sites –Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων & Τοποθεσιών

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Διεθνής Οργανισμός τουΟΗΕ)

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολεοδομία και Χωροταξία» του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, κατά την διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2020-2021, με επιβλέπουσα την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ε.Μ.Π. κ. Κλαμπατσέα Ειρήνη.

Κατ' αρχήν θα ήθελα να την για την ανάληψη της επίβλεψης του θέματος, τις συμβουλές της, την υποστήριξή της και την επιστημονική της καθοδήγηση προκειμένου να ολοκληρωθεί με επιτυχία η παρούσα εργασία, αλλά και την υπομονή της μέχρι την ολοκλήρωση αυτής.

Επιπλέον, θέλω να αναφερθώ στη συμβολή της διδακτικής ομάδας των μαθημάτων «Γεωγραφικές Δυναμικές και Σύγχρονοι Μετασχηματισμοί του Ελληνικού Χώρου» και «Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας», καθώς μέσα από την παρακολούθησή τους, είχα την ευκαιρία να ανακαλύψω νέα επιστημονικά ζητήματα, να αναρωτηθώ για πάγια θέματα σχεδιασμού, να διαμορφώσω νέες αντιλήψεις και να ωθηθώ στην διερεύνηση εννοιών και 'δρόμων' του σχεδιασμού, της πολεοδομίας και της χωροταξίας.

Επιπλέον θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους άμεσα και έμμεσα συνέβαλαν στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας και ιδιαίτερα τους φορείς του Δήμου Λαρισαίων για την πολύτιμη παροχή στοιχείων και πληροφοριών.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, για την κατανόηση, την ενθάρρυνση και την συμπαράσταση καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας. Ιδιαίτερα θέλω να ευχαριστήσω τον γιο μου, Ιωάννη, που κοιτώντας τον έπαιρνα δύναμη να συνεχίζω την εργασία αυτή, με την ελπίδα να μεταδώσουμε στις νέες γενιές την αγάπη και τον σεβασμό για την φύση και τον πολιτισμό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Αντικείμενο – Υπόθεση εργασίας

Ανέκαθεν η ιστορία του ανθρώπου συμβάδιζε με την ιστορία του νερού και πάντα ο άνθρωπος επιδίωκε να ζει κοντά σε περιοχές που διαθέτουν νερό. Αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία του κόσμου, θα παρατηρήσει ότι οι περισσότεροι πολιτισμοί γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν γύρω από το νερό. Αρχαίοι πολιτισμοί, όπως της Μεσοποταμίας, της Αιγύπτου, της Κίνας και των Ινδίων στηρίχθηκαν στους ποταμούς τους. Ειδικότερα, στις ακτές τις Μεσογείου παρατηρείται η εμφάνιση σπουδαίων πολιτισμών, τέτοιοι είναι οι Μίνωες, οι Αρχαίοι Έλληνες, οι Φοίνικες, οι Αιγύπτιοι, οι Άραβες, οι Ρωμαίοι.

Η ανάπτυξη των πολιτισμών αυτών, δείχνει την αξία και την δυναμική των ποταμών ιδιαίτερα όταν αυτοί διασχίζουν πόλεις. Το νερό σε κάθε πολιτισμό δίνει ζωή και δύναμη στον τόπο, δίνει την δυνατότητα για καλλιέργεια τροφής αλλά και για την μεταφορά αγαθών, καθώς και για την ανάπτυξη του εμπορίου στις περιοχές αυτές.

Παρατηρείται ότι το νερό δεν είναι απλά στοιχείο της φύσης, αλλά είναι ένα δυναμικό στοιχείο του τόπου μέσα από το οποίο αποτυπώνεται η μυθολογία του τόπου, η ιστορία του, η φιλοσοφία του, η θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου. Έτσι λοιπόν, μέσα στην πορεία των χρόνων, το νερό άλλοτε εξυμνείται ως θεότητα στην μυθολογία, άλλοτε αναφέρεται ως στοιχείο της φύσης μέσα στην λογοτεχνία, άλλοτε προστατεύεται από θεότητες και άλλοτε θεωρείται πηγή ενέργειας που χαρίζει καλή υγεία. Το νερό είναι απόλυτα συνδεδεμένο με τη ζωή ενός τόπου, αλλά και με τον πολιτισμό που δημιουργείται στον τόπο αυτό.

«Το νερό είναι στενά συνυφασμένο με τη ζωή. Είναι ζωή. Βρίσκεται παντού, από τα σύννεφα και τους ωκεανούς μέχρι τους πάγους των πόλων και το υπέδαφος. Από τους σπόρους των φυτών μέχρι τον άνθρωπο.» (Υ.Π.ΕΝ.-ΥΔΑΤΙΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, 2019).

Η σημασία των ποταμών είναι αδιαμφισβήτητα σπουδαία και ερχόμενοι σε επίπεδο ενδοχώρας, τα ποτάμια λειτουργούσαν ανέκαθεν ως καθοριστικός γεωγραφικός, κοινωνικός, οικονομικός και πολιτιστικός παράγοντας για την ζωή του κάθε τόπου. Αυτό γίνεται άμεσα αντιληπτό αν παρατηρήσουμε-εξετάσουμε παραποτάμιες πόλεις στην ενδοχώρα, όπως τα Τρίκαλα, η Φλώρινα, η Λιβαδειά, η Σπάρτη, η Λάρισα.

Η σχέση πόλης – ποταμού, είναι μία αρκετά σύνθετη διαδικασία λόγω της συνύπαρξης αστικού και φυσικού περιβάλλοντος. Το αστικό περιβάλλον περιέχει μέσα του το τεχνικό στοιχείο, είναι πιο αμετάβλητο και έχει αποκλειστικές χρήσεις, ενώ το φυσικό περιβάλλον είναι μεταλλασσόμενο, έχει ποικιλομορφίες και δέχεται συνεχόμενες αλλαγές. Το νερό από μόνο του ως στοιχείο αποτελεί «φυσική κληρονομιά» και όταν συνδέεται με το αστικό περιβάλλον ενός τόπου αποτελεί σημαντική αξία γι' αυτόν και μπορεί να αποτελέσει στοιχείο πολιτισμού για τον ίδιο τον τόπο.

Αντικείμενο της διπλωματικής, είναι η αναζήτηση της αξίας των ποταμών για τις πόλεις υπό το πρίσμα του πολιτισμού. Ειδικότερα εστιάζει σε πόλεις όπου το ποτάμι είναι μέρος του αστικού τους ιστού και κομμάτι της ίδιας της πόλης. Η σημασία των ποταμών είναι γνωστή και δεδομένη, αλλά στην παρούσα εργασία αναζητείται η σπουδαιότητα των ποταμών ως φορείς πολιτισμού. Η εξέταση του θέματος επιλέγεται να γίνει μέσα από το παράδειγμα της πόλης της Λάρισας και τον ποταμό της, τον Πηνειό ποταμό, ο οποίος διέρχεται από ένα μεγάλο κομμάτι του αστικού ιστού της πόλης.

Στη παρούσα εργασία, λαμβάνοντας υπόψη βασικά χαρακτηριστικά και την ταυτότητα της Λάρισας, όπου συνδυάζει το αστικό και το φυσικό περιβάλλον, γίνεται προσπάθεια καταγραφής και ανάλυσης των στοιχείων αυτών, για την πόλη και τον ποταμό της, υπό το πρίσμα του πολιτισμού.

Η υπόθεση εργασίας είναι : «Τα ποτάμια στον αστικό ιστό αποτελούν φορείς πολιτισμού». Τα ερωτήματα, τα οποία θα διερευνηθούν και μέσα από την μελέτη περίπτωσης, είναι τα ακόλουθα:

1. Τι είναι ο πολιτισμός και πώς συνδέεται με έναν τόπο;
2. Ποια η σημασία των ποταμών για τους ανθρώπους και τις πόλεις από την αρχαιότητα έως σήμερα;
3. Τα ποτάμια θεωρούνται πολιτισμός για έναν τόπο - μία πόλη;
4. Τα ποτάμια μπορούν να δημιουργήσουν πολιτισμό μέσα από τις κοινωνικές αξίες ενός τόπου, τα έθιμα και δρώμενα του τόπου, την τέχνη ή ακόμη και μέσα από τα παραδοσιακά επαγγέλματα ενός τόπου;
5. Οι κάτοικοι θεωρούν σημαντικό στοιχείο της πόλης τους το ποτάμι και συνδεδεμένο με τον πολιτισμό;

Επιπροσθέτως και ειδικότερα για τη μελέτη περίπτωσης του Πηνειού ποταμού:

1. Ο Πηνειός είχε πάντοτε την ίδια αξία για την πόλη;
2. Αν κάποτε ο Πηνειός θεωρούνταν φορέας πολιτισμού, συνεχίζει να υφίσταται και σήμερα;
3. Ο Πηνειός αποτελεί θετικό στοιχείο για την δημιουργία πολιτισμικών αναφορών της πόλης και στην πόλη;

4. Η ίδια η πόλη, οι κάτοικοι και οι αρχές προωθούν την δημιουργία πολιτιστικών αναφορών, δρώμενων, στοιχείων σε σχέση με τον Πηνειό;
5. Η ανάπτυξη του παραποτάμιου μετώπου του Πηνειού, οδήγησε τελικά στην ανάδειξη πολιτισμικών στοιχείων για την πόλη;
6. Οι μετασχηματισμοί του χώρου στην πόλη (πεζοδρομήσεις και ανάδειξη ιστορικού κέντρου), υποβάθμισαν την αξία του ποταμού για την πόλη ή το συνέδεσαν με το ιστορικό κέντρο;
7. Ο Πηνειός ποταμός στον αστικό ιστό της Λάρισας, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού της πόλης, της οικονομίας, της περιβαλλοντικής ανάδειξης και στοιχείων πολιτισμού;
8. Οι διάφορες αναπλάσεις και μετασχηματισμοί στην πόλη της Λάρισας που στοχεύουν και για ποιους σχεδιάζονται; Υπάρχει με κάποιο τρόπο σύνδεση αυτών με το ποτάμι και τον πολιτισμό;
9. Τελικά ο Πηνειός μπορεί να 'λειτουργήσει' ως φορέας πολιτισμού για την ίδια την πόλη και πώς; του ιστορικού κέντρου που στόχευε και για ποιους σχεδιάστηκε;

Αφορμή για την επιλογή του θέματος στάθηκε τόσο η βιωματική μου εμπειρία στην πόλη της Λάρισας, μία πόλη με ποτάμι μέσα στον αστικό της ιστό, όσο και η παρακολούθηση των μεταπτυχιακών μαθημάτων «Γεωγραφικές Δυναμικές και Σύγχρονοι Μετασχηματισμοί του Ελληνικού Χώρου» και «Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας», κατά την διάρκεια των οποίων μου δημιουργήθηκαν νέα 'ερωτήματα', καινούριες 'αναζητήσεις' και διεύρυνση των ιδεών μου σε σχέση με τον αστικό ιστό των πόλεων και την δυναμική αυτών σε διάφορα και διαφορετικά επίπεδα.

II. Δομή Εργασίας

Η εργασία δομείται σε τρία μέρη, την εισαγωγή, το πρώτο μέρος και το δεύτερο μέρος.

Στην εισαγωγή προσδιορίζεται το αντικείμενο της εργασίας και καταγράφεται η υπόθεση εργασίας, τα ερωτήματα που δύναται να απαντηθούν μέσα από την εργασία αυτή, καθώς και η μεθοδολογία και οι τρόποι προσέγγισης του θέματος της διπλωματικής.

Το πρώτο μέρος της εργασίας, αποτελεί το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας και χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται ο ορισμός του πολιτισμού και τις πολιτιστικής κληρονομιάς και ο προσδιορισμός των μορφών της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε τύπου. Στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται αναφορά σε διεθνείς οργανισμούς που στοχεύουν στην πολιτιστική κληρονομιά και

την προστασία της. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται αξίες και έννοιες του νερού και των ποταμών. Στη συνέχεια στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η σχέση των ποταμών με τον άνθρωπο, με την πόλη και τον πολιτισμό κάθε τόπου.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει την μελέτη περίπτωσης, η οποία είναι ο Πηνειός ποταμός ως φορέας πολιτισμού και το μέρος αυτό χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην πόλη της Λάρισας και μία σύντομη ιστορική αναδρομή σε αυτήν και την εξέλιξή της μέχρι τις μέρες μας. Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στον Πηνειό ποταμό ως προς τα μυθολογικά στοιχεία του, τα χαρακτηριστικά του και την θέση του μέσα στην πόλη. Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η αξία του ποταμού, από το χθες στο σήμερα, για την ίδια την πόλη ως προς διάφορους παράγοντες-πόρους όπως ο περιβαλλοντικός, ο πολιτιστικός, ο κοινωνικός, ο οικονομικός και ο παραγωγικός. Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται 'ο Πηνειός του σήμερα' και η σύγχρονη αντίληψη των κατοίκων της Λάρισας για την σχέση του τρίπτυχου ποτάμι-πόλη-πολιτισμός. Το τελευταίο κεφάλαιο είναι αυτό των συμπερασμάτων τόσο από την βιβλιογραφική ανασκόπηση όσο και από την επιτόπια έρευνα μέσω ερωτηματολογίων που διενεργήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

III. Άξονες Προσέγγισης Θέματος

Η διερεύνηση του θέματος της εργασίας βασίζεται σε δύο άξονες, όπως αναλύονται παρακάτω.

α) τη θεματολογία διερεύνησης, όπως:

1. Ο πολιτισμός και πως αυτός συνδέεται με τις πόλεις και τα ποτάμια τους,
2. η πολιτιστική κληρονομιά που δημιουργεί ένας ποταμός, ο οποίος είναι μέρος του αστικού ιστού,
3. η σχέση των πόλεων με τους ποταμούς τους,
4. οι μετασχηματισμοί που έχουν δεχτεί οι πόλεις αλλά και οι ποταμοί στην πορεία των χρόνων, όταν αυτοί είναι κομμάτι των πόλεων,
5. η ανάγκη των κατοίκων για αναβάθμιση των ποταμών των πόλεων και ενσωμάτωσή τους στο όλον της πόλης,
6. η σημασία των τοπικών αρχών για ανάδειξη των ποταμών ως φορείς πολιτισμού,
7. η σύνδεση και η σημαντικότητα του τρίπτυχου πόλη-ποτάμι-πολιτισμός.

β) την μεθοδολογία για την διερεύνηση των παραπάνω θεμάτων και συγκεκριμένα:

8. Την νομοθεσία: κυρίως μέσα από το ρυθμιστικό σχέδιο Λάρισας, αλλά και από το αντίστοιχο περιφερειακό πλαίσιο Θεσσαλίας.
9. Το αρχείο του Δήμου Λαρισαίων σχετικά με προτάσεις και προγραμματικά σχέδια για το ποτάμι της πόλης αλλά και μέσα από διαλέξεις-ημερίδες και συνέδρια σχετικά με το θέμα μου.
10. Την παρακολούθηση και συλλογή άρθρων και δημοσιεύσεων από τον τοπικό και άλλο τύπο, καθώς επίσης και την συλλογή απόψεων (συνεντεύξεις) φορέων, κατοίκων και επισκεπτών της πόλης για το εν λόγω θέμα.
11. Τη βιβλιογραφία, για την κατανόηση της σπουδαιότητας των ποταμών για τις πόλεις και για συσχετίσή τους με θέματα πολιτισμού και για την άντληση πληροφοριών για την πόλη της Λάρισας και τον Πηνειό.
12. Την αξιοποίηση του εκπαιδευτικού-επιστημονικού υλικού των μαθημάτων του μεταπτυχιακού προγράμματος τόσο για την θεωρητική αλλά κυρίως για την μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας.
13. Την αξιοποίηση των προσωπικών εξαμηνιαίων εργασιών του μεταπτυχιακού, από τα μαθήματα «Γεωγραφικές Δυναμικές και Σύγχρονοι Μετασχηματισμοί του Ελληνικού Χώρου» και «Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας»
14. Το διαδίκτυο
15. Την επιτόπια έρευνα στον χώρο μελέτης και την συζήτηση με κατοίκους για άντληση πληροφοριών και εμπειριών.
16. Την διανομή, συλλογή και επεξεργασία δομημένων ερωτηματολογίων επί του θέματος της έρευνας.

Με δεδομένο ότι η επιστημονική έρευνα είναι στην ουσία της μια ατελείωτη, μια συνεχής διαδικασία, είναι αυτονόητο ότι απαιτείται αρκετός χρόνος για την ολοκληρωμένη διερεύνηση ενός θέματος σύμφωνα με την πλήρη μεθοδολογία των επιστημών του χώρου, από την παρατήρηση μέχρι τη διερεύνηση των συσχετίσεων και την αναζήτηση της ερμηνείας του φαινομένου, που εξετάζεται. Υπό αυτό το πρίσμα, η διατύπωση ενός προβλήματος αποτελεί το ξεκίνημα της ερευνητικής διαδικασίας και ταυτόχρονα το τέλος της, υπό τον όρο βέβαια ότι θέτει νέα ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία μπορεί να απασχολήσουν επόμενους ερευνητές.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κεφάλαιο 1: Πολιτισμός

A.1.1. Η έννοια του Πολιτισμού

Πολιτισμός... μια λέξη – έννοια - όρος που χρησιμοποιείται από όλους μας. Ένας όρος πολύπλευρος και πολυδιάστατος, γεγονός που καθιστά δύσκολο τον ακριβή ορισμό του. Ο πολιτισμός ήταν και είναι έννοια πολυμορφική και ίσως εκεί έγκειται πολλές φορές και η παρερμηνεία του όρου ή η μη σωστή χρησιμοποίησή του ή η πολλαπλή χρήση του σε πολλές εκφάνσεις της ζωής ή ακόμη και η ταύτισή του με τον όρο κουλτούρα.

Ετυμολογικά η έννοια πολιτισμός έχει ρίζες στην αρχαία ελληνική λέξη «πόλις» και στην λέξη «πολίτης», οι οποίες συνδέονται με την σύνθεση μιας κοινωνίας και την πρόοδό της, με τους θεσμούς της κάθε κοινωνίας αλλά και με τους πολίτες της, άλλωστε και κατά τον Αριστοτέλη η «πόλις» σημαίνει ανθρώπινος οικισμός οργανωμένος κατά νόμους και κανόνες.

Στην προσπάθεια αναζήτησης ενός ορισμού για τον πολιτισμό μπορεί ο αναγνώστης να βρεθεί σε ένα πλήθος ορισμών που ξεκινάν από τον 17^ο αιώνα. Ενώ θα περίμενε κανείς η λέξη πολιτισμός να ξεκινάει από την αρχαία Ελλάδα και τον τόπο όπου «γεννήθηκε» και «ζει» ο πολιτισμός, παρόλο αυτά οι Έλληνες δεν είχαν στην γλώσσα τους τη λέξη πολιτισμός, αλλά αυτή πλάστηκε περί το 1806 από τον Αδαμάντιο Κοραή, ο οποίος την μετέφρασε από τη αγγλική λέξη “civilisation” και την ταύτισε με τα ανώτερα προϊόντα του τρόπου ζωής μιας κοινότητας, προϊόντα που έχουν να κάνουν με την υψηλή τέχνη, τη φιλοσοφία και τις επιστήμες. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι έχουμε την ύπαρξη της λατινικής λέξης civilitas (civis – civilis - civilitas) από την οποία και η γαλλική λέξη civilisation που κάνει την εμφάνισή της το 1721 (ως παράγωγο τού ρήματος civilizer) και καθιερώνεται μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα. Επιπλέον τον 19ο αιώνα η έννοια του πολιτισμού διερευνήθηκε από τον ιστορικό Febvre (LucienFebvre, 1878–1956) και αποδόθηκε ως η αρετή της διακριτικότητας, της ειλικρίνειας και της ευγένειας.

Παρακάτω παρατίθενται διάφοροι «ορισμοί» του πολιτισμού από την βιβλιογραφία:

1. σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών και επιτευγμάτων που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά στο πέρασμα των χρόνων διαμορφώνοντας μια κοινή μνήμη-εικόνα για ένα σύνολο ατόμων και δημιουργώντας κατ’ επέκταση το αίσθημα μιας κοινής αφετηρίας, κοινών αναφορών και βιωμάτων, παραπέμποντας σε μια πορεία σταθερής προόδου, κοινωνικής και οικονομικής (Μπιτσάνη, 2004)

2. ο όρος «πολιτισμός» χαρακτηρίζεται από πολυσημία καθώς συνδέεται με τις έννοιες της τέχνης, της παιδείας, της ψυχαγωγίας και γενικότερα της κοινωνικής συμμετοχής και επικοινωνίας και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Ταυτόχρονα, ο πολιτισμός αποτελεί σύστημα αξιών, αλλά και παράγει αξίες που διαμορφώνουν μια κοινωνική πραγματικότητα. Στα τέλη του 19ου διατυπώθηκαν οι βάσεις ενός ορισμού, καθορίζοντας τον πολιτισμό ως σύνθετο σύνολο που περιλαμβάνει τη γνώση, την πίστη, την τέχνη, το νόμο, τα ήθη και τα έθιμα και άλλες δεξιότητες που απέκτησε ο άνθρωπος ως μέλος μιας κοινωνικής ομάδας (Πασχαλίδης, 1999 από Λιακοπούλου, 2018)
3. ο όρος «Πολιτισμός» αναφέρεται στα εκλεπτυσμένα ήθη και στην και στην πνευματική ανάπτυξη, στη συμπεριφορά, στις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, στην αισθητική έκφραση και στον τρόπο ζωής ενός κοινωνικού συνόλου(Μπαμπινιώτης, 2006, 1441)
4. από κοινωνιολογικής πλευράς, ο πολιτισμός ερμηνεύεται και ως στοιχείο κοινωνικής συνοχής, αποτελώντας σημείο αναφοράς της συλλογικής ταυτότητας κι επιτελώντας ταυτόχρονα τρεις σημαντικές λειτουργίες για το κοινωνικό σύνολο, αυτές της αναγνώρισης, της ένταξης και της συμμετοχής. Χάρη στον πολιτισμό, τα μέλη του κοινωνικού συνόλου αναγνωρίζονται μεταξύ τους, εντάσσονται στο κοινωνικό σύνολο, αποκτούν την ατομική τους ταυτότητα , και συμμετέχουν στη ζωή μέσα από την ένταξή τους αυτή (Τσαούσης, 1983)
5. ο όρος δηλώνει το προϊόν της πόλεως, το αποτέλεσμα και τις επιπτώσεις που έχει ο πολιτικός βίος, το να είναι οι πολίτες τα μέλη μιας συλλογικής συνύπαρξης, συντελεστές για τη συγκρότηση του γεγονότος της πόλεως πόλις - πολίτης - πολιτική – πολιτισμός. Πόλις δεν ήταν ο ποσοτικά μεγεθυμένος οικισμός, αλλά ένας συγκεκριμένος τρόπος συγκρότησης του συλλογικού βίου. Τον τρόπον της πόλεως συγκροτούσε μια συγκεκριμένη και έμπρακτη ιεράρχηση αναγκών. Τα κριτήρια ιεράρχησης εκφράζουν προϋποτιθέμενες, κοινές, παραδοχές εκδοχής και ερμηνείας της πραγματικότητας, νοήματος της πραγματικότητας. Αυτός ο τρόπος της πόλεως, δηλαδή η κοινή ιεράρχηση των αναγκών, τα κριτήρια ιεράρχησης και η νοηματοδότηση της πραγματικότητας που διαμορφώνει αυτά τα κριτήρια, είναι και ένας πρώτος ορισμός της σημασίας του πολιτισμού (Γιανναράς, 2001)
6. Υπό μια γενική έννοια, ο πολιτισμός ως όρος έχει ένα διττό νόημα στην καθημερινή του χρήση. Αποτελεί είτε ένα σύστημα αξιών που περικλείει μέσα του φιλοδοξίες, ταυτότητες και συμπεριφορές ατόμων και ομάδων, είτε έναν τρόπο ζωής συγκεκριμένων ομάδων ανθρώπων, οι οποίοι έχουν συγκροτηθεί ως σύνολο μέσω της παράδοσης, της γλώσσας, της θρησκείας και των

επιστημών. Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός συνίσταται από τρία στοιχεία: τα ήθη και έθιμα, τις αξίες και τις εμπειρίες (Χριστογιάννης, 2002 από Λιακοπούλου, 2018)

7. Τέλος, σύμφωνα με τον Osgood (1959, όπως αναφ. στο Παρθενόπουλος, 2004) αναγνωρίζεται η «τριπλή φύση» του πολιτισμού, που εκφράζεται από τον 'υλικό πολιτισμό, τον 'κοινωνικό πολιτισμό', και τον 'πνευματικό' πολιτισμό. Στον υλικό πολιτισμό περιλαμβάνονται τα υλικά πράγματα που προέρχονται από τις δημιουργικές ικανότητες του ανθρώπου, στον κοινωνικό πολιτισμό περιλαμβάνονται τα πρότυπα συμπεριφοράς των ανθρώπων, και τέλος στον πνευματικό πολιτισμό περιλαμβάνονται το σύνολο των πεποιθήσεων των ατόμων καθώς και η ερμηνεία της τέχνης. Επομένως, παρατηρείται ότι ο πολιτισμός εκφράζει ένα πλήθος πραγμάτων, τα οποία συνολικά έχουν ως πυρήνα τον άνθρωπο αλλά και τις δραστηριότητες του ανθρώπου.

Ο πολιτισμός έχει διατυπωθεί μέσα από πλήθος ορισμών και για το λόγο αυτό θα λέγαμε ότι αναπτύσσεται και προσαρμόζεται μέσα στην ιστορία και την εξέλιξη του ανθρώπου, αφού κάθε φορά εκφράζει τις ανάγκες της κοινωνίας και των μελών της και εκφράζεται σε κάθε εποχή με διαφορετικό τρόπο.

Ο Πολιτισμός μπορεί να θεωρηθεί βασικός πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης. Η Παγκόσμια Σύνοδος Κορυφής του ΟΗΕ αναγνώρισε τρεις πυλώνες, τον οικονομικό, τον περιβαλλοντικό και τον κοινωνικό, όπου στην αρμονική συνύπαρξη αυτών στηρίζεται η βιωσιμότητα. Σε αυτούς θα μπορούσε να προστεθεί και ο πολιτισμός ως τέταρτος πυλώνας, αφού έχει την δυνατότητα να κινητοποιεί και να ευαισθητοποιεί τους πολίτες προς νέες κατευθύνσεις και να δημιουργεί ταυτότητα για έναν τόπο, η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί με πολλούς τρόπους. Άλλωστε ο πολιτισμός και η κληρονομιά των πόλεων, αναγνωρίζονται πια διεθνώς. Η Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ για την Αειφόρο Ανάπτυξη, αναγνώρισε την πολιτιστική πολυμορφία ως τον τέταρτο πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης.

Εικόνα 1: Οι τρεις Πυλώνες της Βιωσιμότητας

(Πηγή: <http://www.oryktosploutos.net/2010/06/blogpost.html#.VSL1gNysWSp>)

Επιπλέον, η «Ατζέντα 21» για τον πολιτισμό (United Cities and Local Governments - UCLG), είναι ένα εργαλείο που σκοπεύει να μετατρέψει τον πολιτισμό σε τέταρτο πυλώνα της αειφόρου ανάπτυξης και συγχρόνως επιβεβαιώνει τη σημασία που έχουν οι αξιόπιστες και αυτόνομες τοπικές πολιτιστικές πολιτικές. Αφετηρία της «Ατζέντα 21» είναι ότι ο πολιτισμός είναι μεγάλη συνεισφορά στην ανάπτυξη του ανθρώπου, προωθώντας αξίες όπως η δημιουργικότητα, η ποικιλομορφία και η μνήμη. (Αυγερινού, 2021) Αποτελείται από 67 άρθρα, τα οποία διορθώνονται σε πέντε κύρια θέματα:

1. Πολιτισμός και ανθρώπινα δικαιώματα
2. Πολιτισμός και διακυβέρνηση
3. Πολιτισμός, η βιωσιμότητα και χώρος
4. Πολιτισμός και κοινωνική ένταξη
5. Πολιτισμός και οικονομία

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει διαπιστωθεί η αξία και η σημαντικότητα του πολιτισμού σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής και τους τομείς ανάπτυξης, και επιδιώκεται η σύνδεση όλων με τον πολιτισμό. Ο πολιτισμός τοποθετείται πια στην καρδιά των πολιτικών για βιώσιμη ανάπτυξη και γίνεται βασική επιδίωξη εναρμόνισή του σε αυτήν.

Η αστικοποίηση του ανθρώπου στο πέρασμα των χρόνων βοήθησε στην ανάπτυξη του πολιτισμού του ανά την υφήλιο και ο ίδιος ο άνθρωπος καλλιέργησε τον πολιτισμό του μέσα από την συγκέντρωσή του σε πόλεις και την προσαρμογή του κάθε φορά σε νέο και εξελιγμένο τρόπο ζωής.

Η σχέση του ανθρώπου με την πόλη, καθώς και της ίδιας της πόλης με τον πολιτισμό είναι διαχρονικά αλληλένδετες. Η κάθε πόλη «δυναμώνει» μέσα από τους πολίτες και το δυναμικό τους και μέσα από τον πολιτισμό που δημιουργείται από την ίδια την κοινωνία, την ιστορία της, το περιβάλλον της, τις σχέσεις της, τα ήθη της, τα έθιμά της, την γλώσσα της, την ανάπτυξη και την εξέλιξη του όλου συνόλου και σαν αποτέλεσμα μπορεί να δημιουργηθεί ένας «τοπικός» πολιτισμός με τον χαρακτήρα του εκάστοτε τόπου.

Παρόλα τα παραπάνω όμως, ένας πολιτισμός δεν είναι αναγκαίο να έχει απαραίτητα τοπικό χαρακτήρα. Μπορεί να διαχέεται γεωγραφικά και με άλλα κοινωνικά κριτήρια που του δίνουν ταυτότητα, όπως η φυλή, η εθνικότητα, η θρησκεία, η γλώσσα ή κάποιος άλλος παράγοντας κοινωνικής συνοχής.

Ένας πολιτισμός μπορεί να χαθεί, αν αλλοιωθούν σε μεγάλο ποσοστό στοιχεία της πολιτισμικής του ταυτότητας. Παρόλο που οι πολιτισμοί χάνονται ή εξελίσσονται σε νέα πολιτισμικά μορφώματα,

κάποιοι αφήνουν πίσω τους πνευματικά επιτεύγματα ως παγκόσμια κληρονομιά, όπως για παράδειγμα η Αρχαία Αθήνα ή το Ρωμαϊκό δίκαιο.

Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι στην καθημερινή μας ζωή, η έννοια του πολιτισμού, χρησιμοποιείται πάρα πολλές φορές και κάθε φορά με διαφορετικό τρόπο και για διαφορετικές καταστάσεις, και έτσι φτάνουμε στο σημείο να καταλήγει ο πολιτισμός ως μία έννοια με ασαφές περιεχόμενο. Σε αυτό συμβάλουν και οι διαφορετικοί «ορισμοί» που έχουν δοθεί στον πολιτισμό (όπως αναφέραμε και παραπάνω) ή ακόμη και στο να διατυπώνονται συνεχώς νέοι ορισμοί του πολιτισμού.

Τον Σεπτέμβριο του 1992 στη Γενεύη, στην 43η Διεθνή Συνδιάσκεψη της UNESCO για την παιδεία και τον πολιτισμό, δόθηκε και υιοθετήθηκε ένας «επίσημος ορισμός» για τον πολιτισμό-κουλτούρα, για την αποφυγή παρερμηνεύσεων και για την καλύτερη και σαφέστερη ερμηνεία του όρου, σύμφωνα με τον οποίο είναι :

“το πλέγμα των πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών χαρακτηριστικών που διακρίνουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα και αποτελούν τα στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητάς της. Σ’ αυτά περιλαμβάνονται τρόποι ζωής, παραδόσεις, αντιλήψεις, τέχνες και γράμματα, και ότι στο σύστημα των ηθικών αξιών τους εντάσσονται τα θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου. Περιλαμβάνει τόσο τον επίσημο όσο και τον λαϊκό πολιτισμό και δεν περιορίζεται στην υπάρχουσα πολιτισμική κληρονομιά, αλλά εμπλουτίζεται συνεχώς από τη Μνήμη και τη Δημιουργικότητα. Δεν είναι εσωστρεφής αλλά γονιμοποιείται από τις έξωθεν πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις. Ακόμα, ο πολιτισμός συνδέεται με μια δυναμική σχέση με την Παιδεία, μέσω της ελευθερίας της έκφρασης, της ελευθερίας της συμμετοχής και της ελεύθερης διακίνησης προσώπων, επιστημονικών γνώσεων και πολιτισμικών δημιουργημάτων”.

A.1.2. Η Πολιτιστική Κληρονομιά

Το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών που αναφέρονται σε ένα τόπο συγκροτούν την πολιτιστική κληρονομιά του, με την έννοια ότι αυτή περιέχει τα στοιχεία που απαρτίζουν την ιστορική μνήμη του λαού ή της κοινωνίας των ανθρώπων που τον κατοικούν, δηλαδή οτιδήποτε δημιουργήθηκε στο παρελθόν και σχετίζεται με την ιστορική του διαδρομή. Η πολιτιστική κληρονομιά διακρίνεται στην υλική και στην άυλη. (Κάραλη, 1998 από Μαχαιρίδη, 2006)

Στις 23/11/1972 στο Παρίσι, υπογράφηκε από την UNESCO, η «Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς», η οποία αποτελεί τη

σημαντικότερη σύμβαση με στόχο την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς πολιτιστικού ή φυσικού χαρακτήρα. Η επικύρωση της σύμβασης από την Ελλάδα έγινε με το νόμο 1126/1981 (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981), στον οποίο ορίζονται οι έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς και της φυσικής κληρονομιάς. Στην έννοια της «**πολιτιστικής κληρονομιάς**» (άρθρο 1) περιλαμβάνονται:

- Μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, σημαντικά έργα γλυπτικής και ζωγραφικής, έργα ή κατασκευές αρχαιολογικού χαρακτήρα, επιγραφές, σπήλαια και σύνολα έργων με παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

- Σύνολα οικοδομημάτων: ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών), τα οποία λόγω της αρχιτεκτονικής, της ομοιογένειάς τους ή των θέσεών τους έχουν παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

- Τοπία: έργα του ανθρώπου ή συνδυασμός έργων του ανθρώπου και της φύσης, καθώς και εκτάσεις, συμπεριλαμβανομένων και των αρχαιολογικών χώρων, οι οποίες έχουν παγκόσμια αξία από άποψη ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική.

Στην έννοια της «**φυσικής κληρονομιάς**» περιλαμβάνονται (άρθρο 2):

- Φυσικά μνημεία, αποτελούμενα από φυσικούς ή βιολογικούς σχηματισμοί ή από ομάδες τέτοιων σχηματισμών παγκόσμιας αξίας από άποψη αισθητική ή επιστημονική.

- Γεωλογικοί και φυσιολογικοί σχηματισμοί και ακριβώς καθορισμένες εκτάσεις, που αποτελούν την κατοικία απειλούμενων ζωικών και φυτικών ειδών, παγκοσμίου αξίας από απόψεως επιστήμης ή ανάγκη διατήρησής τους.

- Φυσικά τοπία ή ακριβώς καθορισμένες φυσικές εκτάσεις παγκοσμίου αξίας και απόψεως επιστήμης, ανάγκης διατηρήσεως ή του φυσικού κάλλους.

Η πολιτιστική κληρονομιά είναι μοναδική και αναντικατάστατη, γεγονός το οποίο φορτίζει τον σύγχρονο πολιτισμό με την ευθύνη της διατήρησης και διαφύλαξής της.

Σύμφωνα με την ΕΛ.Ε.ΜΑ.ΣΥΝ (Ελληνικά Ευρωπαϊκά Μαθητικά Συνέδρια - <https://elemasyn.gr/>), ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» περιλαμβάνει:

1. Τη φυσική ή απτή πολιτιστική κληρονομιά ονομάζεται «Πολιτιστική Ιδιοκτησία». Ουσιαστικά αναφέρεται σε κτήρια και ιστορικά μέρη, μνημεία, βιβλία, ντοκουμέντα, έργα τέχνης, μηχανές, ρουχισμό καθώς και άλλα αντικείμενα που θεωρούνται αξιόλογα ώστε να διατηρηθούν στο πέρασμα του χρόνου.
2. Τα μη ψηλαφητά χαρακτηριστικά μίας κοινωνίας ονομάζονται «Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά». Τα χαρακτηριστικά αυτά διατηρούνται από κοινωνικά έθιμα. Πρόκειται για τις κοινωνικές αξίες

και τις παραδόσεις, τα έθιμα και πρακτικές, τις αισθητικές και τις πνευματικές αντιλήψεις, την καλλιτεχνική έκφραση, την γλώσσα και άλλες πτυχές της ανθρώπινης πολιτιστικής δραστηριότητας.

3. Ένα σημαντικό κομμάτι «Κληρονομιάς» κάθε κοινωνίας είναι η «Φυσική Κληρονομιά». Περιλαμβάνει την ύπαιθρο, το φυσικό περιβάλλον, την «βιοποικιλότητα» δηλαδή όπως την χλωρίδα και την πανίδα, και την «γεωποικιλότητα» όπως την ορυκτολογία, την παλαιοντολογία.

Σχετικά με τον ορισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς, αξίζει να σημειωθεί ότι το 1964 με το γνωστό «χάρτη της Βενετίας», χρησιμοποιήθηκε ο όρος «ιστορικό μνημείο» και ερμηνεύτηκε με δύο τρόπους. Από την πλευρά του ICOMOS το 1965 ερμηνεύτηκε ως μνημείο και ως τοποθεσία και από τη μεριά της UNESCO το 1968 ως πολιτιστική κληρονομιά, προκειμένου να συμπεριλάβει την κινητή αλλά και την ακίνητη κληρονομιά. Το 1972 με τη Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς, συμφιλιώθηκαν οι διαφορετικές ορολογίες μεταξύ ICOMOS και UNESCO. Σε εθνικό αλλά και περιφερειακό επίπεδο, διευρύνθηκε το πεδίο της κληρονομιάς προκειμένου να συμπεριλαμβάνει κήπους, τοπίο και περιβάλλον. Σε Ευρώπη, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, Καναδά και Κίνα, το πεδίο της κληρονομιάς ορίστηκε και ερμηνεύτηκε πολύ διαφορετικά. Σε γενικό πλαίσιο, έχει συμφωνηθεί διεθνώς το πεδίο της κληρονομιάς να συμπεριλαμβάνει τόσο τα απτά όσο και τα άυλα στοιχεία, όμως για την πιο λεπτομερή ορολογία της κληρονομιάς δεν υπάρχει μια ομοιομορφία μεταξύ των χωρών, καθώς δεν έχει εκσυγχρονιστεί ούτε τυποποιηθεί. (Ahmad, 2006 από Αρώνης, 2021)

Στο νόμο 3521/2006 «Κύρωση της Σύμβασης για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ως άυλη πολιτιστική κληρονομιά ορίζονται «οι πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές, καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και οι πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτές και τις οποίες οι κοινότητες, οι ομάδες και, περιπτώσεως δοθείσης, τα άτομα, αναγνωρίζουν ότι αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Αυτή η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, που μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, αναδημιουργείται συνεχώς από τις κοινότητες και τις ομάδες σε συνάρτηση με το περιβάλλον τους, την αλληλεπίδρασή τους με τη φύση και την ιστορία τους και τους παρέχει μια αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας, συμβάλλοντας έτσι στην προώθηση του σεβασμού της πολιτιστικής πολυμορφίας και της ανθρώπινης δημιουργικότητας» .(άρθρο 2 του ν.3521/2006)

Στον ίδιο νόμο του 2006 (άρθρο 2), αναφέρεται ότι η «άυλη πολιτιστική κληρονομιά» εκδηλώνεται ειδικότερα στους ακόλουθους τομείς:

1. Στις προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως φορέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.
2. Στις τέχνες του θεάματος.
3. Στις κοινωνικές πρακτικές, στις τελετουργίες και στις εορταστικές εκδηλώσεις.
4. Στις γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν.
5. Στην τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι το φυσικό περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένων των ποταμών, είναι στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας και ειδικότερα του κάθε τόπου με πιο στενά και καθορισμένα γεωγραφικά όρια. Η αναγνώριση, η προστασία και η διατήρηση της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς έχει τεθεί υπό την προστασία του Εκπαιδευτικού Επιστημονικού και Πολιτιστικού Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, την UNESCO.

A.1.3. Οι Διεθνείς Οργανισμοί και η Πολιτιστική Κληρονομιά

Η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς αποτέλεσε ένα ιδιαίτερο πεδίο πολιτικής και δράσης των διεθνών οργανισμών. Σύμφωνα με την Κόνσολα (1995, από Μαχαϊρίδη, 2006), η κινητοποίησή τους για θέματα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εκδηλώθηκε με τέσσερις βασικούς τρόπους:

α) Με τη **σύγκληση διεθνών συνεδρίων**, κατά τη διάρκεια των οποίων ειδικοί επιστήμονες από διάφορες χώρες διαπραγματεύθηκαν θέματα σχετικά με τη συντήρηση και την αποκατάσταση των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς και κατέληξαν στη σύνταξη εξαιρετικής σπουδαιότητας κειμένων (ψηφισμάτων, διακηρύξεων και χαρτών), στα οποία οροθετούνται νέες έννοιες και διατυπώνονται βασικές αρχές και κατευθύνσεις. Κάποια από αυτά τα πιο γνωστά κείμενα είναι ο Χάρτης της Βενετίας (1964) και η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975).

β) Με την **ίδρυση ανεξάρτητων και ειδικευμένων θεσμικών οργάνων** (ICOM, ICCROM, ICOMOS κ.ά.), τα οποία πλαισίωσαν την UNESCO. Τα όργανα αυτά δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο της προστασίας των κινητών και ακίνητων πολιτιστικών αγαθών, καθώς και της μελέτης, της συντήρησης και της ανάδειξής τους. Επιπλέον, είναι αρκετές οι περιπτώσεις που λειτούργησαν ως ομάδες πίεσης προς τις εθνικές κυβερνήσεις με άμεσες παρεμβάσεις ή με την ευαισθητοποίηση και την κινητοποίηση της κοινής γνώμης σε θέματα προστασίας.

γ) Με τη **θέσπιση κανόνων συμπεριφοράς, νομικού χαρακτήρα**, μέσω των Συμβάσεων της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι Συμβάσεις συντέλεσαν κατ' αρχάς στην εδραίωση της αντίληψης ότι η διεθνής κοινότητα νομιμοποιείται να καθιερώνει κανόνες δικαίου για τη ρύθμιση θεμάτων προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Παρουσιάζουν βέβαια ατέλειες και ασάφειες που οφείλονται στο γεγονός ότι το κείμενό τους είναι αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα σε αντιμαχόμενες απόψεις και συμφέροντα κρατών με ανομοιογένεια πολιτική, οικονομική και πολιτισμική. Κατόρθωσαν όμως ως ένα σημείο να επιβάλουν στη συνείδηση των πολιτικών ηγεσιών, αλλά και του ευρέως κοινού, την προσήλωση προς τη βασική ηθική αρχή του σεβασμού της πολιτιστικής κληρονομιάς όλων των λαών.

δ) Με **επιχειρησιακή δράση**, δηλαδή την ανάληψη πρωτοβουλιών εκ μέρους της UNESCO, αλλά και άλλων μη κυβερνητικών και διακυβερνητικών οργανισμών, που στοχεύουν στην παροχή βοήθειας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς των αναπτυσσόμενων κυρίως χωρών. Μέσω της δράσης αυτής δοκιμάστηκαν στην πράξη και καθιερώθηκαν βασικές επιστημονικές αρχές για τη συντήρηση, την αποκατάσταση και την προσαρμογή των μνημείων σε νέες χρήσεις, επιβλήθηκαν κανόνες διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς και επιδιώχθηκε μεταφορά τεχνογνωσίας από τις ανεπτυγμένες στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Όσον αφορά τα ανεξάρτητα και ειδικευμένα θεσμικά όργανα, θα γίνει μία σύντομη αναφορά στο ρόλο, τους στόχους και τις ενέργειες διεθνών οργανισμών, όπως για παράδειγμα της UNESCO και του ICOMOS, οι οποίοι έχουν ως στόχο να προστατεύσουν τα ιστορικά μνημεία, τις τοποθεσίες και γενικότερα όλα όσο αφορούν στην πολιτιστική κληρονομιά παγκοσμίως. Όπως αναφέρεται και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει απασχολήσει πολύ ως προς τον καθορισμό του ορισμού της και του πεδίου της.

ΟΗΕ

Ο ΟΗΕ (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών) ιδρύθηκε στις 24 Οκτωβρίου 1945 και είναι ένας διεθνής οργανισμός παγκόσμιας εμβέλειας μεταξύ των κρατών του κόσμου. Σύμφωνα με τον Χάρτη του ΟΗΕ, τα Ηνωμένα Έθνη έχουν τέσσερις σκοπούς: τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των εθνών, τη συνεργασία για την επίλυση των διεθνών προβλημάτων, την προώθηση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εναρμόνιση των δράσεων των κρατών. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των 51 ιδρυτικών μελών του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

UNESCO

Η UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) με ημερομηνία ίδρυσης τις 16 Νοεμβρίου το 1945 και με έδρα το Παρίσι, αποτελεί μια αντιπροσωπεία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) που είναι εξειδικευμένη σε θέματα πολιτισμού, εκπαίδευσης και επιστήμης. Από το 1945 η UNESCO, προσφέρει σε όλον τον πλανήτη τις εξειδικευμένες υπηρεσίες της επάνω σε αυτούς τους τομείς (<https://unescovr.gr>).

Η UNESCO ιδρύθηκε με κύριο στόχο την παγίωση της ειρήνης μέσω πολιτιστικών δράσεων και εκφράσεων. Είναι κέντρο επικοινωνίας και συνάντησης λαών και πολιτισμών, αλλά είναι επίσης και κέντρο στο οποίο συνομολογούνται ή και τίθενται σε εφαρμογή διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες, καταβάλλονται προσπάθειες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διασφάλιση της ελευθερίας της έκφρασης, την περιφρούρηση της παγκόσμιας κληρονομιάς, υλικής και άυλης, την ενίσχυση και διάδοση της εκπαίδευσης, ιδίως σε λιγότερο ευνοημένες ζώνες του πλανήτη, την καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και εμπορίας των πολιτιστικών αγαθών. (<https://www.mfa.gr/missionsabroad/unesco/greece-in-organization/unesco-kai-rolos.html>)

Η Εκπαίδευση, οι Κοινωνικές και οι Φυσικές Επιστήμες, ο Πολιτισμός και η Επικοινωνία είναι τα μέσα με τα οποία υπηρετεί τις πανανθρώπινες αξίες, με στόχο την ευημερία του ανθρώπου σε ένα ειρηνικό κόσμο.

ICOMOS

Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών ICOMOS (International Council On Monuments and Sites) είναι ο πιο έγκυρος διεθνής, επαγγελματικός, μη κυβερνητικός οργανισμός (N.G.O.), τεχνικός σύμβουλος της UNESCO για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς που έχει ως σκοπό την προώθηση της θεωρίας, της μεθοδολογίας, της τεχνολογίας και της ενημέρωσης για την προστασία και την ανάδειξη των ιστορικών μνημείων και τοποθεσιών των χωρών όλου του κόσμου. Το ICOMOS ιδρύθηκε το 1965 με απόφαση του Β' Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και ειδικών της Προστασίας, που πραγματοποιήθηκε το 1964 στη Βενετία. Το ICOMOS έχει ως μέλη ειδικούς επιστήμονες από όλο τον κόσμο και δραστηριοποιείται σε 104 χώρες και στις 5 ηπείρους. Έδρα του ICOMOS είναι το Παρίσι. (<https://www.icomoshellenic.gr/>)

Όσο αφορά τη δράση του, λειτουργεί ως τεχνικός σύμβουλος της UNESCO. Με αυτήν την ιδιότητά του εξετάζει τις προτάσεις των χωρών-μελών της UNESCO για την εγγραφή εθνικών μνημείων

στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (Φυσικής και Πολιτιστικής). Με 28 Διεθνείς Ειδικές Επιστημονικές Επιτροπές, μελετά επίσης εξειδικευμένα θέματα, όπως την παραδοσιακή αρχιτεκτονική (CIAV), την προστασία ιστορικών πόλεων και οικισμών (CIVVIH), τον Πολιτιστικό Τουρισμό, τις πολιτιστικές διαδρομές, τις οχυρώσεις, την Αρχαιολογική Κληρονομιά, το Λίθο, το Ξύλο και άλλες. (<https://www.icomoshellenic.gr/>)

ICCROM

Το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών Αγαθών ICCROM (International center for the study of the preservation and the restoration of cultural property), ιδρύθηκε το 1959 με πρωτοβουλία της UNESCO ως αυτόνομος διακυβερνητικός οργανισμός. Συμμετέχουν σε αυτό ως κανονικά μέλη κυβερνήσεις κρατών και ως συνδεδεμένα μέλη ιδιωτικά ιδρύματα ειδικευμένες στη συντήρηση των πολιτιστικών αγαθών.

Κύριοι σκοποί του ICCROM είναι η συλλογή, η μελέτη και η διάδοση στοιχείων σχετικά με τη συντήρηση και την αποκατάσταση των πολιτιστικών αγαθών, η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και η οργάνωση εξειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Βασική δραστηριότητα του είναι η τακτική διεξαγωγή σεμιναρίων στην έδρα του τη Ρώμη για την κατάρτιση ειδικευμένων στελεχών σε θέματα συντήρηση και αποκατάσταση αρχιτεκτονικών μνημείων τοιχογραφιών χαρτιού και τα λοιπά. Παράλληλα οργανώνει συμμετέχει σε σεμινάρια που πραγματοποιούνται σε άλλες χώρες με τη συνεργασία τοπικών κέντρων ή αρμοδίων υπηρεσιών. Άλλες δραστηριότητες του είναι η αποστολή ειδικών για παροχή συμβούλων και τεχνικής βοήθειας η έκδοση ειδικών μελετών η διοργάνωση συνεδρίων συμποσίων. (Βλαχάκης, 2007)

Οι ανωτέρω διεθνείς οργανισμοί, για την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων, συνέταξαν και υπέγραψαν διεθνή νομικά, δεσμευτικά και μη κείμενα που αναφέρονται στην προστασία της αρχιτεκτονικής αλλά και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μερικά από τα σημαντικότερα από αυτά τα κείμενα αναφέρονται στον πίνακα που ακολουθεί. Από αυτά τα κείμενα επισημαίνονται λόγω του καθοριστικού ρόλου που διαδραμάτισαν, τα εξής:

1. η Σύμβαση της UNESCO το 1972: «Για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς», η οποία είναι το πρώτο ολοκληρωμένο κείμενο που έχει ως σκοπό την προστασία των μνημείων της παγκόσμιας κληρονομιάς και περιέχει για πρώτη φορά έναν ορισμό του όρου «πολιτιστική κληρονομιά»

2. η Σύμβασης της Γρανάδας το 1985: «Για την προστασία της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς», η οποία αποτελεί την πληρέστερη σύμβαση περί προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και συνιστά ουσιαστικά το τελικό προϊόν της έντονης ζύμωσης και επεξεργασίας της αρχής της πολιτιστικής κληρονομιάς, που προηγήθηκε σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο (Παπακωνσταντίνου, 2002 από https://nomosphysis.org.gr/7027/i-sumbasitis-granadas-gia-tin-prostasia-tis-arxitektonikis-klironomias-kai-to-suntagma-martios-1999/#_ftn11)
3. η Σύμβαση της UNESCO το 2003: «Σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς», η οποία προέκυψε ως ώριμος καρπός του διεθνούς προβληματισμού σχετικά με την έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς και ιδιαίτερα των πολιτισμικών εκφάνσεών της που δεν έχουν απτή, υλική διάσταση (π.χ. μουσική, χορός, γνώσεις και πρακτικές κ.ά.). (<http://ayla.culture.gr/the-text/>)

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

1	Σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και του Πρωτοκόλλου της	Υπογραφή: Χάγη (Ολλανδία), 14/05/1954 Εναρξη ισχύος: 07/08/1956 Θεματοφύλακας: UNESCO Κύρωση από Ελλάδα Ν. 1114/1981 (ΦΕΚ 6/Α/08-01-1981)
2	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς	Υπογραφή: Λονδίνο (Ηνωμένο Βασίλειο), 06/05/1969 Εναρξη ισχύος: 20/11/1970 ή 21-10-1981 Θεματοφύλακας: Συμβούλιο της Ευρώπης Κύρωση από Ελλάδα Ν. 1127/1981 (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981)
3	Διεθνής Σύμβαση σχετικά με τα μέσα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών	Υπογραφή: Παρίσι (Γαλλία), 14/11/1970 Εναρξη ισχύος: 24/04/1972 Θεματοφύλακας: UNESCO Κύρωση από Ελλάδα Ν. 1103/1980 (ΦΕΚ 297/Α/29-12-1980)
4	Διεθνής Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς	Υπογραφή: Παρίσι (Γαλλία), 23/11/1972 Εναρξη ισχύος: 17/12/1975 Θεματοφύλακας: UNESCO Κύρωση από Ελλάδα Ν. 1126/1981 (ΦΕΚ 32/Α/10-02-1981)
5	Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης	Υπογραφή: Γρανάδα (Ισπανία), 03/10/1985 Εναρξη ισχύος: 12/01/1987 Θεματοφύλακας: Συμβούλιο της Ευρώπης Κύρωση από Ελλάδα Ν. 2039/1992 (ΦΕΚ 61/Α/13-04-1992)
6	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (αναθεωρημένη)	Υπογραφή: Βαλέττα (Μάλτα), 16/01/1992 Εναρξη ισχύος: 25/05/1995 Θεματοφύλακας: Συμβούλιο της Ευρώπης Κύρωση από Ελλάδα Ν. 3378/2005 (ΦΕΚ 203/Α/19-08-2005)

7	Σύμβαση Unidroit για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά	Υπογραφή: Ρώμη (Ιταλία), 24/06/1995 Εναρξη ισχύος: 01/08/1998 Θεματοφύλακας: Ιταλία Κύρωση από Ελλάδα Ν. 3348/2005 (ΦΕΚ 144/Α/23-06-2005)
8	Πρωτόκολλο II στη Σύμβαση της Χάγης του 1954 για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης	Υπογραφή: Χάγη, (Ολλανδία), 26/03/1999 Εναρξη ισχύος: 09/03/2004 Θεματοφύλακας: UNESCO Κύρωση από Ελλάδα Ν. 3317/2005 (ΦΕΚ 45/Α/23-02-2005)
9	Σύμβαση για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς	Υπογραφή: Παρίσι (Γαλλία), 03/11/2003 Εναρξη ισχύος: 20/04/2006 Θεματοφύλακας: UNESCO Κύρωση από Ελλάδα Ν. 3521/2006 (ΦΕΚ 275/Α/22-12-2006)
10	Σύμβαση για την προστασία και την προώθηση της πολυμορφίας των πολιτιστικών εκφράσεων	Υπογραφή: Παρίσι (Γαλλία), 21/10/2005 Εναρξη ισχύος: 18/03/2007 Θεματοφύλακας: UNESCO Κύρωση από Ελλάδα Ν. 3520/2006 (ΦΕΚ 274/Α/22-12-2006)

Πίνακας 1: Σημαντικές Διεθνείς Συμβάσεις & Εθνική Νομοθεσία για την Πολιτιστική Κληρονομιά
(Πηγή: <https://nomika-nea.gr/>)

Επιπρόσθετα με τα τις παραπάνω συμβάσεις, αξίζει να σημειωθούν και διάφορες σημαντικές **Συστάσεις της UNESCO**, όπως η Σύσταση που αφορούσε στην Προστασία του Κάλλους και του Χαρακτήρα των Τοπίων και Θέσεων (1962) και η Σύσταση που είχε ως αντικείμενο τη Διατήρηση των Πολιτιστικών Αγαθών που κινδυνεύουν από Δημόσια ή Ιδιωτικά Έργα (1968).

Οι Συστάσεις αυτές αντανακλούν τον προβληματισμό και την αγωνία της Διεθνούς κοινότητας για τον αυξανόμενο ρυθμό καταστροφής των πολιτιστικών μνημείων, λόγω της επικρατούσας οικονομικής ανάπτυξης που ακολουθεί ολοένα μεγαλύτερους ρυθμούς από την δεκαετία του 60 (Ντόρα Ν., 1995 από Γεωργίου, 2017).

Μια επίσης χαρακτηριστική σχετική Σύσταση, ήταν η Σύσταση της UNESCO για τη Διαφύλαξη του Παραδοσιακού και Λαϊκού Πολιτισμού η οποία υιοθετήθηκε το 1989, κατά την οποία, λαϊκός ή παραδοσιακό πολιτισμός, θεωρούνται το σύνολο των, βασιζόμενων στην παράδοση, δημιουργιών μιας πολιτιστικής κοινότητας. Τα κριτήρια και οι αξίες αυτού του πολιτισμού είναι δυνατόν να μεταδίδονται προφορικά, με τη μίμηση ή και με άλλα μέσα, ενώ ως μορφές του αρκετά στοιχεία όπως η γλώσσα, η λογοτεχνία, η μουσική, ο χορός, οι τελετουργίες, τα έθιμα, η αρχιτεκτονική και άλλες τέχνες. (Γεωργίου, 2017)

Συνοπτικά, η προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων απορρέει από τα διεθνή νομικά, δεσμευτικά και μη κείμενα που αναφέρονται στην προστασία της αρχιτεκτονικής αλλά και γενικότερα

της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα κείμενα αυτά, μετά την επικύρωσή τους από την Ελλάδα, μεαντίστοιχους νόμους, όπως φαίνεται και στον πίνακα που προηγήθηκε (πίνακας 1), έχουν ενταχθεί στην εγχώρια νομοθεσία. Στη συνέχεια ακολουθεί συνοπτικός πίνακας, κάποιων επιπλέον σημαντικών ελληνικών νομοθετημάτων περί πολιτιστικής κληρονομιάς.

1	N. 2557/1997 (ΦΕΚ 271/Α/24.12.1997)	«Θεσμοί, μέτρα και δράσεις πολιτιστικής ανάπτυξης»
2	N. 3028/2002 (ΦΕΚ 153/Α/28.6.2002)	«Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς»
3	N. 3658/2008 (ΦΕΚ 70/Α /22.04.2008)	«Μέτρα για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών και άλλες διατάξεις»

Πίνακας 2: Σημαντικά Ελληνικά Νομοθετήματα σχετικά με την Πολιτιστική Κληρονομιά
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

Κεφάλαιο 2: Περιβάλλον και Νερό

A.2.1. Ποτάμια και βασικές έννοιες

Τα ποτάμια αποτελούν δυναμικά, ποικίλα και σύνθετα οικοσυστήματα ενώ πάντα αποτελούσαν τη βάση για πολλές ανθρώπινες δραστηριότητες. Τα τρεχούμενα νερά παίζουν σημαντικό ρόλο στην επιφάνεια της γης, είναι ταυτόχρονα οι συλλέκτες των φυσικών νερών που κατευθύνονται σε μία λίμνη ή στη θάλασσα καθώς και τα μέσα εκκένωσης της υπερπλήρωσης των λιμνών. Η ταχύτητα ροής τους και η μάζα του νερού που κατέρχεται είναι παράγοντες που επιτρέπουν τον διαχωρισμό των διαφόρων τύπων τρεχούμενων νερών. Επίσης θεωρούνται πηγή ανόργανων και οργανικών στοιχείων. (Τσιακίρη, 2008)

Τα υδατορεύματα ή υδατορέματα ή υδατικά ρέματα είναι φυσικοί ή διευθετημένοι με τεχνικά έργα αποδέκτες οβριών, επιφανειακών ή πηγαίων υδάτων που διασφαλίζουν την απορροή τους προς τους τελικούς αποδέκτες (θάλασσες, λίμνες κλπ.). Στην έννοια του υδατορεύματος περιλαμβάνεται κάθε αποδέκτης υδάτων επιφανειακής ροής, που από την κείμενη νομοθεσία αναφέρεται ποταμός, ξεροπόταμος, ρέμα, χείμαρρος, ρυάκι και γενικά κάθε ταφρική πτυχή μέσω της οποίας συντελείται η απορροή προς τους τελικούς αποδέκτες των πλεοναζόντων υδάτων της ξηράς. (Τσιακίρη, 2008)

Σύμφωνα με τον Κτιριοδομικό Κανονισμό (Φ.Ε.Κ. 59Δ/03-02-1989, Υπουργική απόφαση 3046/304/89), στο άρθρο 2, παρ. 16, ως ρέμα ορίζεται "...κάθε φυσική διαμόρφωση του εδάφους σε αποδέκτη και αγωγό της βροχής ή της τήξης του χιονιού ή των φυσικών πηγών και εξυπηρετεί την απορροή τους προς άλλους μεγαλύτερης χωρητικότητας αποδέκτες, φυσικούς ή τεχνητούς (ρέματα, ποτάμια, λίμνες, θάλασσα κλπ.) που βρίσκονται σε χαμηλότερες στάθμες."

Ένα ρέμα μπορεί να διαιρεθεί σε τρία (3) μέρη (Χατζημπίρος,2007):

1. Το ανάντη τμήμα, κοντά στις πηγές, όπου το νερό αναβλύζει καθαρό από αυτές
2. Το ενδιάμεσο τμήμα, όπου η βιοποικιλότητα και η φωτοσύνθεση είναι έντονες
3. Το κατώτερο τμήμα, κοντά στις εκβολές, όπου η ροή του νερού είναι αργή.

Οι χείμαρροι είναι ποτάμια, τα οποία είναι στεγνά τους καλοκαιρινούς μήνες και σχηματίζονται συνήθως σε περιοχές με μεγάλη κλίση του εδάφους. Η τροφοδότηση τους γίνεται απευθείας από τα ατμοσφαιρικά κατακρημνίσματα και από την επιφανειακή απορροή, ενώ είναι συχνό το φαινόμενο ξήρανσής τους στο διάστημα της ξηρής περιόδου, λόγω σημαντικής μείωσης των επιπέδων του νερού, πολλές φορές κάτω από το επίπεδο της κοίτης του ποταμού(Σίνης,2005).

Η κατηγοριοποίηση των ποταμών γίνεται συχνά με βάση το στάδιο της εξέλιξης στο οποίο βρίσκονται οι ποταμοί(Αργυροπούλου,2009):

1. Νεανικοί ποταμοί (στάδιο νεότητας): Χαρακτηρίζονται οι ποταμοί οι οποίοι βρίσκονται σε ένα πρωταρχικό επίπεδο, όσον αφορά την ανάπτυξη και την εξέλιξή τους.
2. Ώριμοι ποταμοί (στάδιο ωριμότητας): Χαρακτηρίζονται οι ποταμοί οι οποίοι έχουν ξεπεράσει το στάδιο της νεότητας και οι διαβρώσεις τους δεν είναι τόσο έντονες.
3. Γερασμένοι ποταμοί (στάδιο γήρατος): Οι ποταμοί που βρίσκονται σε αυτό το στάδιο συναντώνται σε παράκτιες συνήθως περιοχές, όταν πλέον η επιφάνεια γίνεται αρκετά επίπεδη.

Επίσης, τα αστικά ποτάμια μπορούν να διαχωριστούν με βάση το πλάτος τους, το οποίο επηρεάζει έντονα τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ του ποταμού και της πόλης:

1. Μικρά ποτάμια(πλάτος:0-5m)
2. Μεσαία ποτάμια (πλάτος:5-20m)
3. Μεγάλα ποτάμια (πλάτος:20-200m)
4. Πολύ μεγάλα ποτάμια (πλάτος:> 200m)

Όσον αφορά τα ρέματα, η Γενική Υδρολογία διακρίνει σε κάθε ρέμα το ορεινό τμήμα, που αποτελεί την κυρίως περιοχή συγκέντρωσης των νερών (πηγές) και το πεδινό τμήμα. Τα βασικά χαρακτηριστικά που αφορούν τα φυσικά υδατορέματα είναι δύο: το νερό και η συνεχής κοίτη που δημιουργεί το νερό κατά την κίνησή του. Στην κοίτη υπάρχει (Καραλή, 2000):

1. ο πυθμένας (το τμήμα του εδάφους που δέχεται το κινούμενο νερό της βασικής ροής)
2. τα πρανή της κοίτης (το υπόλοιπο τμήμα αριστερά και δεξιά του πυθμένα)

Έτσι με βάση αυτά τα χαρακτηριστικά γίνεται ο διαχωρισμός των φυσικών υδατορεμάτων σε τρεις κατηγορίες (Καραλή, 2000):

1. Στα εφήμερα ρέματα, τα οποία διαθέτουν νερό μόνο όταν βρέχει
2. Στους χειμάρρους, που έχουν σαν χαρακτηριστικά την εποχιακή και ορμητική ροή
3. Στους ποταμούς, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από συνεχή ροή, αλλά η ποσότητά των υδάτων τους διακυμαίνεται με βάση την εποχή γύρω από μία μέση τιμή

A.2.2. Το νερό και οι ποταμοί

«Αρχή πάντων ύδωρ» είχε πει ο Θαλής ο Μιλήσιος, θεωρώντας το νερό την αρχή όλων, ενώ ο Αριστοτέλης επίσης το θεωρούσε μία από τις τέσσερις πρωταρχικές ουσίες της φύσης μαζί με τη γη, τον αέρα και τη φωτιά.

Το νερό είναι ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία στον πλανήτη με αξία ανεκτίμητη. Αν μπορούσαμε να δούμε την γη από το διάστημα θα παρατηρούσαμε ότι το νερό καλύπτει τα $\frac{3}{4}$ του πλανήτη. Υπάρχει στη φύση από τότε σχεδόν που δημιουργήθηκε ο πλανήτης μας, σύμφωνα με αναφορές. Το νερό υπάρχει σε τρεις μορφές, την υγρή (θάλασσες, λίμνες, ποτάμια), στην στερεή (πάγος, χιόνι) και στην αέρια (υδρατμοί).

Ενώ το νερό καλύπτει το μεγαλύτερο ποσοστό της γης, παρόλα αυτά μόνο ένα μικρό ποσοστό από αυτό είναι πόσιμο. Η μόλυνση των υδάτων, η αύξηση του πληθυσμού, η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας, ακόμη και η αλόγιστη χρήση και κατανάλωσή του, είναι αιτίες που συνεχώς μειώνει την διαθεσιμότητά του.

Για οποιαδήποτε χώρα το νερό αποτελεί σπουδαίο οικονομικό πόρο τόσο για την επιβίωση των κατοίκων όσο και για την ανάπτυξη της χώρας. Αποτελεί μια κοινή πηγή για τη γεωργία, τη βιομηχανία, τα νοικοκυριά και το περιβάλλον, ενώ συγχρόνως αποτελεί μια ανανεώσιμη φυσική πηγή στη γη. Οι

υδατικοί πόροι θεωρούνται ένας σημαντικός παράγοντας για τη διαβίωση του ανθρώπου, των ζώων και των φυτών.

Μία από τις μορφές του νερού, όπως προαναφέραμε, είναι και αυτή των ποταμών. Ο ποταμός είναι υδάτινο ρεύμα και χαρακτηρίζεται από μία σχετικά σταθερή τροφοδοσία και συνέχεια και με τομή κοίτης αρκετά ομαλή.

Σύμφωνα με τον Χατζημπίρο, τα ποτάμια είναι μεγάλα φυσικά υδάτινα ρεύματα που τροφοδοτούνται συνεχώς, και περιλαμβάνουν μεγάλους και μικρούς ποταμούς, ρυάκια και ρέματα περιοδικής ροής. Τα τρεχούμενα νερά των ποταμών αποτελούν πηγή ανόργανων και οργανικών στοιχείων και έχουν σημαντικό ρόλο για την επιφάνεια της γης, καθώς θεωρούνται συλλέκτες των νερών που οδηγούνται στη θάλασσα ή σε κάποια λίμνη. Το ποτάμιο οικοσύστημα έχει συνήθως πολλές ιδιαιτερότητες και αρκετές διαφορετικές χρήσεις του από τον άνθρωπο, όπως η προμήθεια νερού, η διάθεση αποβλήτων, η αλιευτική παραγωγή και ο έλεγχος των πλημμυρών. (Χατζημπίρος,2007)

Τα ποτάμια αποτελούν βασικό κομμάτι στον αστικό ιστό πολλών μεγαλουπόλεων τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό. Συνδέονται με το περιβάλλον ως υδροβιότοποι ή και υδροφόροι ορίζοντες, με τη χλωρίδα και την πανίδα της πόλης, με το τοπίο της υπαίθρου και προσφέρουν δυνατότητες τουριστικής και οικονομικής ανάπτυξης, ενώ τέλος συνδέονται με τον πολιτισμό και την κουλτούρα του κάθε τόπου.

Στις 25 Σεπτεμβρίου του 2015, στο πλαίσιο της 70ης Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών στη Νέα Υόρκη, οι παγκόσμιοι ηγέτες ενέκριναν ομόφωνα την Ατζέντα 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη και με αυτήν, υιοθετήθηκαν 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) και 169 υποστόχοι.

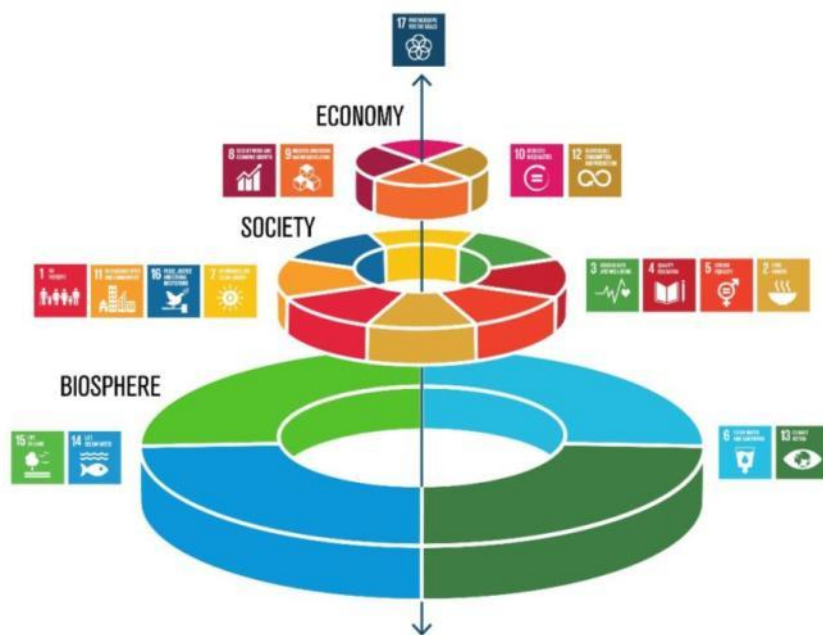
Οι ΣΒΑ είναι παγκόσμιου χαρακτήρα και γενικής εφαρμογής με χρονοδιάγραμμα υλοποίησης έως το 2030. Η Ατζέντα 2030 προωθεί την ενσωμάτωση και των τριών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης, κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική, σε όλες τις τομεακές πολιτικές. (Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων - https://gslegal.gov.gr/?page_id=5506)

Σύμφωνα με τον Αντόνιο Γκουτέρες, γενικό γραμματέα του ΟΗΕ: *«Οι στόχοι για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι το μονοπάτι που μας οδηγεί σε ένα κόσμο δικαιότερο, πιο ειρηνικό και ευημερούντα, και σε έναν υγιή πλανήτη. Είναι επίσης μια πρόσκληση για αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών.»* (<https://unric.org/el/>)

Σημειώνεται ότι ανάμεσα στους 17 Στόχους, υπάρχουν αρκετοί που αφορούν σε τομείς που συνδέονται με το νερό, τις πόλεις και την βιωσιμότητα. Τέτοιοι είναι:

1. Στόχος 6: Καθαρό Νερό και Αποχέτευση - Διασφάλιση της διαθεσιμότητας και της βιώσιμης διαχείρισης του νερού και των εγκαταστάσεων υγιεινής για όλους
2. Στόχος 7: Φτηνή και Καθαρή Ενέργεια - Διασφάλιση της πρόσβασης σε οικονομική, αξιόπιστη, βιώσιμη και σύγχρονη ενέργεια για όλους
3. Στόχος 11: Βιώσιμες Πόλεις και Κοινότητες - Δημιουργία ασφαλών, προσαρμοστικών βιώσιμων πόλεων και ανθρώπινων οικισμών, χωρίς αποκλεισμούς
4. Στόχος 12: Υπεύθυνη Κατανάλωση και Παραγωγή - Διασφάλιση της βιώσιμης κατανάλωσης και μεθόδων παραγωγής
5. Στόχος 13: Δράση για το Κλίμα - Ανάληψη άμεσης δράσης για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής και των συνεπειών της
6. Στόχος 14: Ζωή στο Νερό - Προστασία και χρησιμοποίηση με βιώσιμο τρόπο των ωκεανών, των θαλασσών και των θαλάσσιων πόρων για βιώσιμη ανάπτυξη.

Μέσα από τους Στόχους διαπιστώνεται η σπουδαιότητα του νερού, του κλίματος, της ενέργειας και των πόλεων και η συνοχή και αλληλεπίδραση όλων αυτών μεταξύ τους, για ένα καλύτερο αύριο και μία βιώσιμη ανάπτυξη.

Εικόνα 2: Ενσωμάτωση των 17 ΣΒΑ μέσα στις 3 διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης – κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική

(Πηγή: <https://csr.ert.gr/keep/17-stoxoi-viosimis-anaptyxis/> - Ιδία Επεξεργασία)

A.2.3. Μυθολογία και νερό-ποταμοί

Γυρίζοντας το χρόνο πίσω, από την αρχαιότητα ακόμη, γύρω από τα ποτάμια αναπτύσσονταν μύθοι, έθιμα, θρησκείες και πολιτισμοί.

Στην ελληνική μυθολογία, αρκετοί ποταμοί παρουσιάζονταν ως θεοί και ο Ωκεανός, θεωρούνταν ο τεράστιος ποταμός που ρέει γύρω από τη γη. Για παράδειγμα τον Αχελώο ως τον πιο μεγαλοπρεπή από τους ποταμούς, τον θεωρούσαν γιο του Ωκεανού και άλλοτε μεταμορφώνονταν σε δράκο κι άλλοτε σε ταύρο. Επιπλέον, το νερό πολλές φορές το συνέδεαν και με το φόβο, γι' αυτό και ο αγριεμένος ποταμός οδηγούσε τους ανθρώπους στο να εξευμενίζουν τους θεούς και να αντιμετωπίσουν έτσι τους φόβους τους.

Κατά την αρχαιότητα τα ποτάμια θεωρούνταν ιερά και χώροι γύρω από αυτά είχαν έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα. Στις περισσότερες θρησκείες, το νερό αποτελεί το σύμβολο της ζωής, της καθαρότητας, της ψυχικής υγείας. Για παράδειγμα στον Χριστιανισμό, οι πιστοί βαπτίζονται για να αποκτήσουν την ευλογία του Αγίου Πνεύματος, στη μουσουλμανική και στην ιουδαϊκή θρησκεία οι πιστοί θεωρούν το νερό ένα από τα σημαντικότερα αγαθά και γι' αυτό, προτού εισέλθουν στους χώρους προσευχής τους, πλένονται και οι ινδουιστές συνήθιζαν να χτίζουν τους ναούς τους, κοντά σε τόπους όπου επικρατούσε το υγρό στοιχείο.

Το νερό είναι επίσης στοιχείο άμεσα συνδεδεμένο με τα έθιμα ενός τόπου, όπως και στην Ελλάδα, οι άνθρωποι ακολουθούν έθιμα με το νερό, τα οποία νιώθουν ότι θα τους εξασφαλίσουν υγεία και ευτυχία. Το πρωί της Πρωτοχρονιάς σε αρκετές περιοχές, οι άνθρωποι συνηθίζουν να πηγαίνουν στις δημόσιες βρύσες, για να γεμίσουν τις στάμνες με το καινούριο αγιοβασιλιάτικο νερό ή προσφέρουν γλυκίσματα, για να καλοπιάσουν τη νεράιδα ή το ξωτικό που ζει κοντά στις πηγές τους.

Πηγή για νέους πολιτισμούς υπήρξε το νερό, αφού οι σημαντικότεροι πολιτισμοί γεννήθηκαν κοντά στο νερό και ιδιαίτερα, στη Μεσόγειο το νερό έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτισμών αυτών. Οι δρόμοι των ποταμών και των θαλασσών προμήθευαν στις ανθρώπινες κοινωνίες όχι μόνο νερό για τις καλλιέργειες και μέσα διατροφής, αλλά κι έναν ασφαλή κι εύκολο δρόμο για τις μετακινήσεις, το εμπόριο, τις ανταλλαγές προϊόντων, αλλά και την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων, των λαών, των πολιτισμών. Ο Αιγυπτιακός πολιτισμός συνέδεσε τη ζωή του με τον ποταμό Νείλο, ο πολιτισμός της Μεσοποταμίας με τον Τίγρη και τον Ευφράτη, ο ελληνικός πολιτισμός με τα πλούσια παράλια.

Η μυθολογία, τα έθιμα και ο πολιτισμός δεν θα μπορούσαν να εκλείψουν και από τον Πηνεϊό ποταμό στην πόλη της Λάρισας. Ο Πηνεϊός κατά την αρχαιοελληνική θρησκεία ήταν θεός του ποταμού

συνδεδεμένος κυρίως με τη γονιμότητα. Διασχίζει τον Θεσσαλικό κάμπο, συναντάει τη Λάρισα και περνώντας τους πρόποδες του Κάτω Ολύμπου στρέφεται ανατολικά και περνά αγριεύοντας το Βερνέζι. Μετά από μια μαγική διαδρομή στην κοιλάδα των Τεμπών, καταλήγει στη θάλασσα μέσα από το ήρεμο Δέλτα του. Ο υδροβιότοπος του Δέλτα προστατεύεται από τη συνθήκη RAMSAR και αποτελεί μόνιμο ενδιαφέρον ερευνητών. Στο Δέλτα φωλιάζουν ή ξεχειμωνιάζουν σπάνια είδη πουλιών, ενώ συχνά τα φλαμίγκος, ο ερωδιός και οι κορμοράνοι κάνουν με την παρουσία τους μαγευτικό το τοπίο. Υπάρχει πλούτος μύθων για την περιοχή των Τεμπών. Ο Ποσειδώνας ο Πετραίος, χτυπά με την τρίαινά του τα βράχια και ανοίγει δίοδο για να χυθούν τα νερά της Θεσσαλίας στη θάλασσα. Ο θεός Απόλλωνας κυνηγά την νύμφη Δάφνη. Η Αφροδίτη έρχεται κάθε φορά που θέλει να ανακτήσει την αγνότητά της. Ο Λύκειος Απόλλωνας νικά στον ποταμό το Σκοτάδι, ενώ οι Μούσες επιλέγουν τον Πηνειό για κατοικία τους.

Κεφάλαιο 3: Ποτάμι – Πόλη - Πολιτισμός

A.3.1. Η σημασία-λειτουργία των ποταμών ως μέρος του αστικού ιστού

Τα ποτάμια ανέκαθεν αποτελούσαν κατεξοχήν χώρους περιπάτου και αναψυχής. Έτσι και κατά τα νεότερα χρόνια τα ποτάμια και οι παραποτάμιες ζώνες διατηρούν την ιδιότητα του υπαίθριου χώρου με έντονη τη χρήση τους, κυρίως ως χώροι αναψυχής όταν αναφερόμαστε ειδικά σε ποτάμια στον αστικό ιστό της πόλης.

Βέβαια, μεταπολεμικά δημιουργήθηκε μία τάση απόρριψης του φυσικού με την έννοια ότι αυτός συνδέεται ή παραπέμπει σε ένα αγροτικό παρελθόν και πολλές φορές αυτή η τάση εξακολουθεί να υπάρχει και σήμερα παρόλο που σταδιακά αναπτύχθηκε η ανάγκη για την προστασία του πράσινου στην πόλη και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Έτσι δεν είναι τυχαίο πως το πράσινο και γενικότερα η αξιοποίηση των ελεύθερων χώρων, κάποιες φορές ταυτίστηκε με τη λογική του γκαζόν και του κήπου και όχι με την προσπάθεια προστασίας και ανάδειξης των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος.

Οι μεγάλες συγκεντρώσεις πληθυσμών σε αστικά κέντρα και η ανάπτυξη του αστικού καταναλωτικού τρόπου ζωής αποτελούν τους σημαντικότερους παράγοντες υποβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος. Έτσι η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με την κυκλοφοριακή συμφόρηση, την ανεπάρκεια κοινόχρηστων χώρων, την εγκληματικότητα, την αισθητική υποβάθμιση ακόμα και με τη μείωση της ποιότητας ζωής στις πόλεις. (Αραβαντινός,2007)

Η αλλαγή χρήσης του φυσικού χώρου και η μετατροπή του σε οικιστικό έχει μακροπρόθεσμα σαν συνέπεια την υποβάθμιση και καταστροφή του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος-δομημένου χώρου, μνημείων, καλλιτεχνικών δημιουργημάτων, παραδοσιακών περιοχών. Έτσι, με τις αλλαγές αυτές δημιουργείται η ανάγκη για παρουσία ευρύτερων χώρων πρασίνου μέσα στην πόλη, οι οποίοι θα συμβάλλουν στη διατήρηση της ζωής των κατοίκων σε ανεκτό ποιοτικό επίπεδο. (Κασσίος,1995)

Το όφελος για τον αστικό ιστό είναι μεγάλο καθώς εισάγει τη φύση μέσα στην πόλη και αποτελεί γέφυρα μεταξύ αστικού, περιαστικού και αγροτικού περιβάλλοντος. Η δημιουργία δικτύων νερού προσφέρει τη δυνατότητα σύνδεσης των διαφορετικών τμημάτων και λειτουργιών των πόλεων, βελτίωση του μικροκλίματος και άλλα σημαντικά περιβαλλοντικά οφέλη. (Ντάφα,2015)

Οι ποταμοί όμως από την φύση τους, εξυπηρετούν ένα μεγάλο εύρος σκοπών όπως η αντιπλημμυρική προστασία, η παροχή νερού των πόλεων, η αισθητική απόλαυση των κατοίκων, η διατήρηση της υδρόβιας ζωής. Όταν λοιπόν πρόκειται για αστικά ποτάμια, τότε επιπρόσθετα παίζουν σημαντικό ρόλο και στη δυναμική της πόλης ως βιότοποι και ως χώροι με κοινωνική και πολιτιστική σημασία για τους ανθρώπους. Συνιστούν λοιπόν πολιτικούς χώρους μέσα στην πόλη με πολλαπλά οφέλη όπως περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά.

1. Περιβαλλοντικά οφέλη (πράσινο, νερό, κλίμα)

Η αντιπλημμυρική προστασία των λεκανών απορροής είναι ένα από τα βασικά οφέλη των αστικών ρεμάτων, ως αποδέκτες των νερών της βροχής αλλά και ως αγωγοί. Ένα υγιές ποτάμι ενσωματώνει και όλα τα θετικά της παρουσίας του πρασίνου στην πόλη, όπως η βελτίωση του κλίματος της ποιότητας του αέρα, η μείωση του θορύβου, η ισορροπία του υδρολογικού κύκλου.

2. Κοινωνικά οφέλη (Αναψυχή, ευεξία, κοινωνική ευημερία) Τα ποτάμια των πόλεων μαζί με τις παραποτάμιες ζώνες τους αποτελούν ελεύθερους ανοιχτούς χώρους μέσα στις πόλεις, προσφέροντας στους κατοίκους τη δυνατότητα για αναψυχή και δραστηριότητες όπως περπάτημα, ποδηλασία, ψάρεμα, άθληση. Η άμεση επαφή των κατοίκων με τη φύση είναι ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο του νερού, το οποίο προκαλεί αισθήματα ευχαρίστησης και ανάτασης και συνεισφέρει στην πνευματική και ψυχική υγεία των κατοίκων.

Τα ποτάμια προσφέρουν πολύτιμο χώρο παιχνιδιού για τα παιδιά, αφού το παιχνίδι δίπλα στο νερό αποτελεί πάντα μία ευχάριστη εμπειρία για αυτά.

Επιπλέον οι ποταμοί μέσα στον αστικό ιστό προωθούν την κοινωνική συνοχή και την ενεργή συμμετοχή των πολιτών σε διάφορες δράσεις που σχετίζονται με τη φύση.

Ένας ακόμη τομέας που συμβάλει η ύπαρξη των ποταμών στην πόλη είναι η εκπαίδευση και η περιβαλλοντική επαγρύπνηση των κατοίκων αφού αναδεικνύουν τη σημασία του νερού για τον άνθρωπο και την αναγκαιότητα του μέσα στην πόλη. Ταυτόχρονα αποτελούν χώρους όπου τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τη φύση και τα φυσικά οικοσυστήματα και έτσι μπορούν να δημιουργηθούν εκπαιδευτικές λειτουργίες (εκδρομές, εργασίες).

Όσον αφορά τον πολιτισμό, οι υδάτινοι ρέματα υπήρξαν ανέκαθεν το κομμάτι της πολιτιστικής εξέλιξης των ανθρώπων από αρχαιοτάτων χρόνων, αφού ήταν το κριτήριο για τη χωροθέτηση αλλά και την ανάπτυξη των διαφόρων οικισμών και τη δημιουργία πολιτισμών, ήταν το στοιχείο για τη δημιουργία θρησκευτικών στοιχείων αλλά και πηγή έμπνευσης για την τέχνη και την αρχιτεκτονική.

Τα ποτάμια αναβαθμίζουν το αστικό περιβάλλον και την αισθητική του κάθε τόπου, αφού είναι ένα φυσικό τοπίο μέσα στις πόλεις με χλωρίδα και πανίδα που εμπλουτίζουν το φυσικό περιβάλλον της και αναβαθμίζουν την αισθητική της. Άλλωστε το νερό είναι πηγή ευχαρίστησης για τον άνθρωπο και μέσα από την κίνησή του και τους ήχους του, δημιουργούνται όμορφα συναισθήματα ηρεμίας και γαλήνης στους κατοίκους και σαν συνέπεια αναβαθμίζεται και η όλη η ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος.

Τα ποτάμια τα οποία βρίσκονται μέσα στην πόλη και τη διασχίζουν αποτελούν πολλές φορές ένα φυσικό όριο μεταξύ διαφόρων περιοχών. Ενώ ταυτόχρονα αποτελούν και απόθεμα ελεύθερων χώρων αφού λειτουργούν ως αστική διαδρομή μέσα στην ίδια την πόλη και έχουν τη δυνατότητα να συνδέουν διάφορους ανοιχτούς χώρους εντός του αστικού ιστού αναπτύσσοντας και δημιουργώντας ένα πράσινο περιβάλλον. Άλλωστε με την κατάλληλη ενσωμάτωση των ποταμών στον αστικό σχεδιασμό μπορεί να λειτουργήσουν ως πολύτιμα εργαλεία για την ενίσχυση της συνοχής του αστικού χώρου.

3. Οικονομικά οφέλη

Το στοιχείο του νερού μέσα στον αστικό ιστό αποτελεί αύξηση της αξίας της γης, αφού ένα υγιές ποτάμι μέσα στο αστικό περιβάλλον περιβάλλεται από βλάστηση και μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης των κατοίκων αλλά και επισκεπτών και τουριστών, με αποτέλεσμα οικονομικά οφέλη για την περιοχή.

Στο σημείο αυτό θα αξίζει να αναφέρουμε ότι σε μία πόλη η παρουσία του φυσικού στοιχείο ως υγρό στοιχείο και ως πράσινο επιφέρει τόσο θετικά όσο και αρνητικά χαρακτηριστικά στον κάθε τόπο. Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και την αρνητική πλευρά του θέματος, αφού είναι πολλά

τα παραδείγματα όπου οι κάτοικοι μιας πόλης χρησιμοποιούν τα ποτάμια ως χώρους απόθεσης στερεών και υγρών αποβλήτων, με αποτέλεσμα να απειλείται τόσο το φυσικό περιβάλλον με ρύπανση όσο και η υγεία των κατοίκων της πόλης. Αρκετές φορές στα ρέματα γίνεται απόρριψη σκουπιδιών και μετατρέπονται σε χωματερές και εστίες μόλυνσης όλης της περιοχής. Δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε και στην αυθαίρετη δόμηση ακόμη και μέσα στις κοίτες ποταμών, γεγονός που συντελεί στην αύξηση του όγκου των απορροών και στην πιθανή εμφάνιση πλημμυρών, αφού με την δόμηση καλύπτεται μεγάλη επιφάνεια γης και έτσι το νερό της βροχής δεν μπορεί να διαπεράσει.

A.3.2. Τα ποτάμια ως πολιτιστική κληρονομιά

Στην ερώτηση τι είναι η Πολιτιστική Κληρονομιά και πως την αντιλαμβανόμαστε, η Απάντηση θα μπορούσε να είναι πως πρόκειται για ένα σύνολο υλικών και άυλων πολιτιστικών εκφάνσεων του παρελθόντος, οι οποίες διασώζονται στο παρόν και διαφυλάσσονται για τις μελλοντικές γενιές, καθώς θεωρείται ότι ανήκουν σε όλους. Η πολιτιστική κληρονομιά σχετίζεται αφενός με τον τρόπο που οι κοινότητες επιθυμούν να αναγνωρίζονται από τους άλλους και αφετέρου με τη συλλογική μνήμη, διαμορφώνοντας ένα αίσθημα του συνανήκειν στην κοινότητα. Κληρονομιά δεν αποτελεί μόνο ένα πολύτιμο δημιούργημα /αντικείμενο, ένα σπουδαίο μνημείο ή μια σημαντική αρχαιολογική τοποθεσία. Είναι και τα πιο «μικρά», τα πιο «ταπεινά» ή λιγότερο γνωστά τεκμήρια του παρελθόντος. (Θερινό Σχολείο «Ο Αγροτικός Χώρος ως Πολιτιστική Κληρονομιά», 2018)

Άμεσα συνδεδεμένη με την πολιτιστική κληρονομιά είναι και η ανάδειξη του ελληνικού αγροτικού τοπίου ως πολιτισμικού αγαθού, που έχει διαμορφωθεί κυρίως από την καλλιέργεια του ελαιόδεντρου, της αμπέλου, του σιταριού. Οι αγορές, τα παζάρια, οι πλατείες, τα αλώνια, οι βρύσες και οι πηγές, τα τοπικά συστήματα διαχείρισης των φυσικών πόρων (δασών, νερού κτλ.), τα πανηγύρια, οι γιορτές μαζί με τις τοπικές διατροφικές συνήθειες και παραδόσεις συγκροτούν ένα δίκτυο υλικών και άυλων πολιτισμικών εκφάνσεων και μια μακράιωνη παραγωγική ταυτότητα βαθιά ριζωμένα στον χρόνο. (Θερινό Σχολείο «Ο Αγροτικός Χώρος ως Πολιτιστική Κληρονομιά», 2018)

Σύμφωνα με το ενημερωτικό έντυπο του 1ου Θερινού Σχολείου με τίτλο «Ο Αγροτικός Χώρος ως Πολιτιστική Κληρονομιά» (διοργανώθηκε από την Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΔΙΝΕΠΟΚ) του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού το 2018), η έννοια του αγροτικού χώρου είναι ευρεία και δεν περιορίζεται μόνο στον πρωτογενή τομέα, την παραγωγή δηλαδή αγροτικών προϊόντων. Έχει ιστορικές και κοινωνιολογικές διαστάσεις και συνδέεται με βαθιά ριζωμένες στον

χρόνο πολιτισμικές πρακτικές. Αποτελεί ένα ευρύ πλέγμα πολιτισμικών εμπειριών, ένα διαρκές απόθεμα μιας άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, που γεννήθηκε στις προβιομηχανικές κοινωνίες, μετασηματίστηκε στην πορεία του χρόνου και πλέον σήμερα έχει αποκτήσει μια άλλη νοηματοδότηση.

Ως πολιτιστικό αγαθό λοιπόν ο αγροτικός χώρος περιλαμβάνει:

1. το αγροτικό τοπίο, όπως αυτό διαμορφώνεται από την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περιβάλλον, την ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων (αγροτική παραγωγή, κτηνοτροφία κλπ.) και των παραδοσιακών τεχνών και τεχνικών (παραδοσιακή οικοδομία, ξερολιθιά κλπ.), και εν γένει την ιστορική διαμόρφωση των ποικίλων εμπειριών κατοίκησης (διαμόρφωση οικισμένου χώρου, ανάδειξη ιερών χώρων κλπ.),
2. τις αγροδιατροφικές παραδόσεις (καλλιεργητικές πρακτικές, κτηνοτροφία, τυροκομία, αλιεία κλπ.) που συνεχίζουν να ασκούνται στον αγροτικό χώρο και οι οποίες σχεδόν πάντα είναι συνδεδεμένες με μακραίωνες ταυτότητες και πολιτισμικές δομές,
3. τις παραδοσιακές τέχνες, τεχνικές, τεχνογνωσίες και επαγγέλματα που συνδέθηκαν ιστορικά κατ'εξοχήν (όχι όμως αποκλειστικά) με τον αγροτικό χώρο (ξυλοναυπηγική, παραδοσιακή αρχιτεκτονική κ.ά.),
4. τα εθιμικά δρώμενα, τις γιορτές και τα πανηγύρια, που επίσης είναι βαθιά συνδεδεμένα με τις τοπικές ταυτότητες και την αίσθηση του ανήκειν στον τόπο.

Όπως αναφέραμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η πολιτιστική κληρονομιά χωρίζεται σε Υλική, Άυλη και Φυσική πολιτιστική κληρονομιά. Στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά συμπεριλαμβάνονται κοινωνικά έθιμα, κοινωνικές αξίες, πρακτικές, αισθητικές και πνευματικές αντιλήψεις, καλλιτεχνικές εκφράσεις, γλώσσα, ενώ στην φυσική πολιτιστική κληρονομιά συμπεριλαμβάνεται η ύπαιθρος, το φυσικό περιβάλλον, η βιοποικιλότητα του κάθε τόπου, η γεωποικιλότητα.

Θέλοντας να εστιάσουμε στον πολιτισμό και τον τρόπο που αυτός συνδέεται με το στοιχείο του ποταμού μια πόλης, γίνεται εύκολα και άμεσα αντιληπτό η κατάταξη των ποταμών στην κατηγορία της Φυσικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς ενός τόπου, αφού αποτελούν ύπαιθρο και φυσικό περιβάλλον για μία πόλη, αλλά δημιουργούν και βιοποικιλότητα (χλωρίδα και πανίδα) στην παραποτάμια περιοχή και κυρίως εντός της κοίτης του ποταμού.

Εστιάζοντας λίγο περισσότερο και διερευνώντας κυρίως και το παρελθόν ενός τόπου, αντιλαμβανόμαστε ότι τα ποτάμια αποτελούν και Άυλη πολιτιστική Κληρονομιά για κάποιους τόπους, αφού οι ποταμοί μιας πόλης, πολλές φορές, συνδέονταν τόσο με κοινωνικά έθιμα του τόπου και

πανηγύρια και τοπικές γιορτές, όσο και με την ανάδειξη και ανάπτυξη παραδοσιακών επαγγελμάτων. Δεν λείπανε και οι περιπτώσεις όπου γύρω από τους ποταμούς δημιουργούνταν και πνευματικές και λατρευτικές αντιλήψεις αλλά και καλλιτεχνικές εκφράσεις όπως ποίηση και ζωγραφική.

A.3.3. Παραδείγματα εναρμόνισης ποταμών στην πόλη

Ο καθοριστικός ρόλος των ποταμών για τον ίδιο τον τόπο γίνεται αντιληπτός από την αρχαιότητα ακόμη, αφού οι σημαντικότεροι πολιτισμοί αναπτύχθηκαν παραποτάμια. Ειδικότερα, στις ακτές της Μεσογείου εντοπίζουμε τέτοιους σπουδαίους πολιτισμούς, όπως τους Μίνωες, τους Αρχαίους Έλληνες, τους Φοίνικες, τους Αιγύπτιους, τους Άραβες, τους Ρωμαίους. Το νερό γίνεται πηγή ζωής για την καλλιέργεια τροφής, τη μεταφορά αγαθών και το εμπόριο αλλά και την ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων.

Εκτός όμως από την Μεσόγειο, σε όλη την γη, υπήρχαν περιοχές όπου επικρατούσαν ευνοϊκές συνθήκες για καλλιέργεια και ανάπτυξη αγροτικών δραστηριοτήτων και έτσι εκεί αναπτύχθηκαν οικισμοί δίπλα σε ποτάμια. Κάποιοι από αυτούς τους πρώτους οικισμούς είναι:

1. Ο πολιτισμός των Σουμέριων στη Μεσοποταμία, στην κοιλάδα μεταξύ των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη που βρίσκεται σήμερα το Ιράκ, με σημαντικότερη πόλη τη Βαβυλώνα, η οποία ήταν χτισμένη πάνω στον Ευφράτη στην περιοχή όπου βρίσκεται σήμερα ο Περσικός Κόλπος.
2. Ο Αιγυπτιακός πολιτισμός που αναπτύχθηκε στις όχθες και στο Δέλτα του Νείλου στη σημερινή Αίγυπτο με σημαντικότερες πόλεις την Kahun, στη δυτική όχθη του Νείλου, την El –Amarna στην ανατολική του όχθη του ποταμού και τις Θήβαις και τη Μέμφιδα, οι οποίες ήταν οι πρωτεύουσες του Άνω και Κάτω Νείλου.
3. Ο πολιτισμός Harappan στην κοιλάδα του Ινδού ποταμού στη σημερινή Ινδία με σημαντικότερη πόλη τη Harappa που αναπτύχθηκε στην όχθη του ποταμού Ravi, παραποτάμου του Ινδού.

Με το πέρασμα των αιώνων η εμφάνιση των πολιτισμών που αναπτύχθηκαν σε πόλεις όπου υπήρχαν ποτάμια, έγινε ακόμα πιο έντονη. Στο Μεσαίωνα τα ποτάμια παρείχαν το πιο εύκολο και σε πολλές περιοχές το μόνο μέσο εισόδου για εξερευνητές, εμπόρους και κατακτητές. Στη μεσαιωνική Ευρώπη τροφοδοτούσαν το νερό που κρατούσαν οι πόλεις, με τους κατοίκους να το αξιοποιούν ως πηγή ενέργειας. Την ίδια εποχή πολλές πόλεις άρχισαν να αναπτύσσονται δίπλα σε ποτάμια όπως η Βιέννη, η Βουδαπέστη και το Βελιγράδι. (<https://www.britannica.com/science/river>)

Σε όλες τις ηπείρους παρατηρείται η άνθιση και ανάπτυξη των παραποτάμιων οικισμών και κατ' επέκταση και πολιτισμών. Άλλωστε η γη είναι πλούσια σε νερό και ο άνθρωπος εκμεταλλεύτηκε το

γεγονός αυτό. Ενώ τα υδάτινα στοιχεία ήταν ανέκαθεν στοιχεία ζωής για τις πόλεις, με την πάροδο των χρόνων είναι πολλές οι περιπτώσεις που τα ποτάμια αυτά, από πηγή πνοής γίνανε πηγή μόλυνσης για τις πόλεις και τους κατοίκους, πολλές είναι οι φορές που παραμελήθηκαν αλλά και καταπατήθηκαν και μπαζώθηκαν από τόνους μπετόν και επήλθε η εξαφάνισή τους. Τις τελευταίες δεκαετίες ο άνθρωπος άρχισε να αναζητά και να επιστρέφει ξανά κοντά στη φύση και έτσι συνειδητοποίησε τι είχε συμβεί με τα υδάτινα στοιχεία που χαρακτήριζαν τις πόλεις τους (ποτάμια, ρέματα, λίμνες).

Από τις σπουδαιότερες περιπτώσεις ανάπλασης ποταμών παγκοσμίως είναι αυτή της Σεούλ, όπου στόχος ήταν τόσο η αποκατάσταση του χαμένου ρέματος όσο και η γενικότερη ανάπλαση της περιοχής. Ο ποταμός Τσεονγκιετσόν στη Νότια Κορέα, διασχίζει το κέντρο της Σεούλ και διαρρέει ένα μεγάλο τμήμα της πόλης. Από παλιά αποτελούσε για τους κατοίκους τόπο αναψυχής, ψαρέματος και άλλων δραστηριοτήτων. Στην πορεία των χρόνων, τα νερά του ποταμού μολύνθηκαν και μεγάλα τμήματά του μπαζώθηκαν. Αποτέλεσμα αυτών, δημιουργούνταν συνεχώς προβλήματα πλημμυρών, τα οποία προσπάθησαν να λυθούν μέσα από την κατασκευή αντιπλημμυρικών έργων. Τα έργα κατασκευάζονταν σε διάφορα σημεία του ποταμού και την κάλυψη του ποταμού και για την μετατροπή του σε υπερυψωμένη λεωφόρο ταχείας κυκλοφορίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, ξεκίνησαν οι ενέργειες για αποκατάσταση του φυσικού τοπίου. Η οικολογική ευαισθητοποίηση των κατοίκων της Σεούλ, οδήγησε το 2005, με απόφαση της τοπικής κυβέρνησης, στην κατεδάφιση του αυτοκινητόδρομου ώστε να αναβαθμιστεί το περιβάλλον, η ποιότητα ζωής των κατοίκων και να ανθίσει ξανά η παραποτάμια οικονομία (με εμπορικές, επιχειρηματικές δραστηριότητες). Όταν ολοκληρώθηκε η ανάπλαση, εκατέρωθεν της κοίτης του ποταμού δημιουργήθηκε γραμμικό πάρκο, χώροι αναψυχής και πεζοδρομήθηκαν οι κοίτες του, στο τμήμα που τις προηγούμενες τρεις δεκαετίες κάλυπτε η υπερυψωμένη λεωφόρος. Οι παραποτάμιες περιοχές με αυτό τον τρόπο αναβαθμίστηκαν, συγκεντρώνουν την οικονομική, επιχειρηματική δραστηριότητα και ο ποταμός αποτελεί έναν από τους πιο δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς στη χώρα και αυξήθηκε κατακόρυφα η ζήτηση επαγγελματικών χώρων πέριξ αυτού. (Αργυροπούλου, 2011)

Μετά την ανάδειξη του ποταμού, η τοπική κοινωνία της Σεούλ υποστηρίζει ότι τα περιβαλλοντικά οφέλη είναι αρκετά, καθώς το οικοσύστημα στις όχθες του Τσεονγκιετσούν εμπλουτίστηκε σημαντικά, με τα είδη των ψαριών, των πτηνών και των εντόμων να έχει αυξηθεί σε σχέση με παλαιότερα. Επίσης το σχέδιο ανάπλασης, που οδήγησε στην κατεδάφιση και ανοικοδόμηση υπογείως πέντε χιλιομέτρων αυτοκινητόδρομου, περιόρισε δραστικά την ατμοσφαιρική ρύπανση και τη μέση θερμοκρασία κατά μήκος του «πράσινου διαδρόμου». Περισσότεροι από 90.000 επισκέπτες

κατακλύζουν κάθε ημέρα το πάρκο. (<https://www.kathimerini.gr/society/366912/to-paradeigma-toy-kifisoy-tis-seoyl/>)

Ερχόμενοι στην Ευρώπη, ένα από τα μεγαλύτερα και δημοφιλέστερα παραδείγματα ανάπλασης και ανάδειξης ποταμού είναι αυτό στην πόλη του Μπιλμπάο, της βόρειας Ισπανίας, όπου η πόλη, διαρρέεται από τον ποταμό Νερβιόν. Το ποτάμι από βασικό στοιχείο της πόλης, μετά την έντονη βιομηχανική δραστηριότητα κοντά στον ποταμό οδηγήθηκε στην αστική και περιβαλλοντική υποβάθμισή του.

Από το 1991, οι τοπικές αρχές σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς προχώρησαν στη σύσταση φορέα για την αναβάθμιση του παραποτάμιας πόλης. Σαν αποτέλεσμα πραγματοποιήθηκαν έργα ανάπλασης καθώς και διάφορες παρεμβάσεις, όπως η μεταφορά των λιμενικών εγκαταστάσεων, η δημιουργία κτιρίων αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος όπως το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης στην κοίτη του και η δημιουργία πεζόδρομων μεγάλου μήκους παράλληλα με την κοίτη του ποταμού, με αποτέλεσμα η παραποτάμια περιοχή να αναβαθμιστεί.

Γενικότερα σε όλη την Ευρώπη, έγιναν σημαντικές επενδύσεις για την βελτίωση της ποιότητας των υδάτων και την ανάδειξη των ποταμών των Ευρωπαϊκών πόλεων. Σαν αποτέλεσμα, τα ευρωπαϊκά ποτάμια έχουν αποκτήσει περισσότερα θετική εικόνα σε πόλεις και κωμοπόλεις. Είναι πλέον ευρέως γνωστό ότι τα αστικά ποτάμια μπορούν να εκπληρώσουν ρόλους όπως η παροχή χώρου αναψυχής και η προσφορά ενός αισθητικά ευχάριστου περιβάλλον ως μέρος του αστικού ιστού. Όλο και περισσότερες πόλεις και κοινότητες έχουν ξαναβρεί τα ποτάμια, τα ρέματα και τις λίμνες τους ως ανοιχτούς χώρους στο αστικό περιβάλλον και ως σημεία συνάντησης για κοινωνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες.

Καθώς οι πόλεις αλλάζουν τον τρόπο που βλέπουν τα υδάτινά τους σώματα, δημιουργούνται περισσότερες ευκαιρίες για την αποκατάσταση των αστικών ποταμών. Οι άνθρωποι ανακαλύπτουν ξανά την αξία των ποταμών τους, γύρω από τις οποίες είχαν αρχικά οργανωθεί και σε αυτό το πλαίσιο, πολλοί δήμοι έχουν ξεκινήσει έργα αποκατάστασης προς μία καλύτερη ποιότητα ζωής και προς ανάπτυξη της βιώσιμης ζωής.

Πολλές ευρωπαϊκές πόλεις αποσκοπούν πια σε ανοιχτούς χώρους, σε πράσινες υποδομές και πράσινα δίκτυα. Μερικά παραδείγματα στρατηγικών σε ευρωπαϊκές πόλεις, είναι:

1. Το Σχέδιο Δράσης Ποταμών του Λονδίνου (Πηγή: EEAReport/No 26, 2016)

Το 2009, δημοσιεύτηκε το σχέδιο δράσης των ποταμών του Λονδίνου (LRAPPartnership, 2009).

Ο κύριος στόχος αυτού του σχεδίου ήταν να παρέχει ένα φόρουμ για τον εντοπισμό τμημάτων

ποταμών που μπορούν να αναζωογονηθούν, βελτιώνοντας το κανάλι του ποταμού ή τον παρόχθιο βióτοπο, με την αφαίρεση ή την τροποποίηση των αντιπλημμυρικών δομών ή με την ανάκτηση «χαμένων» ποταμών που ήταν σήμερα θαμμένα κάτω από την επιφάνεια.

2. Η Στρατηγική Αποστράγγισης των Ποταμών του Όσλο(Πηγή: EEAReport/No 26, 2016)

Ένα από τα βασικά ζητήματα διαχείρισης των υδάτων που αντιμετωπίζονται στην πόλη του Όσλο είναι το σύνολο των αρνητικών συνεπειών που προκαλούνται από ρέματα που περνούν μέσα από την πόλη. Η στρατηγική αποκόλλησης του Όσλο, «Το νερό στην πόλη», απευθύνεται σε όλα τα ρέματα και ποτάμια που πηγάζουν από τα γύρω δάση και τελικά διασχίζουν την πόλη μέχρι το φιόρντ του Όσλο. «Το νερό στην πόλη», έγινε μέρος μιας πιο ολοκληρωμένης στρατηγικής για τη διαχείριση αστικών υδάτων καταιγίδας, στόχοι της οποίας περιλάμβαναν τις προκλήσεις που θέτει η κλιματική αλλαγή, τη βελτίωση της ποιότητας του νερού και τη χρήση των ομβρίων υδάτων ως πόρο στα τοπία της πόλης.

3. Πρόγραμμα Νερού της Στοκχόλμης & Σχέδιο Δράσης (Πηγή: EEAReport/No 26, 2016)

Στη Στοκχόλμη, το 2006, υιοθετήθηκε το Πρόγραμμα Προστασίας των Υδάτων (2006–2015), το οποίο έθεσε στόχους για καθαρότερο νερό και καθιέρωσε μέτρα για την επίτευξή του. Σκοπός του προγράμματος ήταν η βελτίωση της ποιότητας του νερού στην πόλη να επιτευχθεί με τρόπο που να διατηρεί την ψυχαγωγική αξία των λιμνών και των ρεμάτων. Όταν τελείωσε το πρόγραμμα, είχε σημειωθεί πρόοδος τόσο στην ποιότητα του νερού όσο και στην αύξηση του ψυχαγωγικού χώρου των πολλών υδάτινων σωμάτων της Στοκχόλμης.

Η πόλη της Στοκχόλμης και κυρίως οι τοπικές αρχές, έχοντας φιλοδοξίες για την πόλη τους, συνέχισαν τις προσπάθειες του μέσα από νέο Σχέδιο Δράσης, το 2015, για τη βελτίωση της ποιότητας των υδάτων και για την καλή κατάσταση του νερού.

Οι στρατηγικές αυτές της Στοκχόλμης θεωρούνται παραδείγματα καλών πρακτικών για το τι μπορεί να επιτευχθεί εάν υπάρχει ισχυρή βούληση να διατεθεί κάποια χρηματοδότηση για τη βελτίωση του νερού, γεγονός το οποίο ωφελεί τόσο τα υδάτινα οικοσυστήματα όσο και τον αστικό πληθυσμό, οι οποίοι είναι σε θέση να απολαύσουν καλύτερα τα υδάτινα σώματα και τα οικοσυστήματά τους.

Μία ακόμη πρόκληση που δημιουργήθηκε στις ευρωπαϊκές πόλεις ήταν η ανάγκη για ανάδυση των καλυμμένων-μπαζωμένων ποταμών των πόλεων. Τα αστικά ποτάμια συχνά ανατρέπονται και εκτρέπονται και επηρεάζουν τον αστικό ιστό και την ανάπτυξή του. Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα

καλυμμένων ποταμών σε μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις, όπως ο ποταμός Bièvre στο Παρίσι, ο ποταμός Fleet στο Λονδίνο, το ποτάμι Ladegårdsåen στην Κοπεγχάγη και το Zenne στις Βρυξέλλες.

Η κάλυψη των ποταμών πολλές φορές αγνοείται τελείως τόσο από τους κατοίκους των πόλεων όσο και από τις τοπικές κοινότητες. Γενικά θεωρείται ότι οι καλυμμένοι ποταμοί έχουν πολύ χαμηλή οικολογική ακεραιότητα, λόγω του σκότους ή των μειωμένων επίπεδων φωτός, έχουν δεχτεί τροποποιήσεις των οικοτόπων τους και γεωμορφολογικές αλλαγές, και επιπλέον θεωρούνται πηγή ρύπανσης, ιδίως ως αποτέλεσμα λανθασμένων συνδέσεων με αποχετεύσεις επιφανειακών υδάτων. (EEARreport/No 26, 2016)

Τα τελευταία χρόνια, στην Ευρώπη υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις ανάδυσης και «επαναλειτουργίας» των καλυμμένων ποταμών. Τέτοια παραδείγματα είναι:

4. Στο Βερολίνο, καλύφθηκαν μεγάλα τμήματα του αστικού ρεύματος Panke ή μεταφέρθηκαν σε υπόγειους σωλήνες τα τελευταία 200 χρόνια. Τώρα, γίνεται αποκατάσταση αυτού του αστικού ρεύματος και σχεδιάστηκε να επιστρέψει το ρεύμα στη φυσική του δομή.
5. Στα περίχωρα του Παρισιού, ένα τμήμα του ποταμού Bièvre πρόσφατα άνοιξε ξανά στο πάρκο Fresnes. Αυτό ήταν ένα σημαντικό βήμα που επέτρεψε στους κατοίκους της περιοχής για να ξαναβρούμε αυτήν την παραποτάμια περιοχή.
6. Στο Άρχους, πόλη της Δανίας, οι αρχές της πόλης αποφάσισαν το 1989 να αποκαλύψουν τον αστικό ποταμό, ο οποίος καλύφθηκε αρχικά σε όλη την έκταση της πόλης λόγω του νερού ρύπανσης από λύματα και γενικά απόβλητα.
7. Στη Leuven, πόλη του Βελγίου, καλυμμένα τμήματα του ποταμού Dyle έχουν ανοίξει, στο πλαίσιο μιας σειράς δραστηριοτήτων για ενίσχυση του ρόλου των ποταμών στον ιστό της αστικής ζωής. Άνοιγμα του ποταμού και δημιουργία πράσινων όχθων μέσα στην πόλη βελτίωσαν την ποιότητα του ποταμού και ανέπτυξαν την χλωρίδα και την πανίδα του.
8. Στις Βρυξέλλες, περίπου 400 μέτρα από το ρέμα Woluwe, το οποίο είχε κλείσει από τα μέσα του 19ου αιώνα, έχει αποκατασταθεί τα τελευταία χρόνια. Αυτή η αποκατάσταση δημιούργησε ένα ανοιχτό φυσικό ρεύμα και έναν πράσινο διάδρομο που αποτελεί επίσης μέρος του πράσινου δικτύου της περιοχής.
9. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, εφαρμόστηκαν παρόμοιες πολιτικές και μερικά ποτάμια έχουν ήδη βγει στην επιφάνεια ξανά, όπως ο πρώην «χαμένος» ποταμός Quaggy. Συγχρόνως με την αποκατάσταση του ποταμού δημιουργήθηκε πλημμυρική περιοχή ως μέρος ενός ελκυστικού πάρκου. Το έργο είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των τοπικών πλημμυρών και την επίτευξη της

ανάπτυξης της βιοποικιλότητας, της αναψυχής, της ψυχαγωγίας και της εκπαίδευσης. Από την αποκατάστασή του, το Quaggy έχει γίνει ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του Sutcliffe Πάρκο στο νότιο Λονδίνο.(EEAReport/No 26, 2016)

Ξεπερνώντας τις διάφορες δυσκολίες που αντιμετώπισαν για χρόνια οι πόλεις με τους ποταμούς τους και οι κάτοικοι αυτών, τα ποτάμια ποτέ δεν σταμάτησαν να είναι σημεία αναφοράς για τις πόλεις αυτές. Στην Ευρώπη τα δημοφιλέστερα ποτάμια διασχίζουν μεγάλες και μικρές Ευρωπαϊκές πόλεις, τις στολίζουν και να είναι αναπόσπαστο κομμάτι από αυτές. Τα ποτάμια δώσανε ζωή στις πόλεις αυτές, αναβαθμίσανε το τοπίο και το περιβάλλον τους, ανέπτυξαν την οικονομία τους και τον πολιτισμό τους και πάντα παραμένουν σημαντικά υδάτινα στοιχεία για τις ίδιες τις πόλεις.

Συμπερασματικά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι πόλεις είναι άμεσα συνδεδεμένες με τους ποταμούς τους, ιδιαίτερα όταν είναι κομμάτι του αστικού τους ιστού. «Ζουν-επιβιώνουν» οικονομικά από τα ποτάμια τους, είτε τα έχουν αξιοποιήσει για σκοπούς ύδρευσης ή ηλεκτροδότησης, είτε τα προωθούν μέσω του τοπικού πολιτισμού τους, είτε τα έχουν αξιοποιήσει για ψυχαγωγικούς και κοινωνικούς σκοπούς, είτε έχουν αναπτύξει την αρχιτεκτονική τους και την άνθιση των τεχνών τους, πάντα βασίζονται στα ποτάμια τους.

Το γεγονός αυτό της αλληλοσύνδεσης και αλληλοανάπτυξης και κυρίως της αναβάθμισης της αξίας ενός ποταμού για τον ίδιο τον τόπο, έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια να γίνεται αντιληπτό και στην Ελλάδα.

Οι περισσότεροι αστικοί ποταμοί που διασχίζουν τις ελληνικές πόλεις είναι μικροί σε μέγεθος και σε ελάχιστες περιπτώσεις έχουν αξιοποιηθεί. Συνήθως αντιμετωπίζονται ως εμπόδιο στην ανάπτυξη του αστικού ιστού, χρησιμοποιούνται για τη διάθεση των αποβλήτων ενώ σε πολλές περιπτώσεις έχουν μπαζωθεί σε μεγάλο βαθμό. Παράδειγμα προς μίμηση αποτελεί η πόλη των Τρικάλων που έχει αξιοποιήσει το ποτάμι που τη διασχίζει.

Για την καλύτερη αξιοποίηση των αστικών ποταμών και την ανταλλαγή τεχνογνωσίας δημιουργήθηκε το Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με Ποτάμια. Οι Δήμοι, οι οποίοι έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό ότι διαρρέονται από ποτάμια, μεγαλύτερα ή μικρότερα, έκριναν ότι επιβάλλεται η διαμόρφωση και υλοποίηση πολιτικών που θα στοχεύουν στην αντιμετώπιση των κοινών τους προβλημάτων και προχώρησαν στη δημιουργία της παραπάνω Αστικής μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας. Σκοπός του Ελληνικού Δικτύου πόλεων με ποτάμια είναι η ανάληψη και υλοποίηση πολιτικών που αφορούν την περιβαλλοντική, πολιτιστική, αισθητική και οικονομική ανάπτυξη των ποτάμιων οικοσυστημάτων.

Οι θεσμικές ρυθμίσεις που αφορούν στα ρέματα στοχεύουν στη προστασία και διαχείριση των φυσικών αυτών πόρων που αποτελούν σημαντική «περιβαλλοντική κληρονομιά». Στην κατεύθυνση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης τα ρέματα αντιμετωπίζονται πλέον σαν σημαντικό στοιχείο του οικοσυστήματος και όχι μόνο υδραυλικοί υποδοχείς και αντιπλημμυρικοί αγωγοί. Στόχος είναι η ολοκληρωμένη οικολογική διαχείριση των ρεμάτων και των παραρεμάτων ζωνών, η μη κάλυψη τους, η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος αυτών και των παραρεμάτων περιοχών και η ένταξη τους στο ενιαίο δίκτυο χώρων πρασίνου.

Κλείνοντας το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας (Α μέρος), αξίζει να σταθεί κανείς στις έννοιες του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς, του περιβάλλοντος και ειδικότερα των ποταμών, καθώς και του άστου - πόλης, όπου μέσα σε αυτήν συνυπάρχουν, εναρμονίζονται και αλληλοεπιδρούν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ο πολιτισμός ως πυλώνας της βιώσιμης ανάπτυξης, έρχεται να εναρμονιστεί με το περιβάλλον και ειδικότερα τους ποταμούς των πόλεων και να δημιουργήσει έτσι την πολιτιστική κληρονομιά του κάθε τόπου. Μέσα από τους ποταμούς που διασχίζουν τους αστικούς ιστούς, αναπτύσσονται τόσο η φυσική κληρονομιά του τόπου όσο και η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αυτού. Δημιουργούνται προϋποθέσεις και στοιχεία για να εναποθέσουμε στις επόμενες γενιές τον πολιτισμό και τις αξίες της φύσης και ειδικά των ποταμών, αλλά και τον πολιτισμό των κοινωνικών μορφών και δρώμενων που λαμβάνουν χώρα στους ποταμούς. Η σπουδαιότητα του τρίπτυχου ποτάμι-πόλη-πολιτισμός είναι ξεκάθαρη και στόχος θα πρέπει να γίνει η ανάδειξη της τριπλής αυτής συνύπαρξης. Στο Β μέρος που ακολουθεί, θα διερευνηθεί η ύπαρξη ή μη του τρίπτυχου και η σημασία-αξία του για την πόλη της Λάρισας και ειδικότερα για τον Πηνειό ποταμό.

ΜΕΡΟΣ Β : ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Ο ΠΗΝΕΙΟΣ ΠΟΤΑΜΟΣ ΩΣ ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Κεφάλαιο 1: Η πόλη της Λάρισας

Β.1.1. Γενικά στοιχεία

Γύρω από το όνομα Λάρισα, έχουν δημιουργηθεί αρκετοί μύθοι με τους οποίους οι Θεσσαλοί προσπάθησαν να εξηγήσουν την προέλευση της ονομασίας της. Κατά την επικρατέστερη εκδοχή η Λάρισα προήλθε από την Πελασγική λέξη λάας που σημαίνει βράχος, απ' όπου και η λέξη λαός. Σύμφωνα με μία εκδοχή η νύμφη Λάρισα παίζοντας με το τόπι της δίπλα στον Πηνεϊό, γλίστρησε και πνίγηκε στα νερά του και από τότε πήρε το όνομά της η πόλη. Η Λάρισα, σύμφωνα με τον μύθο ήταν σύζυγος του Ποσειδώνα και μητέρα του Αχαιού, του Φθία και του Πελασγού. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, η Λάρισα κτίστηκε από το Λάρισσο, γιο του Πελασγού πριν από 4.000 χρόνια περίπου. Το όνομά της είναι πελασγικό και σημαίνει φρούριο ή ακρόπολη.

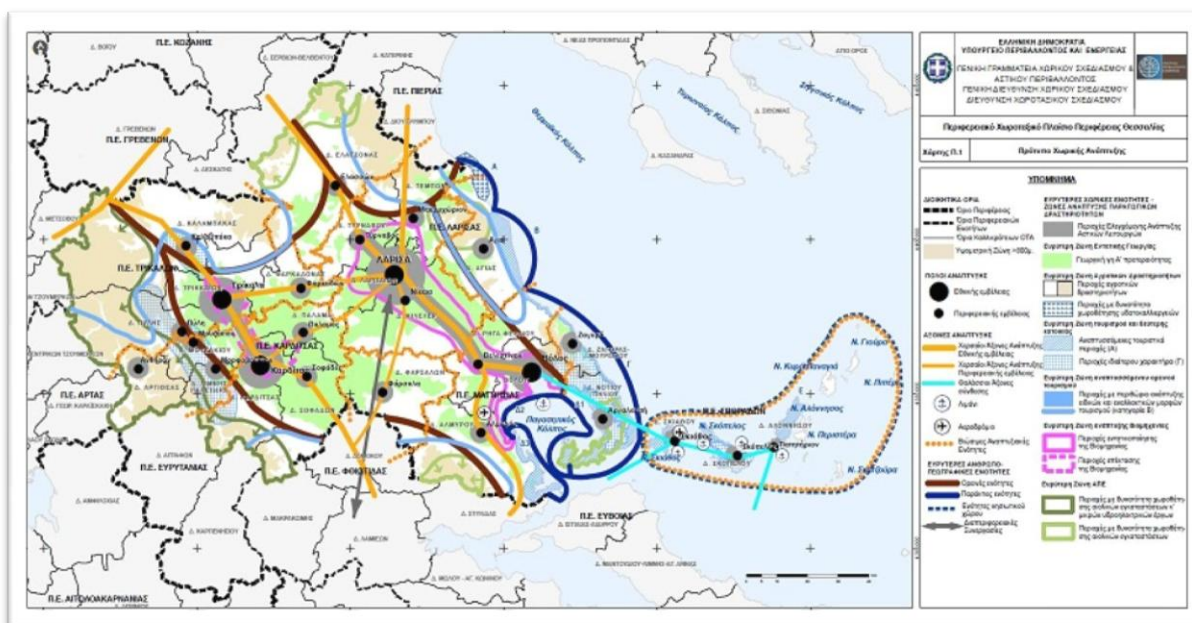
Οι προϊστορικοί οικισμοί που ήλθαν στο φως στα όρια της σύγχρονης πόλης της Λάρισας μαρτυρούν την κατοίκηση της σε αυτή από την Νεολιθική Εποχή (6η χιλιετία). Η θέση που καταλαμβάνει η σημερινή πόλη κατοικείται συνεχώς από την νεολιθική εποχή ως σήμερα και είναι ίσως από τις αρχαιότερες πόλεις στον κόσμο με συνεχή κατοίκηση τουλάχιστον 8.000 ετών. Από τους έξι προϊστορικούς οικισμούς που εντοπίζονται στα όρια της σύγχρονης πόλης, ο λόφος «Φρούριο», η αρχαία ακρόπολη, κατοικείται από την Πρώιμη εποχή του Χαλκού (αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ.) συνεχώς, κατά τη διάρκεια όλων των επόμενων ιστορικών περιόδων. Στους αρχαϊκούς χρόνους (7ος-4ος αι. π.Χ.) διαμορφώνεται η ισχυρή πρωτεύουσα της Πελασγιώτιδας, η Λάρισα, πάνω στην ακρόπολη καθώς και στις ανατολικές και νότιες υπώρειες αυτής.

Η Λάρισα αποτελεί τη μοναδική πόλη στον Ελλαδικό χώρο, που σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα, βρίσκεται πάντα στην ίδια θέση και έχει το ίδιο όνομα. Είναι μια πόλη χτισμένη στη δεξιά όχθη του Πηνεϊού.

Είναι πόλη της Θεσσαλίας, έδρα του δήμου Λαρισαίων και πρωτεύουσα της Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας. Αποτελεί την έδρα της Περιφέρειας Θεσσαλίας, καθώς και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδας. Επιπλέον σύμφωνα με την απογραφή του 2011, η Λάρισα έχει 144.651 μόνιμους κατοίκους και καταλαμβάνει έκταση περίπου 88 τ.χλμ..

B.1.2. Η γεωγραφική και διοικητική θέση της πόλης ως αστικό κέντρο

Σύμφωνα με το ισχύον περιφερειακό πλαίσιο Θεσσαλίας, η πόλη της Λάρισας ως προς τη θέση της Περιφέρειας στον ελληνικό χώρο, το βασικό γεωγραφικό χαρακτηριστικό της είναι η κεντροβαρική της θέση, ενώ σε επίπεδο εθνικής χωροταξικής οργάνωσης κύριο στοιχείο είναι ότι η περιφέρεια διασχίζεται από τον βασικό μεταπολεμικό άξονα ανάπτυξης, τον άξονα Αθήνας-Θεσσαλονίκης, ενώ άλλοι, αναδυόμενοι εθνικοί άξονες ανάπτυξης διέρχονται από τη Θεσσαλία (Ε65) ή πλησίον της (Ιονία, Εγνατία), δημιουργώντας νέες προοπτικές.

Εικόνα 3: Πρότυπο Χωρικής Ανάπτυξης
(Πηγή: ΠΧΠΠ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ 2018)

Όσο αφορά την προστασία, την διατήρηση και την ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, σε κάθε περίπτωση, στόχος είναι η διατήρηση τόσο της βιοποικιλότητας όσο και της ανθρώπινης παρουσίας στην ύπαιθρο υπό το πλαίσιο της αειφορικής διαχείρισης του περιβάλλοντος, οπότε στο ισχύον περιφερειακό πλαίσιο (άρθρα 11 & 18, ΠΧΠΠΘ, 2018) θέτονται προτεραιότητες όπως μεταξύ άλλων:

1. Η εξασφάλιση της καλής λειτουργίας των Κέντρων Ενημέρωσης για το περιβάλλον, που υπάρχουν ήδη και την προώθηση δημιουργίας νέων.
2. Η διαφύλαξη του γενετικού αποθέματος και των τοπικών ποικιλιών, μέσα από την προστασία περιοχών καλλιέργειάς τους.

3. Η εφαρμογή των μέτρων του Σχεδίου Διαχείρισης Λεκανών Απορροής του Υδατικού Διαμερίσματος Θεσσαλίας.
4. Η εφαρμογή των μέτρων και κατευθύνσεων των Σχεδίων Διαχείρισης των Κινδύνων Πλημμύρας.
5. Η λήψη όλων των κατάλληλων μέτρων για την πρόληψη της ρύπανσης των θαλασσών και την οργάνωση κατάλληλου συστήματος αντιμετώπισης της ρύπανσης.

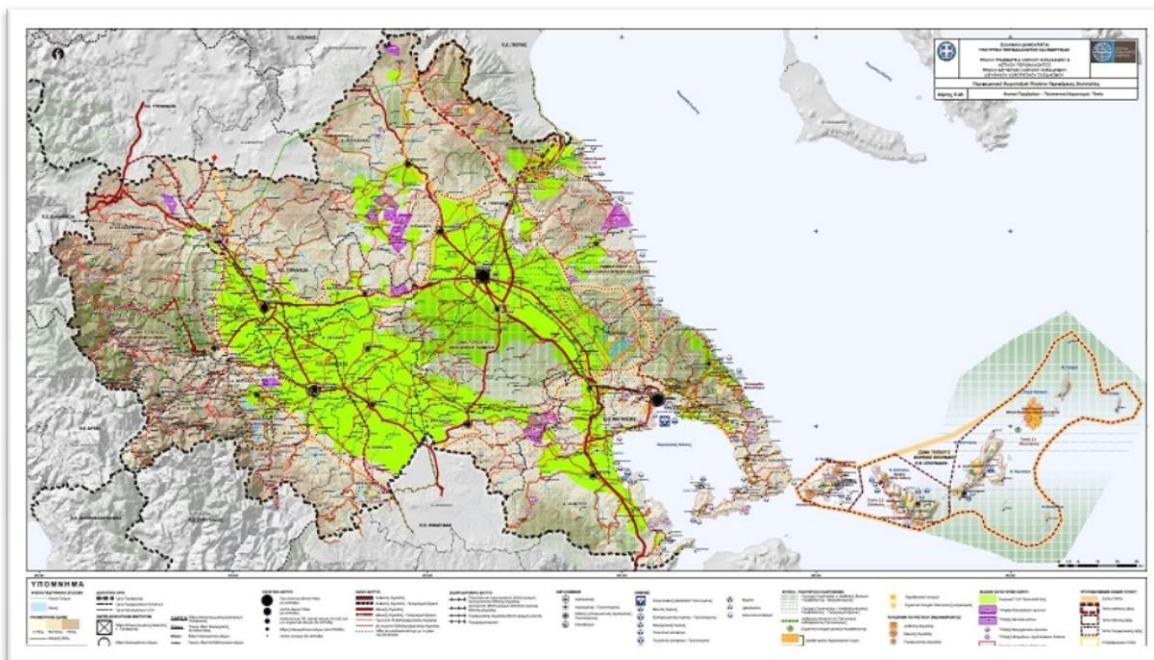
Πιο συγκεκριμένα και όσο αφορά βασικές προτεραιότητες για την προστασία, διατήρηση και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, το ισχύον περιφερειακό πλαίσιο, προωθεί την δημιουργία ενιαίων δικτύων φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, οργάνωση χώρων και διαδρομών και εν γένει ανάδειξη και αξιοποίησή τους με συνεργασία των αρμόδιων αρχών και υιοθετεί τις παρακάτω κατευθύνσεις (άρθρο 11, ΠΧΠΠΘ, 2018):

1. Προστασία: που αφορά το απόθεμα και περιλαμβάνει τα μνημεία, τους αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και την πολιτιστική κληρονομιά.
2. Ανάδειξη: που αφορά την προβολή, τη δικτύωση, την ενσωμάτωση και βιώσιμη αξιοποίηση των πολιτιστικών πόρων στο οικονομικό και αναπτυξιακό μοντέλο της περιφέρειας και την ενίσχυση των πολιτιστικών υποδομών.
3. Επέκταση: που αφορά την προτεραιότητα για ενίσχυση δράσεων που αυξάνουν ποσοτικά ή ποιοτικά τα στοιχεία ή χαρακτηριστικά του υπάρχοντος αποθέματος και σχετίζονται είτε με την έρευνα και ερμηνεία του αρχαιολογικού και ιστορικού πλούτου, είτε με την σύγχρονη πολιτιστική και καλλιτεχνική δημιουργία.

Επιπλέον στο Περιφερειακό Πλαίσιο Θεσσαλίας δίνονται όροι, περιορισμοί και κατευθύνσεις για την προστασία και διαχείριση του περιβάλλοντος και πιο συγκεκριμένα σχετικά με την ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων, επισημαίνεται να ακολουθούνται μεταξύ άλλων και οι παρακάτω κατευθύνσεις (άρθρο 18, ΠΧΠΠΘ, 2018):

1. Να αποδίδεται προτεραιότητα στις κατευθύνσεις, στα έργα και τις δράσεις που αφορούν την ορθολογική χρήση και διαχείριση των υπόγειων και επιφανειακών υδάτων καθώς και στην αντιμετώπιση προβλημάτων ποσοτικής και ποιοτικής υποβάθμισής τους.
2. Κατά τον σχεδιασμό των αντιπλημμυρικών έργων να λαμβάνονται υπόψη ο ενιαίος χαρακτήρας του υδατορεμάτων, η προστασία της φυσικής τους οντότητας και η αξιοποίησή τους ως φυσικό στοιχείο εντός των οικισμών.

3. Να παρακολουθείται η ποιότητα των υδάτινων αποδεκτών που δέχονται απορροές υγρών αποβλήτων.

Εικόνα 4: Φυσικό περιβάλλον-Πολιτιστική κληρονομιά-Τοπίο

(Πηγή: ΠΧΠΠ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ 2018)

Η Διοικητική-Αναπτυξιακή Ενότητα της ευρύτερης περιοχής της Λάρισας, περιλαμβάνει τους δήμους Λάρισας, Κιλελέρ, Τυρνάβου και Τεμπών. Η ενότητα έχει σύνθετη αναπτυξιακή φυσιογνωμία: περιλαμβάνει τμήμα της ευρύτερης ζώνης εντατικής γεωργίας, και τμήμα της ευρύτερης ζώνης αγροτικών δραστηριοτήτων, ενώ περιλαμβάνει και μεγάλο μέρος της ευρύτερης ζώνης μεταποίησης. Η πόλη της Λάρισας (περιφερειακό κέντρο) συμπεριλαμβάνει σημαντικής εμβέλειας τριτογενείς δραστηριότητες. (ΠΧΠΠΘ 2018).

Η οικιστική περιοχή είναι η δασική έκταση εκείνη που, λόγω της θέσης της, φυσικής διαμόρφωση του εδάφους και των συνθηκών που επικρατούν σ' αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οικοδόμηση, ώστε να εξυπηρετηθεί με αυτή η διαβίωση και γενικότερη οργανωμένη κοινωνική ζωή. (Αραβαντινός, 1986)

Το αστικό περιβάλλον είναι εκείνο που αναφέρεται στις πόλεις όπου ένα όλο και μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων του πλανήτη ζει και εργάζεται. (Βασενχόβεν, 2003) Η πόλη της Λάρισας λοιπόν αποτελεί μια σύγχρονη πόλη, καθώς και ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της χώρας.

Οι λειτουργίες που χαρακτηρίζουν την πόλη σύμφωνα με το Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο Περιφέρειας Θεσσαλίας του 2018, είναι οι ακόλουθοι (άρθρο 9, ΠΧΠΠΘ, 2018):

1. Διοικητικό κέντρο: Έδρα Περιφέρειας και Αποκεντρωμένης Διοίκησης
2. Κόμβος επικοινωνιών
3. Κέντρο υπηρεσιών προς την αγροτική παραγωγή
4. Κέντρο εμπορίου και μεταποίησης με εξειδίκευση στα γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα
5. Κέντρο παροχής υπηρεσιών υγείας (Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο)

6. Πολιτιστικό Κέντρο

Κατά το ΓΠΣ Λάρισας, η χωροθέτηση της πόλης είναι στο κεντρικότερο σημείο της Ελλάδος και η κεντροβαρική θέση του αστικού κέντρου σε συνδυασμό με τα παραπάνω χαρακτηριστικά, καθιστούν τη Λάρισα ως μία από τις δυναμικότερες αστικές περιοχές της ελληνικής επικράτειας (Γ.Π.Σ. Δήμου Λαρισαίων, 2007).

Διοικητικά η θέση του αστικού κέντρου της Λάρισας υπάγεται στο Καλλικρατικό Δήμο Λάρισας, της Περιφερειακής Ενότητας Λάρισας, και αποτελεί διοικητικό κέντρο ολόκληρης της Περιφέρειας Θεσσαλίας.

Χαρακτηριστικό στοιχείο της πόλης είναι ότι τη διασχίζει ο ποταμός Πηνειός. Η πόλη της Λάρισας συγκεντρώνει λειτουργίες οικισμού πρώτου επιπέδου και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της χώρας. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά την καθιστούν ως μία από τις δυναμικότερες αστικές περιοχές, λόγω, βέβαια, και της γεωγραφικής της θέσης. Η πόλη της Λάρισας αδιαμφισβήτητα αποτελεί γεωργικό, εμπορικό, στρατιωτικό, διοικητικό, οικονομικό και πνευματικό κέντρο της Θεσσαλίας.

B.1.3. Η ιστορία των οικιστικών-πολεοδομικών παρεμβάσεων της Λάρισας

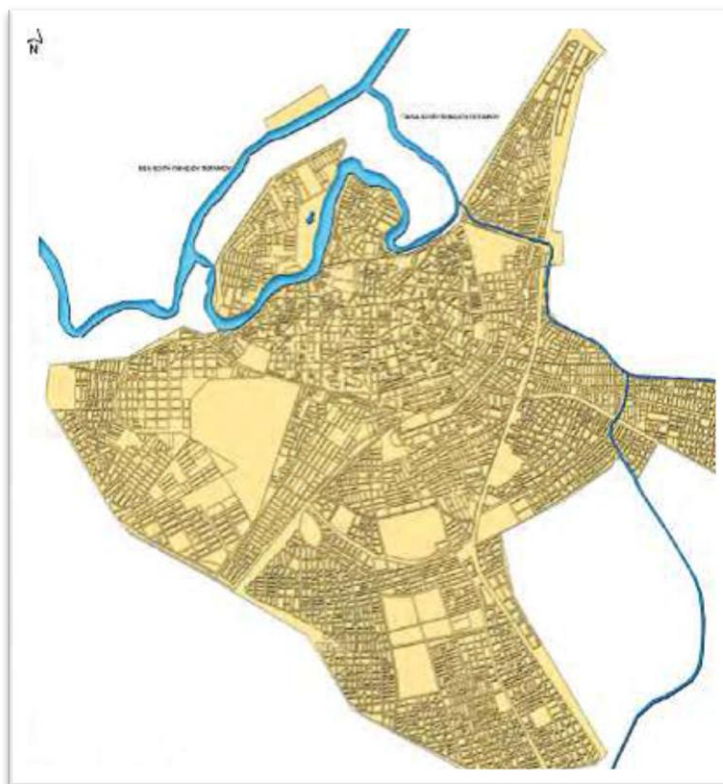
Όσον αφορά την πόλη Λάρισας, έχει δεχτεί πολλές παρεμβάσεις και μετασχηματισμούς από την δημιουργία της και στην πορεία των χρόνων μέχρι και σήμερα. Στη συνέχεια γίνεται μία προσπάθεια να παρουσιαστεί σύντομα η ιστορική διαδρομή αυτών των οικιστικών φάσεων, καθώς και δεδομένα σχετικά με τις κυριότερες μελέτες και σχέδιο που έχουν επηρεάσει και εν τέλη σχηματίσει την εικόνα που παρουσιάζει το πολεοδομικό συγκρότημα της Λάρισας σήμερα.

Η πόλη της Λάρισας κατοικείται από τη νεολιθική εποχή (6500 - 3000 π.Χ.) μέχρι σήμερα, αποτελώντας μία από τις αρχαιότερες πόλεις στον κόσμο. Αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν βρεθεί

στην έκταση της σημερινής πόλης αποδεικνύουν την κατοίκησή της ήδη από την προϊστορική εποχή (Γαλλής κ.ά., 1985).

Η θέση που καταλαμβάνει η σημερινή πόλη κατοικείται συνεχώς από τη νεολιθική εποχή (6η χιλιετία π.Χ.). Από τους έξι προϊστορικούς οικισμούς που εντοπίζονται στα όρια της σύγχρονης πόλης, ο λόφος του «Φρουρίου»- η αρχαία Ακρόπολη κατοικείται από τη πρώιμη εποχή του χαλκού (αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ.) συνεχώς. Κατά την αρχαϊκή εποχή (τέλη 7ου αιώνα π.Χ.) διαμορφώνεται η πόλη της Λάρισας επάνω στην Ακρόπολη και στις ανατολικές και νότιες υπώρειες αυτής. (Βουτσιλάς, 2001).

Εικόνα 5: Χάρτης της πόλης με τον Πηνειό ποταμό
(Πηγή: Δ/ση Τεχνικών Υπηρεσιών Δήμου Λαρισαίων)

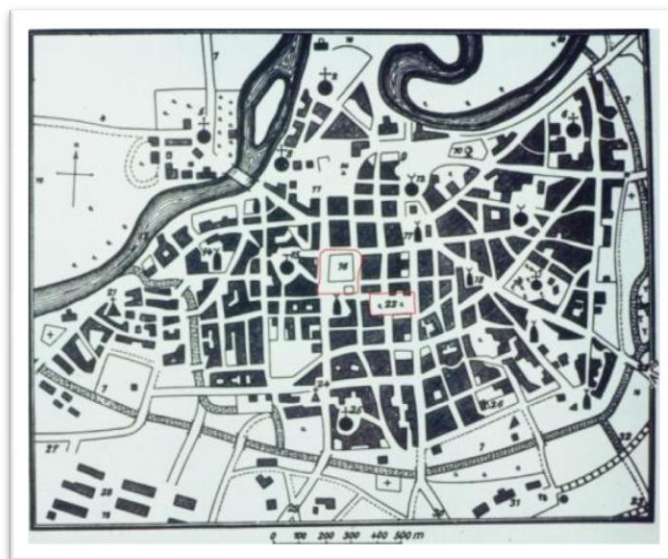
Τον 9ο αιώνα π.Χ., η Λάρισα αποκτά μορφή οργανωμένης κοινότητας και χαρακτηρίζεται μικρού χωριού, που περιορίζεται, κυρίως στο λόφο της ακρόπολης. Κατά την ύστερη γεωμετρική (760 - 670 π.Χ.) και την πρώιμη αρχαϊκή εποχή (700 - 600 π.Χ.), η ακρόπολη χάνει τον αμυντικό της χαρακτήρα και μεταβάλλεται σε θρησκευτικό και κοινωνικό κέντρο. Από τον 8ο αιώνα π.Χ. και μετά, η πόλη σημειώνει σημαντική ακμή που φτάνει στο ζενίθ της την περίοδο 450 - 370 π.Χ. Στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ., η Λάρισα είναι πλέον μια πλούσια πόλη και πρωτεύουσα του κράτους της Πελαγονίας (Κουτσατούλη, 2008).

Χαρακτηριστικά της Λάρισας είναι η συνεχής κατοίκηση στην πόλη της Λάρισας από την πρώιμη εποχή του χαλκού, οπότε και πρωτοκατοικείται ο λόφος του Φρουρίου, μέχρι σήμερα και ο ποταμός Πηνειός, που περιέβαλε την πόλη σχεδόν ημικυκλικά από τη βόρεια και δυτική πλευρά της, ήταν το μόνο φυσικό έρεισμα των Λαρισαίων στον ανοικτό κάμπο, όπου απλωνόταν η πόλη τους. Γι' αυτό το λόγο, από νωρίς κατασκεύασαν ισχυρή τεχνητή οχύρωση, η οποία περιέτρεχε όλη την πόλη και την προστάτευε από κάθε είδους εχθρική επιβουλή (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 2011-2014).

Εικόνα 6 : Η οχύρωση της πόλης και η διεύθυνση εξάπλωσης του αστικού ιστού της πόλης
(Πηγή: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019)

Όπως διαπιστώνεται και στην εικόνα 6, ο πρώτος πυρήνας του πολεοδομικού συγκροτήματος της Λάρισας αναπτύχθηκε νότια του Πηνειού και γύρω από την αρχαία Ακρόπολη και σιγά-σιγά επεκτάθηκε ημικυκλικά προς το νότο. Στα κλασικά χρόνια, ο οικισμός είχε πάρει τη μορφή πόλης, που συνέχιζε να απλώνεται γύρω από το λόφο του Αγίου Αχίλλειου, ενώ ο λόφος είχε γίνει Ακρόπολη, σύμφωνα με τα κλασικά πρότυπα μιας πόλης. Στην Ακρόπολη υπήρχε ο ναός της Πολιάδας Αθηνάς, όπως επίσης και το Θέατρο (ένα από τα μεγαλύτερα και ωραιότερα της Ελλάδας, κατασκευασμένο ολόκληρο από λευκό μάρμαρο, έμμεση απόδειξη της οικονομικής ευρωστίας της πόλης), η Αγορά, ο ναός του Κερδώου Απόλλωνα, ένα δεύτερο, πιο μικρό Θέατρο και ίσως και άλλα σημαντικά κτίρια και χώροι (Αξενίδης Θ., 1949 - Τζαφάλιας Α., 1985).

Εικόνα 7 : Χάρτης της πόλης το 1586
(Πηγή: Αρχείο Δήμου Λαρισαίων)

Στο χάρτη του 1586 (εικόνα 7), φαίνεται η επέκταση πια της πόλης κάτω από το λόφο του Φρουρίου και δίπλα στο ποτάμι με κατεύθυνση προς το νότο. Η κατεύθυνση των δρόμων είναι στους άξονες Β-Ν και Α-Δ, ενώ οι υπαίθριοι χώροι της Κεντρικής πλατείας, και της πλατείας Ταχυδρομείου υπάρχουν από τότε και διατηρούνται ορισμένοι βασικοί δρόμοι της πόλης. Μετέπειτα, τον 17^ο αιώνα η Λάρισα αναφέρεται ως τυπική τουρκόπολη με το όνομα «Γενί Σεχίρ», σημαντικό εμπορικό και στρατιωτικό κέντρο και η πόλη παρουσιάζει τη δομή μιας τυπικής οθωμανικής πόλης, προσαρμοσμένη στα χαρακτηριστικά της περιοχής (Γαλλής κ.ά., 1985).

Τη δεκαετία του 1770 η Λάρισα οργανώνεται χωρίς να ακολουθεί άκαμπτα και αυστηρά πρότυπα, ενώ οι τρεις βασικές λειτουργίες του κέντρου της (διοίκηση, εμπόριο, κατοικία) διατάσσονται ακολουθώντας τα πρότυπα του παλαιότερου ιστού, προσαρμοσμένα στη μορφή του εδάφους .

Στις 31 Αυγούστου 1881 το μεγαλύτερο τμήμα της Θεσσαλίας ενσωματώνεται στον κορμό του τότε Ελληνικού Κράτους. Κατά την απελευθέρωση, η εικόνα της πόλης δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες αλλαγές σε σύγκριση με προηγούμενες περιόδους (Μανουσάκη, 2010). Μετά την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό, η Λάρισα ξεκινάει μια μεγάλη προσπάθεια στοχεύοντας στον εξελληνισμό και στην εξυγίανση του αστικού ιστού της.

Το 1883 αναλαμβάνεται η εκπόνηση του πρώτου επίσημου ρυμοτομικού σχεδίου που καλύπτει την περιοχή εντός των τειχών. Το σχέδιο αυτό αναθεωρείται το 1884 και οριστικοποιείται το 1889. Στο σχέδιο του 1889, οι νέες ορθογώνιες χαράξεις ακολουθούν τον παλιό ιστό, ευθυγραμμίζοντας και διευρύνοντας τις οδούς και διανοίγοντας τις πλατείες (Γκλεγκλέ, 2006).

Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής (1941 - 1944 μ.Χ.) η Λάρισα πλήττεται, τόσο από αεροπορικές επιδρομές, όσο και από φυσικά φαινόμενα, όπως τον καταστροφικό σεισμό του 1941 και τις πλημμύρες λόγω της υπερχειλίσης του Πηνειού (Κουτσαυτούλη, 2008). Μετά την απελευθέρωση της πόλης από τους Γερμανούς και ύστερα από την περίοδο του εμφύλιου πολέμου (1946- 1949) ακολουθεί οικοδομικός οργασμός. Η πληθυσμιακή αύξηση και η ζήτηση κατοικίας που αυτή συνεπάγεται, σε συνδυασμό με την έλλειψη σχεδιασμού, οδηγεί στην απρογραμματίστη ανάπτυξη της πόλης. Η ανοικοδόμηση δημιουργεί προβλήματα στην πολεοδομική οργάνωση και έτσι η πόλη επεκτείνεται και έξω από τα τείχη. Το 1947 επεκτείνεται το σχέδιο πόλης και εντάσσεται σε αυτό μια ζώνη κατά μήκος της νότιας και ανατολικής πλευράς του τείχους.

Τις δεκαετίες 1950 και 1960 η Λάρισα πλήττεται από καταστροφικούς σεισμούς. Οι σεισμοί αυτοί οδηγούν στην επισκευή ή την ανοικοδόμηση των περισσότερων κτιρίων. Κατά τη διάρκεια της ανοικοδόμησης διατηρούνται το σύστημα δόμησης, η κατάτμηση σε μικρά οικοπέδα και τα πλάτη των οδών. Η ανοικοδόμηση αυτή όμως, δεν συνοδεύεται από αναμόρφωση του σχεδίου. Ο αρχικός πυρήνας της σύγχρονης πόλης διαμορφώνεται εντός των ορίων του παλιού οθωμανικού ιστού, ακολουθώντας την υφιστάμενη ρυμοτομία. Η επέκταση της πόλης πραγματοποιείται με αυθαίρετη δόμηση και οδηγεί στον υπερδιπλασιασμό της επιφάνειάς της και κατ' επέκταση στην αλλαγή της εικόνας και του κέντρου της.

Στις δεκαετίες του 1960 και 1970 η ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση και η όλο και μεγαλύτερη έξαρση της αυθαίρετης δόμησης σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη χωροταξικής και πολεοδομικής πολιτικής επιδεινώνουν τις συνθήκες της ποιότητας ζωής και υποβαθμίζουν το αστικό περιβάλλον. Ουσιαστικά, όμως, η πόλη μέχρι τη δεκαετία του 1970 αναπτύσσεται μέσα στην περιμετρική οχυρωματική τάφρο, όπως φαίνεται και στην εικόνα 5 (σημερινή οδός Ηρώων Πολυτεχνείου) (Μανουσάκη, 2010).

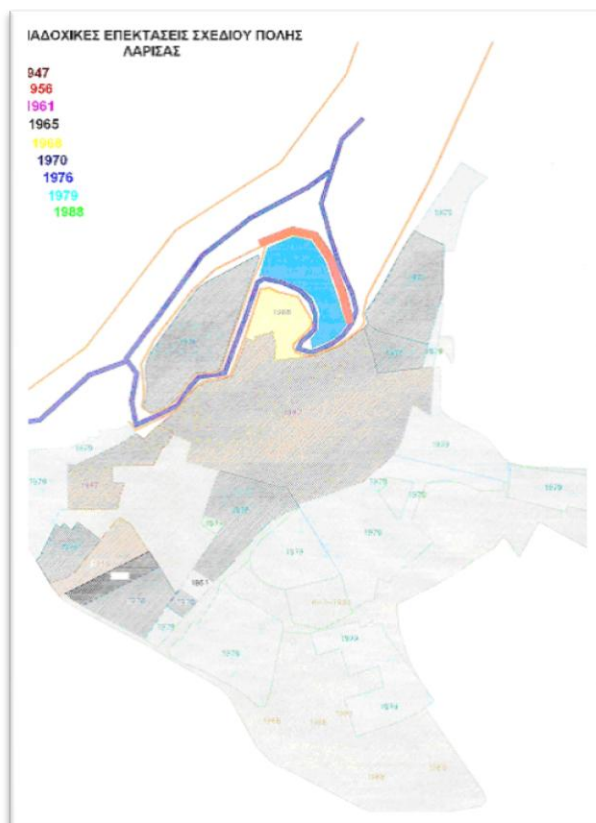
Επίσης, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η εκτός σχεδίου δόμηση καλύπτει μεγαλύτερη έκταση από την εντός σχεδίου (Συρακούλης, 2009).

Έτσι, το 1974 γίνεται η πρώτη σοβαρή προσπάθεια πολεοδομικού σχεδιασμού με τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και διαφόρων φορέων της πόλης και ανατίθεται η εκπόνηση του πρώτου Ρυθμιστικού Σχεδίου. Το Ρυθμιστικό Σχέδιο δεν θεσμοθετήθηκε ποτέ, το 1976 και το 1979 όμως, έγιναν σημαντικές επεκτάσεις στο σχέδιο πόλης.

Εικόνα 8: Το σχέδιο πόλης μέχρι το 1970
(Πηγή: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019)

Το 1986 θεσμοθετείται νέο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, ενώ το 1988 - 1989 επεκτείνεται το σχέδιο πόλης και ως αποτέλεσμα, η πόλη οριοθετείτε στη σημερινή της έκταση. Στην εικόνα 9, απεικονίζονται χρονολογικά όλες οι αναδιορθώσεις του πολεοδομικού συγκροτήματος έως το 1988.

Εικόνα 9: Οι διαδοχικές επεκτάσεις του σχεδίου πόλης της Λάρισσας μέχρι το 1988
(Πηγή: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019)

Το 2007 ανατίθεται η μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου από το Δήμο και του Ρυθμιστικού Σχεδίου από το ΥΠΕΧΩΔΕ. Το 2008 ολοκληρώνονται οι δύο μελέτες, οι οποίες θέτουν τις βασικές αρχές για την ανάπτυξη της πόλης.

Τέλος, το 2009 θεσμοθετείται το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο στο ΦΕΚ 523 ΑΑΠ / 2009 και το 2012, εξαιτίας της μεταρρύθμισης στο σύστημα χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού από το αρμόδιο Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ) καταργείται το υπό θεσμοθέτηση Ρυθμιστικό Σχέδιο της Λάρισας.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, παρατίθεται πίνακας αποδελτιοποίησης μελετών και σχεδίων που έχουν εφαρμοστεί για την περιοχή του πολεοδομικού συγκροτήματος Λάρισας.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΤΙΤΛΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ-ΣΧΕΔΙΟΥ
1973	Μελέτη Ρυθμιστικού και Ρυμοτομικού Σχεδίου Λάρισας
1979	Κέντρα Εντατικής Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΚΕΠΑ) Βόλου-Λάρισας /Οργάνωση ευρύτερης περιοχής Δίπολου
1980	Αναθεώρηση Ρυθμιστικού Σχεδίου Λάρισας
1985	Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Λάρισας, (ΕΠΑ)
1989	Πολεοδομική Μελέτη Επέκτασης Αναθεώρησης
1996	Αξιολόγηση των δομικών και λειτουργικών στοιχείων του Συγκοινωνιακού Συστήματος της Λάρισας και Πρόγραμμα Προτύπων βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων παρεμβάσεων
1996	Μελέτη υδραυλικού έργου παλαιάς και νέας κοίτης ποταμού Πηνειού Λάρισας-Χωροταξικέςκαιπολεοδομικέςρυθμίσειςκαιαρχιτεκτονικέςεπεμβάσεις στην παλαιά κοίτη και παραποτάμιο περιοχή
1998	Διερεύνηση χρήσεων γης στην ευρύτερη κεντρική περιοχή και προτάσεις Πολεοδομικής αναβάθμισης
2002	Μαζικά Συστήματα Ήπιας Μεταφοράς Στην Λάρισα
2007	Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Της Λάρισας
2007	Ρυθμιστικό σχέδιο και πρόγραμμα προστασίας περιβάλλοντος οικιστικού συγκροτήματος Λάρισας
2008	Αναθεώρηση και Επέκταση του Ισχύοντος Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου
2011	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2011-2014
2012	Βιοκλιματική Ανάπλαση Τμήματος του Ιστορικού κέντρου Λάρισας
2015	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Λαρισαίων 2015-2019

Πίνακας 3: Αποδελτιοποίηση μελετών-σχεδίων που έχουν εφαρμοστεί για το πολεοδομικό συγκρότημα της Λάρισας (Πηγή: Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Λαρισαίων - Ιδία επεξεργασία)

Με βάση τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό, ότι η μορφή του πολεοδομικού συγκροτήματος της Λάρισας σήμερα έχει δημιουργηθεί κατά κύριο λόγο, τόσο από τις κατευθύνσεις της τελευταίας αναθεώρησης και επέκτασης του Γενικού πολεοδομικού Σχεδίου (ΓΠΣ), όσο και από τις σημειακές παρεμβάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί στην πόλη με αναπλάσεις των τεχνικών υπηρεσιών του δήμου, όπως είναι και αυτή του ιστορικού κέντρου της πόλης και του Πηνειού ποταμού και της παραποτάμιας ζώνης του.

Κεφάλαιο 2: Ο Πηνειός ποταμός

B.2.1. Ο Μύθος γύρω από τον Πηνειό

Στα παλιά χρόνια τα ποτάμια ήταν ιερά ποτέ δεν περνούσε ο στρατός από ποτάμι, χωρίς να θυσιάσει σε αυτό. Ο Ησίοδος πάλι συμβουλεύει όταν διαβαίνει κάποιος ένα ποτάμι να πει μία προσευχή και να βρέξει τα χέρια του στο νερό. Τη βοήθεια του ποταμού ζητούσαν οι αρχαίοι όχι μόνο για την ευφορία της γης αλλά και για την ευγονία των ανθρώπων. Όταν ο έφηβος έκοβε τα μακριά μαλλιά του αφιερώνει τις μπουκλές του στο γειτονικό ποτάμι. Κάθε ποτάμι είχε το δικό του Θεό. Αυτός τους θεούς τους παρουσίαζαν με μορφή Ταύρου ή ανθρώπου με κεφάλι Ταύρου. Στα ομηρικά ποιήματα, ο Ωκεανός είναι η κοινή πηγή από την οποία τρέφονται όλες οι θάλασσες και τα ποτάμια. (Ρούσκα, 2004)

Ο Πηνειός στη μυθολογία είναι ποτάμιος θεός γιος του Ωκεανού και της Τιθύος, από τον οποίο πήρε το όνομά του ο ομώνυμος ποταμός της Θεσσαλίας. Από τη νύμφη Κρέουσα γέννησε τον Τηλέα, βασιλιά των Λαπιθών και τη Στίλβη, μητέρα του Λαπίθη και του Κενταύρου. Από τη μυθολογική νύμφη του Πηνειού τη Λάρισα πήρε και η πρωτεύουσα Θεσσαλίας το όνομά της.

Η μυθολογική μορφή της επώνυμης της πόλης νύμφης, η οποία με τον τραγικό πνιγμό της είχε συνδέσει τόσο στενά το όνομα της με τον Πηνειό, ο οποίος δώρισε στη Λάρισα την εφορία και την ασφάλεια από βορρά, διατηρήθηκε ζωντή σε όλη τη διάρκεια των αρχαίων χρόνων. Ήταν εθνικό συμβούλιο των Λαρισαίων, όπως άλλωστε φαίνεται και στη μεγάλη σειρά ασημένιων νομισμάτων του 5ου και 4ου προ Χριστού αιώνα τα οποία κοσμούν, οι ωραίες παραστάσεις της θελκτικής νύμφης.

Εικόνα 10: Νομίσματα των πόλεων της Λαρίσας και των Τρικάλων
(Πηγή: <http://piniada.blogspot.com/>)

Στο παρελθόν, η γονιμότητα και η παραγωγικότητα της Θεσσαλίας οφείλεται στον Πηνειό και για το λόγο αυτό ο Ευριπίδης την αποκαλεί χώρα του Πηνειού. Επίσης ο Πηνειός είναι ήδη γνωστός από τον Όμηρο ως Αργυροδίνης που σημαίνει λευκά αφρίζων.

Το ποτάμι του Πηνειού είναι η ψυχή του Θεσσαλικού κάμπου. Πανέμορφη κόρη του παραμυθιού, η Λαρίσα του Πηνειού, λούζει τα πλούσια μαλλιά της στο ποτάμι και ξαπλώνει νωχελικά στις όχθες του. Ο Πηνειός είναι το χλιοτραγουδισμένο ποτάμι της, «της Λαρίσης το ποτάμι». Κάποτε το ποτάμι ήταν όλος ο κόσμος για τους ανθρώπους που τριγυρνούσαν κοντά του, υπήρχε μία τρυφερή σχέση μαζί του, τότε που τους έλεγε τα μυστικά του. (Ρούσκας, 2004)

B.2.2. Γενικά στοιχεία για τον Πηνειό ποταμό

Ο Πηνειός της Θεσσαλίας ή Σαλαμπριάς, έχει μήκος 257 χιλιόμετρα και είναι ο τρίτος σε μήκος ποταμός της Ελλάδας. Σχηματίζεται από τη συνένωση πολλών ρευμάτων, στα σύνορα της Θεσσαλίας με την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Το κυριότερο ρεύμα ξεκινάει από την οροσειρά της Πίνδου, κατεβαίνει από την Πίνδο και στη θέση Μουργκάνι δέχεται τα νερά του ομώνυμου παραπόταμου και στη συνέχεια εισέρχεται στη λεκάνη της Θεσσαλίας δυτικά της Καλαμπάκας, όπου δέχεται διαδοχικά τους παραπόταμους Ληθαίο, Πάμισο και Ενιπέα. Δέχεται επίσης μέρος των νερών του Αχελώου, μέσω της τεχνητής λίμνης που σχηματίστηκε με το φράγμα Ταυρωπού στην περιοχή της Καρδίτσας.

Στην μεγάλη του πορεία ο Πηνειός κινείται νοτιοδυτικά, περνάει στην πεδιάδα της Λάρισας και κατευθύνεται προς τον Κάτω Όλυμπο, περνώντας μέσα από την πόλη της Λάρισας. Έπειτα συνεχίζει στην κοιλάδα των Τεμπών και αφού δεχθεί νερά πηγών, καταλήγει στο Αιγαίο Πέλαγος, σχηματίζοντας ένα μικρό δέλτα.

Ο Πηνειός αποτελεί το χαρακτηριστικότερο φυσικογεωγραφικό στοιχείο της Θεσσαλίας. Κατά το μεγαλύτερο τμήμα του, ρέει μέσα από πεδινές εκτάσεις με μικρή ταχύτητα ροής, γεγονός που δεν επιτρέπει τη διάβρωση και την εκβάθυνση της κοίτης του, αλλά αντίθετα ευνοεί την πρόσχωση¹ και έτσι κατά τη διάρκεια έντονων βροχοπτώσεων προκαλούνται πλημμύρες, συχνά με καταστροφικά αποτελέσματα τόσο για τις καλλιέργειες όσο και για οικισμούς. Ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι από αναφορές είναι γνωστό ότι το ξεχειλίσμα του Πηνειού και των παραποτάμων του πάντοτε άφηνε γόνιμη λάσπη και άριστο λίπασμα για τα θεσσαλικά χωράφια.

Σε αναφορές των αρχαίων συγγραφέων για το ποτάμι του Πηνειού, αυτό περιγράφεται με κατά καθαρά νερά, ενώ στις μέρες μας και τα τελευταία χρόνια είναι μόνιμα θολός κατά την διάρκεια όλων των εποχών του χρόνου. Το γεγονός αυτό, οφείλεται στη μη ύπαρξη πλέον πολλών δέντρων στο παραποτάμιο μέτωπο. Κατά την αρχαιότητα η Θεσσαλία ήταν κατάφυτη από δέντρα ενώ σήμερα που τα δέντρα αυτά δεν υπάρχουν οι βροχές τρώνε τους λόφους και γεμίζουν το ποτάμι με βούρκο.

Ο θεσσαλικός κάμπος έχει αγροτικό χαρακτήρα και ειδικότερα, ο νομός Λαρίσης έχει ανεπτυγμένη αγροτική οικονομία με κύριο στοιχείο την καλλιέργεια βαμβακιού, σιτηρών, δενδροκαλλιεργιών κ.ά., οπότε η σημασία του ποταμού για όλη την εύφορη Θεσσαλική πεδιάδα και τη ζωή της Θεσσαλίας, ήταν ανέκαθεν προφανής.

B.2.3. Η σχέση του Πηνειού με την πόλη της Λάρισας

Όπως κάθε ποτάμι, έτσι και ο Πηνειός συνδέει τις περιοχές που βρίσκονται κατά μήκος του και επιπλέον συνδέει την ενδοχώρα με τη θάλασσα. Παρόλα αυτά, η κοίτη του ποταμού ανέκαθεν αποτελούσε ένα φυσικό εμπόδιο, το οποίο χώριζε τις δύο όχθες και για το λόγο η επικοινωνία μεταξύ των όχθων γινόταν είτε με γέφυρες (τις κατασκεύαζαν οι άνθρωποι όπου ήταν εφικτό) είτε με караβάκια προσδεμένα σε συρματοσχοίνα από τη μια όχθη στην άλλη.

---

¹ Πρόσχωση: είναι ο όρος που χρησιμοποιείται στη γεωλογία για την αύξηση του υψομέτρου της γης, συνήθως σε ένα ποτάμι, λόγω της εναποθέσεως ιζημάτων. Εμφανίζεται σε περιοχές όπου η παροχή ιζήματος είναι μεγαλύτερη από την ποσότητα υλικού που μπορεί να μεταφέρει το σύστημα του ποταμού. (<https://el.wikipedia>)

Οι κάτοικοι της πόλης εκμεταλλεύθηκαν τα νερά του ποταμού στην άμυνα και την ύδρευση, στην καθαριότητα. Συστήματα αγωγών ύδρευσης και αποχέτευσης, υδραγωγεία, πηγάδια και δημόσια λουτρά αναβάθμιζαν εκείνη την εποχή την ποιότητα ζωής αυτών των ανθρώπων.

Εικόνα 11: Η γέφυρα του Πηνηιού πλημμυρισμένη (1881)

(Πηγή: D.Michailides, photographe, Souvenir de Thessalieχ.τ.χ.χ. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη από Ρούσκα, 2004)

Στα νεότερα χρόνια ο Πηνηιός στιγματίζει την οικονομική ζωή της πόλη, αφού κοντά στις όχθες του οργανώνονται οι επαγγελματικές συνοικίες της Λάρισας, όπως στα Ταμπάκικα τα βυρσοδεψεία, στα Σάλια η μεταφορά και το εμπόριο ξυλείας, στον Πέρα Μαχαλά το νερό βοηθάει τους κατοίκους στην επεξεργασία του μαλλιού και στην ανάπτυξη της υφαντικής. Επιπλέον η διεξαγωγή του εμπορίου ζώων και οι εμποροπανηγύρεις, λαμβάνουν χώρα κοντά στο ποτάμι και έτσι κοντά στις όχθες του, χτίζονται και τα Χάνια και τα Καραβάν Σεράγια (υποτυπώδη σημεία ανάπαυσης)για να φιλοξενούν εμπόρους και ταξιδευτές.

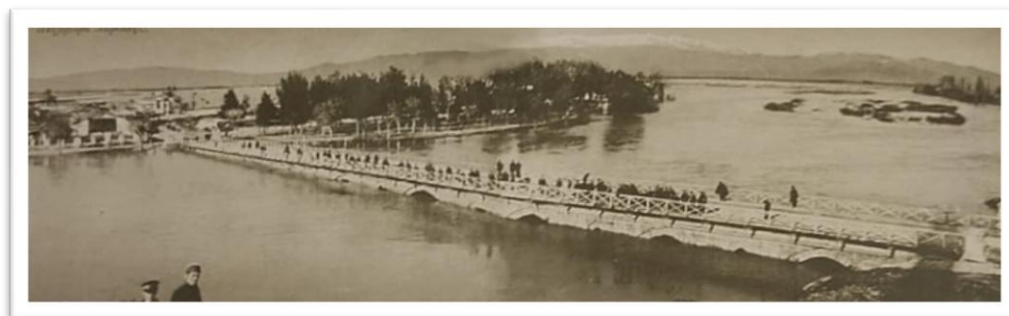
Εικόνα 12: Η πλημμύρα της Λάρισας του 1883

(Εσπερος αρ.64, σελ249, εν Λειψία τη 15/27 Δεκεμβρίου 1883. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Η πόλη της Λάρισας από την αρχαιότητα ήταν κτισμένη δίπλα στον Πηνηιό και γύρω από το φρούριο της παλιάς πόλης. Η φυσική κοίτη του ποταμού περνούσε μέσα από τις κατοικημένες περιοχές του Πέρα Μαχαλά, των Ταμπάκικων και της Νέας Σμύρνης (σημερινές συνοικίες Ιπποκράτη, Αμπελοκήπων) και πολύ συχνά πλημύριζε και μαζί και οι παραποτάμιες περιοχές. Οι πλημμύρες στη Θεσσαλία ήταν κάτι που δημιουργούνται από τα αρχαία χρόνια και δημιουργούσαν προβλήματα όχι

μόνο στις καλλιέργειες αλλά και στο οδικό δίκτυο της περιοχής της Λάρισας και στην καθημερινή ζωή και διαβίωση των κατοίκων. Υπήρχαν συνοικίες όπως ο Πέρα Μαχαλάς και τα Ταμπάκικα τα οποία επικοινωνούσαν με την πόλη μέσω γεφυρών και ήταν οι συνοικίες που υπέφεραν περισσότερο από τις πλημμύρες που έκανε το ποτάμι.

Εικόνα 13: Η πλημμύρα του 1901

(Επιστολικά δελτάρια² Γ.Βελώνη. Προσφορά Αντώνη Γαλερίδη – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Στην πορεία των χρόνων γίνονται αναφορές στη βιβλιογραφία για πλημμυρών, οι οποίες κάθε φορά ‘μάστιζαν’ την πόλη. Αξίζει να αναφέρουμε τη μεγάλη πλημμύρα του 1684, η οποία κατέστρεψε ένα τμήμα της πόλης ορισμένα χωριά και αρκετή καλλιεργήσιμη γη. Επίσης η Λάρισα υπέστη πολλές σημαντικές καταστροφές και από την πλημμύρα του 1729. Αργότερα γίνεται ξανά πλημμύρα του Πηνειού το Φεβρουάριο του 1777, η οποία έπληξε τρεις συνοικίες της Λάρισας και δύο μικρούς οικισμούς γύρω από αυτήν. Τον Αύγουστο του 1811, γεγονός ασυνήθιστο για την εποχή, ο Πηνειός υπερχείλισε μετά από συνεχόμενη και παρατεταμένη βροχή. Αρχές του 1882, σημειώθηκε πρωτοφανή πλημμύρα, η οποία έπληξε την πόλη με ζημιές ανεπανόρθωτες και ανυπολόγιστες. Όλες οι πλημμύρες και οι υπερχειλίσεις του Πηνειού, δημιουργούσαν καταστροφές και είχαν ακόμη και θύματα αλλά και απώλειες σπιτιών και ζώων στην περιοχή της Λάρισας.

Με αφορμή αυτό το γεγονός στη δεκαετία του 30 κατασκευάστηκε η νέα κοίτη που οδήγησε το νερό έξω από την πόλη της Λάρισας, οπότε και η φυσική κοίτη του ποταμού, λεγόταν πια παλιά κοίτη.

---

² Επιστολικό δελτάριο: τα εικονογραφημένα επιστολικά δελτάρια, είναι οι γνωστές καρτ ποστάλ (cartespostales), οι οποίες πρωτοεμφανίστηκαν στις ευρωπαϊκές χώρες και την Αμερική προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα.

Εικόνα 14: Ο Πηνειός πλημμυρισμένος στις αρχές του 20ου αιώνα (1903)
(Επιστολικό δελτάριο Πάλλη & Κοτζιά. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσας, 2004)

Αργότερα, στη δεκαετία του 50, μετά από απαίτηση των κατοίκων, επανέφεραν μέρος του νερού στην παλιά κοίτη με αποτέλεσμα σήμερα πια να λειτουργούν δύο κοίτες. Οι δύο αυτές κοίτες χωρίζονται λίγο μετά το Υδραγωγείο της πόλης, ενώ υπάρχει και ένας ρυθμιστής-φράγμα που καθορίζει την ποσότητα του νερού που διοχετεύεται στις δύο κοίτες.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, οι μετακινήσεις των κατοίκων από τη μια όχθη στην άλλη δεν ήταν εύκολες και για το λόγο αυτό είχε κατασκευασθεί μία μεγάλη τοξωτή γέφυρα, στην περιοχή κάτω από το ναό του Αγίου Αχιλλείου, η οποία και καταστράφηκε κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά ανακατασκευάστηκε στη θέση της παλιάς γέφυρας, εκεί δηλαδή όπου βρίσκεται η σημερινή γέφυρα του Αλκαζάρ.

Κεφάλαιο 3: Οι αξίες του Πηνειού ποταμού – Από το χθες στο σήμερα

B.3.1. Ο Πηνειός ως περιβαλλοντικός πόρος

Ο Πηνειός, όλα τα χρόνια, φιλοξενούσε στις όχθες του Πηνειού πλούσια βλάστηση κατά μήκος του, γεγονός που βοηθούσε και στη διαβίωση πολλών ειδών ζώων, αφού έβρισκαν τροφή και καταφύγιο. Εκτός από την παραποτάμια «ζωή», στα νερά του ποταμού έχουμε την ύπαρξη πολλών υδρόβιων οργανισμών. Σε όλο το μήκος του είχε δημιουργηθεί υδροβιότοπος με μεγάλη ποικιλία πουλιών, ψαριών και διαφόρων άλλων ζώων και φυτών.

Το γεγονός ότι το ποτάμι εξακολουθεί να ρέει σχεδόν εξολοκλήρου στη φυσική του κοίτη συμβάλλει σημαντικά στην εξασφάλιση και διατήρηση της χλωρίδας και της πανίδας.

Όσον αφορά την χλωρίδα του ποταμού, υπάρχουν τα απομεινάρια του παραποτάμιου δάσους όπου κυριαρχούν υδροχαρή δέντρα και θάμνοι, όπως πλατάνια, ιτιές, λεύκες, φτελιές, σκληθρα, αρμυρίκια. Τους κορμούς των πλατανιών τους βλέπουμε να καλύπτονται από κισσό και αγράμπελη, ενώ μανιτάρια και λειχήνες συναντώνται σε κάποιες όχθες της ορεινής διαδρομής του ποταμού. Επίσης κοντά στο ποτάμι μπορεί να συναντήσει κανείς υγρόφιλους θάμνους, όπως λυγαριές και πικροδάφνες. (Ρούσκα, 2004)

Από την άλλη μεριά και σύμφωνα με αναφορές, μελέτες και έρευνες το ποτάμι του Πηνειού έχει μία πλούσια πανίδα τόσο ποταμός όσο και η παραποτάμια ζώνη. Στην πανίδα του Πηνειού μπορούν να συμπεριληφθούν ομάδες πουλιών, ομάδες σπονδυλόζων, διάφορα είδη ψαριών γλυκού νερού, ακόμη και θηλαστικά όπως η αλεπού, ο ασβός, η νυφίτσα. Ένα από τα είδη με ευρωπαϊκό ενδιαφέρον λόγος λόγω της σπανιότητας του είναι η βίδα που φαίνεται να διατηρεί ικανοποιητικούς πληθυσμούς σε ολόκληρο το μήκος του ποταμού. Επίσης αναφορές γίνεται και στην παρουσία τριών ελληνικών ειδών χερσαίας χελώνας καθώς και δύο ειδών νεροχελώνας. Υπάρχουν επίσης βατράχια, σαύρες, νερόφιδα, οχιές και πολλά άλλα ερπετά. Παρά την αυξημένη ρύπανση του ο Πηνειός φαίνεται πως έχει ιδιαίτερη σημασία για τα ψάρια του γλυκού νερού. Οι συνεχιζόμενες ανθρώπινες επεμβάσεις στην παραποτάμια ζώνη και στην ευρύτερη περιοχή έχουν μία δραματική επίπτωση σε πολλά είδη θηλαστικών τα οποία δεν υπάρχουν πια όπως το τσακάλι. (Ρούσκα, 2004)

Ο Πηνειός και οι παραποτάμιες περιοχές του παρότι έχουν δεχθεί πολλές επεμβάσεις και παρά το πέρασμα των χρόνων εξακολουθούν να αποτελούν φυσικούς βιότοπους με πλούσια χλωρίδα, πανίδα και τύπους οικοτόπων. Σύμφωνα με αναφορές και στοιχεία πριν από τη δεκαετία του 1960 ο φυσικός πλούτος του ποταμού ήταν πολύ μεγάλος. Αυτή τη στιγμή ο Πηνειός μπορεί να μην αποτελεί το ιδανικό υγρό τοπικό οικοσύστημα σε σχέση με άλλους υγροτόπους της Ελλάδας, παραμένει όμως ένας μοναδικός φυσικός υγρότοπος σε ολόκληρη τη Θεσσαλία.

Ερχόμενοι στο σήμερα και τις τελευταίες δεκαετίες, με την εντατική εκμετάλλευση της γης, η εικόνα της παραποτάμιας περιοχής, εντός και εκτός της πόλης της Λάρισας, έχει αλλάξει κατά πολύ και η νέα εικόνα έχει πολλά αρνητικά στοιχεία, όπως:

1. Τη μείωση της βλάστησης εντός της αστικής παραποτάμιας περιοχής.
2. Την εκχέρσωση δασών, λόγω έργων διευθέτησης της κοίτης για νέες καλλιεργήσιμες εκτάσεις.
3. Την ελαχιστοποίηση έως εξαφάνιση των ψαριών που αφθονούσαν τη δεκαετία του '60.
4. Την μείωση έως εξαφάνιση των πουλιών, λόγω του παράνομου κυνηγιού και της ρύπανσης.
5. Την ρύπανση των νερών, εξαιτίας των βιοτεχνιών, βιομηχανιών και κτηνοτροφιών.

Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι ο Πηνειός ποταμός έχει συμπεριληφθεί στη λίστα με τους πιο μολυσμένους ποταμούς της Ευρώπης. Το πρόβλημα της ρύπανσης των νερών του προκαλείται κυρίως από τα αστικά λύματα των πόλεων των Τρικάλων και της Λάρισας, από την εναπόθεση σκουπιδιών κοντά στην κοίτη του ποταμού, από τα βιομηχανικά απόβλητα των βιομηχανικών μονάδων που λειτουργούν στις ίδιες περιοχές και από τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα των καλλιεργειών. Σε όλα τα προηγούμενα δεν μπορούμε να παραλείψουμε την επίπτωση της εντατικής ανάπτυξης της μονοκαλλιέργειας εξαιρετικά υδροβόρων ειδών, όπως το βαμβάκι, χωρίς καμία απολύτως μέριμνα για εξοικονόμηση νερού, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την κατασπατάληση των επιφανειακών υδάτων και την άνευ προηγουμένου πτώση και ρύπανση των υδροφόρων οριζόντων.

Η μετατροπή του ποταμού από «ζωντανό» σε «νεκρό» υγρό στοιχείο, λόγω των παραπάνω, προκαλεί τεράστια υποβάθμιση στο περιβάλλον, αλλά πιθανότατα δημιουργεί και κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία, αφού από τα νερά των ποταμιών αρδεύονται αγροτικές εκτάσεις και υδροδοτούνται χωριά και πόλεις.

Από τα παραπάνω, είναι προφανές αντιληπτό, ότι ο Πηνειός της Λάρισας αποτελεί φυσικό πόρο και σε συνδυασμό με το φάσμα των περιβαλλοντικών και γεωμορφολογικών του χαρακτηριστικών, των οικοσυστημάτων του, την χλωρίδα και την πανίδα του ποταμού, συνθέτει στο σύνολό του μία μοναδική βιοποικιλότητα, η οποία αποτελεί Φυσική Πολιτιστική Κληρονομιά για την πόλη.

Ανέκαθεν αποτελούσε σημαντική φυσική κληρονομιά για όλο τον νομό, μιας διασχίζει ένα μεγάλο κομμάτι της Θεσσαλίας και του θεσσαλικού κάμπου. Αυτό το κάλλος και την αξία του Πηνειού είναι που πρέπει να αναγνωρίσουν οι τοπικές αρχές και μέσα από ποικίλες ενέργειες να το διατηρήσουν ανέπαφο στοιχείο της φύσης. Ο ποταμός είναι η ίδια η ζωή για τους διάφορους οργανισμούς του οικοσυστήματος, αλλά συγχρόνως είναι και πνοή ζωής για τους κατοίκους της πόλης.

Για να διασφαλιστεί η ποιότητα ζωής της πόλης και των κατοίκων της, θα πρέπει να διατηρηθεί ζωντανό το ποτάμι και η παραπήνια περιοχή και να προαχθούν βιώσιμες δραστηριότητες, ώστε σαν αποτέλεσμα να διασφαλιστεί η μοναδικότητα της Φυσικής Κληρονομιάς του τόπου.

B.3.2. Ο Πηνειός ως πολιτιστικός πόρος

Οι σχέσεις μας με τα ποτάμια μπορούν να καταταχθούν σε δύο κυρίως κατηγορίες, εκείνη της ευχαρίστησης και εκείνη της ανάγκης. Στην πρώτη περιλαμβάνεται το ψάρεμα, η κωπηλασία, η απόλαυση του τοπίου, η αναψυχή και η χαρά από την ηρεμία του νερού και την δημιουργία ενός τόπου

συνάντησης ανθρώπων. Σε αυτήν την πρώτη κατηγορία γίνονται αναφορές στο κεφάλαιο που ακολουθεί, στη σχέση δηλαδή ευχαρίστησης των κατοίκων της Λάρισας σε σχέση με το ποτάμι τους.

Ο Πηνειός ποταμός για τους Λαρισαίους και για την ίδια την Λάρισα, μπορεί να χαρακτηριστεί ως υδάτινος δρόμος πολιτισμού στην πορεία των χρόνων. Αυτό γίνεται αντιληπτό αν γυρίζοντας το χρόνο πίσω και αναζητηθεί η θέση που κατείχε ο ποταμός στη ζωή των κατοίκων και η αξία που του προσδίδανε σε κάθε στιγμή της κοινωνικής πλευράς.

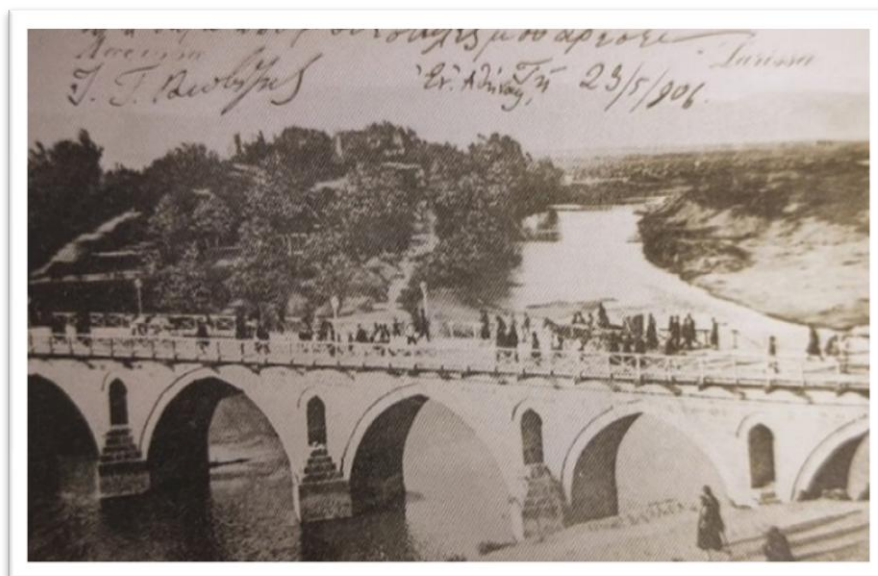
Παρακάτω περιγράφεται ο Πηνειός ως πολιτιστικός πόρος μέσα από δύο άξονες, αυτόν του υδάτινου πολιτισμού και αυτόν των τεχνών. Ακολουθούν εκφάνσεις από την «ζωή» του ποταμού, όπου συνδέεται με τον πολιτισμό της πόλης μέσα από την αναψυχή, τους εορτασμούς, τα έθιμα, τις κοινωνικές τους διαστάσεις και τις τέχνες.

B.3.2.1.Ο Πηνειός ως πολιτιστικός υδάτινος άξονας

B.3.2.1.1. Χώρος αναψυχής και αναζητήσεων

Για τους Λαρισαίους ο Πηνειός το καλοκαίρι είναι ότι οι πλατείες τους το χειμώνα. Το ποτάμι ήτανε πάντα σημείο αναψυχής, ηρεμίας και τόπος συνάντησης των πολιτών.

Στο δασάκι του Μεριά, στο σημερινό Αλκαζάρ, συναντιόντουσαν οι συντροφιάς των Λαρισαίων και παρεπιδημούντων στη Λάρισα διαφωτιστών στην τουρκοκρατούμενη Λάρισα. Εκεί στην ακροποταμιά συζητούσαν για τα φλέγοντα θέματα που τους απασχολούσαν. Εκεί σε ένα μικρό καφεενεδάκι, την «Κιβωτό», όπου ακόμη και στα μεταπολεμικά χρόνια, σέρβιρε την άνοιξη και το καλοκαίρι ελληνικό καφέ, λουκούμι και γλυκό του κουταλιού. Επίσης στην γιορτή της πρωτομαγιάς-ημέρα γιορτής της φύσης, οι Λαρισαίοι πήγαιναν περπατώντας στο δροσερό δασάκι του Πηνειού, κοντά στη γεωργική σχολή, μέχρι και πριν από την εποχή της μηχανοκίνησης. (Ρούσκας, 2004)

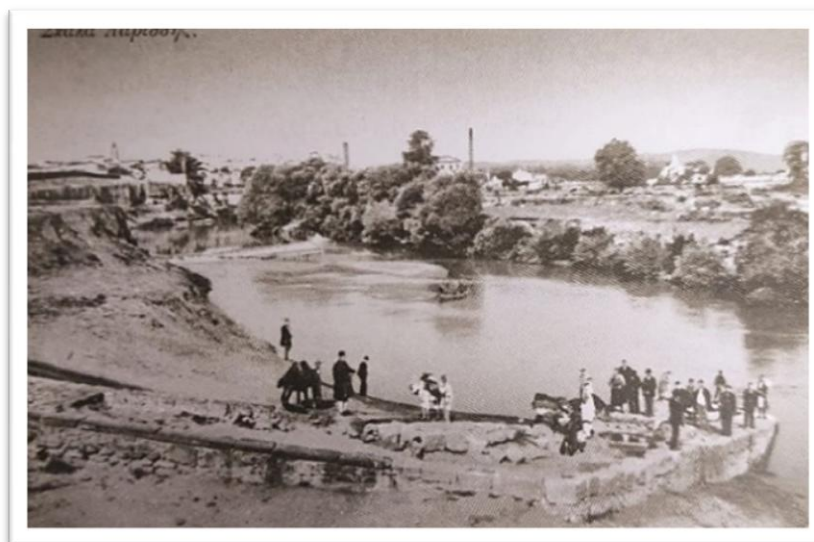

Εικόνα 15: Η γέφυρα της Λάρισας (1910)

(Επιστολικό δελτάριο Στέφανου Στουρνάρα. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο – Πηγή: Ρούσкас, 2004)

Η εικόνα αυτή του Πηνειού δεν είναι ξεχασμένη στις μέρες μας, αφού ο Πηνειός συνεχίζει να αποτελεί ανάσα ζωής για τους κατοίκους και σημείο συνάντησης για βόλτες και αναψυχή. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, και μετά τις αναπλάσεις της παραποτάμιας ζώνης, ο ποταμός πήρε ξανά ζωή και αναβιώνει ένα κομμάτι της παλιάς του αίγλης ως προς την αναψυχή και τις κοινωνικές αξίες που προσφέρει.

Όλων των ηλικιών κάτοικοι επισκέπτονται όλο και πιο συχνά το ποτάμι και αρχίζει να γίνεται ξανά σημείο αναφοράς για τους Λαρισαίους. Αξίζει να τονίσουμε ότι ειδικά τον τελευταίο χρόνο, λόγω της κατάστασης που περνάει η χώρα μας εξαιτίας της πανδημίας του κορωνοϊού, το ποτάμι έγινε τόπος συνάντησης για πλήθος πολιτών. Μη έχοντας που αλλού να πάνε οι Λαρισαίοι και λόγω των συνεχόμενων απαγορεύσεων, η παραποτάμια ζώνη άρχισε να παίρνει την αξία που της αναλογούσε και να σφύζει ξανά από ζωή. Το τελευταίο διάστημα ο Πηνειός δεν είναι απλά το ποτάμι της πόλης ή απλά ο τόπος για έναν περίπατο, αλλά μετατράπηκε στην καθημερινή έξοδο των κατοίκων και στην συνήθειά τους πια. Τόπος όπου συζητάνε, ανταλλάσσουν απόψεις, πίνουν τον καφέ τους, παίζουν τα μικρά παιδιά, κάνουν ποδηλατικές διαδρομές και ακόμη και πικ νικ.

Εικόνα 16: Σκάλα Πηνειού στη Λάρισα (1920-1930)
(Επιστολικό δελτάριο Γ. Βελώνη. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

B.3.2.1.2. Εμποροπανήγυρη

Ένα από τα πιο δημοφιλή στοιχεία της πόλης της Λάρισας ήταν η εμποροπανήγυρης, το γνωστό παζάρι της Λάρισας, το οποίο αναβιώνει μέχρι και στις μέρες κάθε χρόνο στην πόλη και πάντα την ίδια εποχή (τον μήνα Σεπτέμβριο).

Σύμφωνα με τον Ζιαζιά, στον προ της γέφυρας του Πηνειού χώρο στήνονταν, κατά τις μεγάλες εμποροπανηγύρεις του Σεπτέμβριου, με πρόχειρες παράγκες και τέντες, κυρίως οι καστανάδες με τα ζεστά τους και βρασμένα κάστανα, σκεπασμένα με λινάτσα για να διατηρούνται ζεστά, λίγοι πωλητές χαλβά Φαρσάλων και μερικοί μικρογυρολόγοι που είχαν εκθέσει το εμπόρευσμά τους καταγής. Περνώντας μετά τη στολισμένη και φωτισμένη με γιρλάντες γέφυρα συνεχιζόταν η περιήγηση στο παζάρι, στο δρόμο του Αλκαζάρ με τα διάφορα άλλα εμπορεύματα. Κάτω από την γέφυρα και σε μια καμάρα της, κάθε χρόνο, στη διάρκεια του παζαριού, εγκαθιστούσε το υπαίθριο κατάστημα του για πλέξιμο καλαθιών, πανεριών και άλλων με καλάμια και λυγαριές ο Κώστας Λέτσος Πασχάλης. (Ζιαζιάς, 2000, 138)

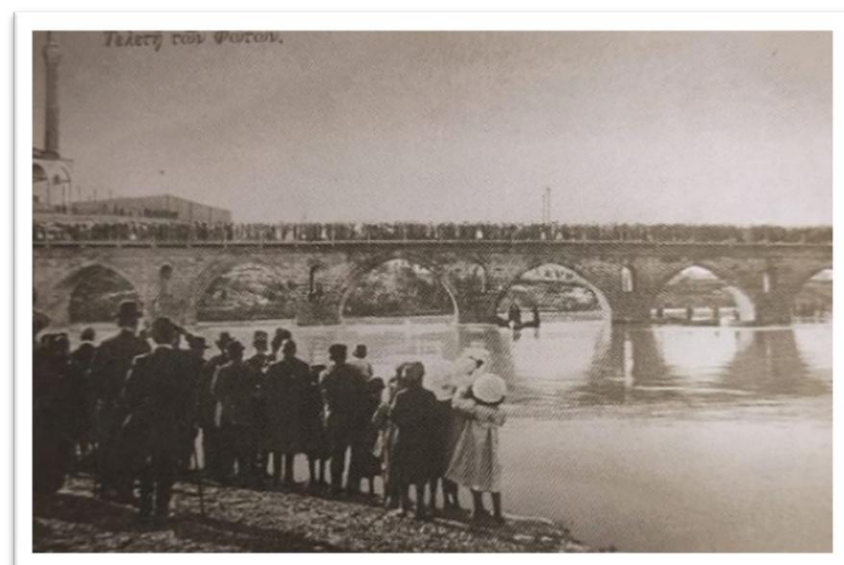

B.3.2.1.3. Εορτασμοί

Στην ελληνική κοινωνία η γιορτή των Θεοφανίων θεωρείται μεγάλη γιορτή, ακόμη και επίσημη αργία. Έτσι και οι Λαρισαίοι κάθε χρόνο γιόρταζαν με επισημότητα τα Θεοφάνια στον Πηνειόποταμό, όπου μετά το 1854 επικράτησε και η συνήθεια να γίνεται και η κατάδυση του Τιμίου Σταυρού στη γέφυρα του Πηνειού. Την ημέρα του εορτασμού γινόταν μεγάλη εκκλησιαστική πομπή, η οποία ξεκινούσε από το δρόμο Βενιζέλου, στο κέντρο της πόλης και κατευθυνόταν προς τη γέφυρα για την κατάδυση του Τιμίου Σταυρού. Η ημέρα αυτή για τους ντόπιους ήταν μέρα επίσημη και οι τοπικές εφημερίδες αφιέρωναν άρθρα για τον εορτασμό των Θεοφανίων.

Εικόνα 17: Ο Πηνειός κατά τον εορτασμό των Θεοφανίων (1900-1910)
(Επιστολικό Πάλλη & Κοτζιά. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Εικόνα 18: Εορτασμός Θεοφανίων στη γέφυρα του Πηνειού (1920-1930)
(Επιστολικό δελτάριο Γ. Βελώνη. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

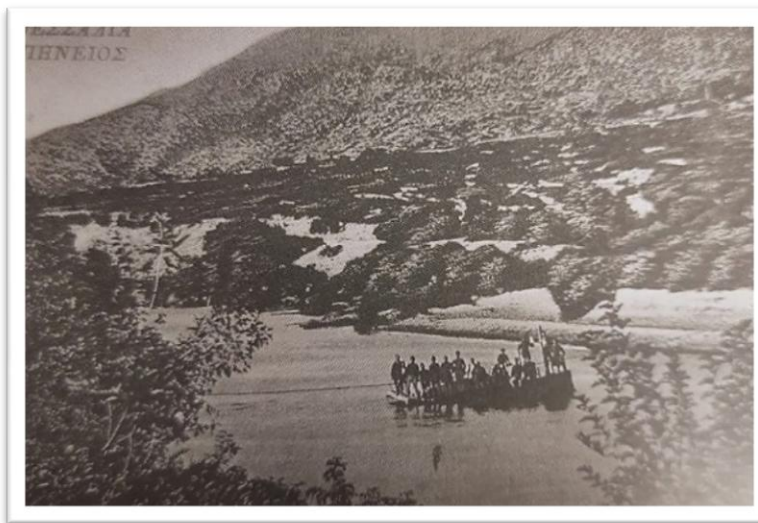
Εικόνα 19: Εορτασμός Θεοφανίων στον Πηνειό (1930-1940)
(Επιστολικό δελτάριο Κουμουνδούρου. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκα, 2004)

B.3.2.1.4. Περάσματα και περαταριές

Από την εποχή της τουρκοκρατίας τα πορθμεία αναφέρονται σε οθωμανικά έγγραφα και κατάστιχα. Ο σαντζάκμπεης δεν είχε παρά να τοποθετήσει κάποιον στο πέρασμα του ποταμού, στο ιχθυοτροφείο ή στη σκάλα για να εξασφαλίσει τη συλλογή των καθημερινών φόρων από τους χρήστες του. (Ρούσκα, 2004)

Η κατασκευή γεφυριών ήταν κατασκευαστικά δύσκολη και πολυδάπανη, οπότε η γεφύρωση των ποταμών γινόταν με τις γνωστές τότε περαταριές, οι οποίες ήταν αυτοσχέδιες ξύλινες εξέδρες που επέπλεαν και εκτελούσαν την συγκοινωνία ανάμεσα σε δύο όχθες ενός ποταμού. Έτσι στο μήκος των ποταμών του Πηνειού οι περαταριές και τα καράβια που είναι σε αυτές, γεφυρώνουν το ποτάμι όταν δεν υπήρχαν γεφύρια. Οι παλιοί το θυμούνται ως καράβια, καρούτες, σχεδίες, σταθμούς, πορθμεία, περάματα ή περαταριές. Η δουλειά των περατάρηδων είχε πολλές δυσκολίες καθώς, πολλές φορές το ρεύμα του ποταμού γινόταν ορμητικό, ιδιαίτερα τους χειμερινούς μήνες, και γιατί υπήρχαν πολλές ρουφήχτρες στον ποταμό.

Εικόνα 20: Το καράβι των Γόννων (1897)

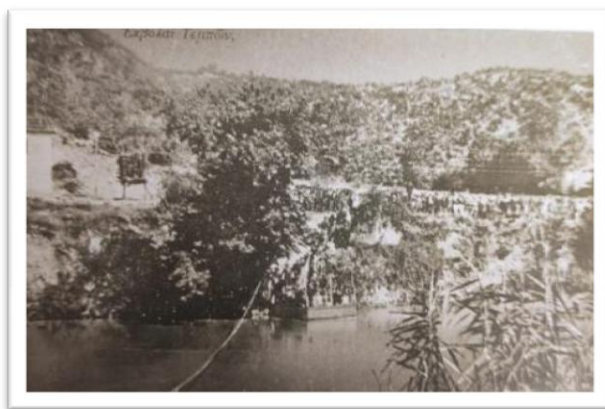
(Επιστολικό δελτάριο Στέφανου Στουρνάρα. Προσφορά Αντώνη Γαλερίδη – Πηγή: Ρούσσκας, 2004)

Ο Πηνειός ποταμός διέθετε μόνο μία πέτρινη γέφυρα για πάρα πολλά χρόνια, για το λόγο αυτό κατά μήκος της διαδρομής του ποταμού μέσα στην πόλη λειτουργούσαν δύο γνωστές περαταριές. Η μία βρισκόταν κοντά στην περιοχή των Παλαιών Σφαγείων, ενώ η άλλη συνέδεε τη συνοικία Ταμπάκικα με το Αλκαζάρ στο ύψος του σημερινού σταδίου.

Η πρώτη περαταριά δημιουργήθηκε από τον επιχειρηματία Ρωμύλο Αυδή, ο οποίος είχε για χρόνια την διαχείριση του κέντρου 'Αλκαζάρ', όταν κατά το 1925 πυρκαγιά αποτέφρωσε εντελώς το κέντρο. Ο ίδιος σκέφτηκε να εκμεταλλευθεί ένα πυκνόφυτο, γεμάτο καραγάτσια φυσικό άλσος που βρισκόταν στην αριστερή όχθη του Πηνειού, λίγο πριν φθάσει κανείς στα Σφαγεία. Η περιοχή ήταν γνωστή ως «Καραγάτσια» και το επισκέπτονταν από παλιά με βάρκες οι Λαρισαίοι, είτε παρέες, είτε οργανωμένοι σε διάφορα σωματεία, συνήθως κατά την Πρωτομαγιά. Το ονόμασε «Λούνα Πάρκ» και για να βοηθήσει στην διαπεραίωση των επισκεπτών στην απέναντι όχθη, συνεργάστηκε με έναν βαρκάρη και έφτιαξαν το 1929 την περαταριά, που ήταν μικρή και εξυπηρετούσε μόνον ανθρώπους, ζώα ή εμπορεύματα. Το κέντρο αυτό γνώρισε μεγάλες δόξες και τα καλοκαίρια οι άμαξες κατέβαζαν συνεχώς στη Σκάλα του Πηνειού Λαρισαίους αστούς με τις οικογένειές τους, για να περάσουν μια όμορφη και δροσερή βραδιά στο κατάφυτο «Λούνα Πάρκ». Πολλές φορές ήταν τόσο μεγάλη η προσέλευση ώστε το κέντρο δεν μπορούσε να τους εξυπηρετήσει όλους, με αποτέλεσμα να επιστρέφουν απέναντι στην δεξιά όχθη, όπου υπήρχε το γραφικό ταβερνάκι του Μπαλατζάρα. (Νικ. Αθ. Παπαθεοδώρου

από

<https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/168230.html>)

Εικόνα 21: Το καράβι των Τεμπών στην Περαταριά (1920)
(Επιστολικό δελτάριο Γ. Βελώνη. Προσφορά Αντώνη Γαλερίδη – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Η δεύτερη περαταριά βρισκόταν και αυτή μέσα στην πόλη και συνέδεε τη δυτική πλευρά της συνοικίας Ταμπάκικα με τον χώρο του Αλκαζάρ. Στην πλευρά αυτή της συνοικίας, κοντά στη δεξιά όχθη του Πηνειού, λειτουργούσε από το 1907 ένα από τα πρώτα παγοποιεία της Λάρισας, του Κατσαούνη. Αργότερα κοντά στο παγοποιείο δημιούργησε ένα όμορφο εξοχικό κέντρο ο Γ. Θεοδώρου, με πρόθεση να ψυχαγωγήσει τους Λαρισαίους που έφθαναν σε μια περιοχή με πανύψηλες λεύκες και καβάκια, ακολουθώντας την δεξιά όχθη του ποταμού. Επειδή από το κέντρο αυτό η θέα προς την περιοχή του Αλκαζάρ ήταν μαγευτική, ο επιχειρηματίας του συνεννοήθηκε με κάποιον βαρκάρη του Πηνειού και κατασκεύασαν περαταριά, για να δώσουν στους επισκέπτες του εξοχικού την δυνατότητα να κάνουν ένα σύντομο ταξιδάκι μέχρι την απέναντι αριστερή όχθη του ποταμού, στο ύψος του εξοχικού κέντρου «Κιβωτός» και στον κήπο του Παπασταύρου. (Νικ. Αθ. Παπαθεοδώρου από <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/168230.html>)

Επί τουρκοκρατίας και για λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση λέγεται ότι υπήρχε και μια τρίτη περαταριά στην περιοχή «Γκιόλια», μια περιοχή που βρίσκεται κοντά στο κτιριακό συγκρότημα της Αβερωφείου Γεωργικής Σχολής. Οι πλούσιοι Τούρκοι μπέηδες είχαν κτίσει στον χώρο αυτό εξοχικά σπίτια στη δεξιά όχθη του Πηνειού, του οποίου τα νερά στο σημείο αυτό ήταν καθαρά και βαθειά, ενώ οι όχθες του ήταν καλυμμένες με πανύψηλα караγάτσια και περιβόλια γεμάτα από τριαντάφυλλα και γιασεμιά. Τις ζεστές ημέρες του καλοκαιριού οι μπέηδες μετακόμιζαν στα «Γκιόλια» για να αποφύγουν την αφόρητη ζέση της Λάρισας και η περαταριά τούς έδινε την δυνατότητα να επισκέπτονται και την απέναντι όχθη. Προπολεμικά τα «Γκιόλια» επισκέπτονταν και τολμηροί ποταμοκολυμβητές σε ομάδες, οι οποίοι με το κολύμπι τους εξοικειώνονταν με τα δύσκολα νερά του Πηνειού και προετοιμάζονταν για την τελετή των Θεοφανείων. (Νικ. Αθ. Παπαθεοδώρου από

<https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/168230.html>)

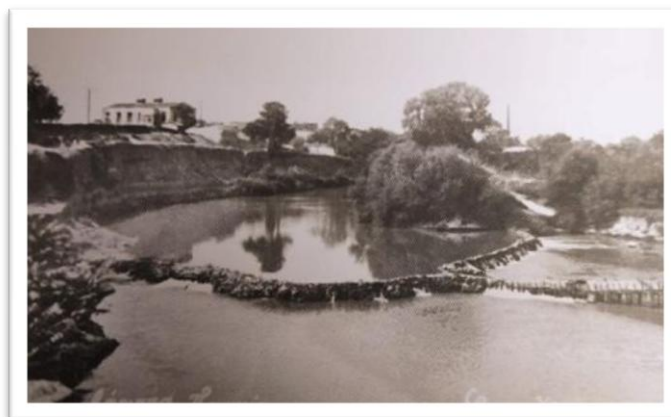
Τα καράβια αυτά εξυπηρετούσαν και όσους θέλανε να μετακινηθούν κατά την διάρκεια όλου του έτους, αλλά ιδιαίτερα έντονη ήταν η διακίνηση κατά τις αργίες του Πάσχα και της Πρωτομαγιάς και όταν πλημμύριζε ο Πηνειός και διακοπτόταν η συγκοινωνία, οπότε η μόνη επιλογή μετακίνησης ήταν τα καράβια και οι περαταριές.

Εικόνα 22: Η Περαταριά του Παλαιόπυργου στο δρομολόγιο Λάρισας-Αλκαζάρ, Λούνα Παρκ (1946)
(Βάσου Καλογιάννη, Από τα «καράβια του Πηνειού» στο «πλοίο της αγάπης» των Τεμπών σελ.25, Λάρισα 1995 – Πηγή: Ρούσкас, 2004)

B.3.2.1.5. Ψάρεμα

Μια άλλη αγαπημένη συνήθεια των Λαρισαίων στον Πηνειό ήταν το ψάρεμα. Το ποτάμι είχε πολλά και πολύ γλυκά ψάρια, τα σαζάνια και τους γουλιανούς. Ψάρευαν καθημερινά μικροί και μεγάλοι, άλλοι με βάρκες, άλλοι από τις όχθες, ενώ πολλοί έριχναν τα δίχτυα τους στα νταλιάνια.

Εικόνα 23: Νταϊλιάνι στον Πηνειό (1930)
(Επιστολικό δελτάριο Α. Γκινάκου – Γ. Μαργαρίτη. Φωτογραφικό αρχείο Μουσείο Μπενάκη – Πηγή: Ρούσкас, 2004)

Το ψάρεμα για τους Λαρισαίους ήταν δραστηριότητα αναψυχής αλλά για πολλούς αποτελούσε και επάγγελμα. Εκτενέστερα για το ψάρεμα στον Πηνειό, θα αναφερθούμε σε επόμενη ενότητα ως επάγγελμα.

Εικόνα 24: Ψαρόβαρκα στον Πηνειό (1966)
(Φωτογραφία & προσφορά Τάκη Τλούπα – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε ότι στις συνθήκες αναψυχής των Λαρισαίων ήταν και το κολύμπι στα νερά του Πηνειού.

B.3.3. Ο Πηνειός ως πολιτιστικός άξονας των τεχνών

Στην ελληνική κυρίως αλλά και στην ξένη βιβλιογραφία, ‘ξεφυλλίζοντας’ την ιστορία της Λάρισας και ποταμού της, ο αναγνώστης ανακαλύπτει πλήθος τομέων όπου ο Πηνειός είναι πρωταγωνιστής. Εκτός από τα άμεσα βιώματα και την καθημερινότητα των κατοίκων με τον Πηνειό, ο ποταμός υπήρξε ο λόγος έμπνευσης καλλιτεχνών και το κύριο θέμα των δημιουργημάτων τους.

Μέσα από τη λογοτεχνία, την ποίηση, το τραγούδι, την ζωγραφική, την γλυπτική και την φωτογραφία, ο Πηνειός δημιούργησε πολιτιστικές συνθήκες και μία πλούσια ‘κληρονομιά’ - παρακαταθήκη για την ίδια την πόλη και τους κατοίκους της.

B.3.3.1. Ο Πηνειός του λόγου

Ο Θεσσαλικός Κάμπος, ο Ληθαίος, ο Πηνειός, τα Τέμπη, μέσα στην πορεία των χρόνων μάγεψαν πολλούς λογοτέχνες, όπως ο Χρήστος Χρηστοβασίλης, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, ο Μιχάλης Καραγάτσης, ο Κώστας Ουράνης, ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου, ο Χρήστος

Ζαλοκώστας, ο Παύλος Καλλιγιάς, οΘ. Ν. Φιλαδελφεύς, ο Κώστας Παπαμαρινόπουλος, ο Ν.Π. Κολοβός και η Ευγενία Φακίνου, οι οποίοι αφιέρωσαν μεγάλο μέρος από τις σελίδες τους στην Λαρίση το ποτάμι, τον Πηνειό με το λογοτεχνικό ύφος και την έξαρση του λόγου τους. (Ρούσκας, 2007)

Αξίζει να αναφερθούμε λίγο παραπάνω σε κάποιους από αυτούς τους λογοτέχνες, τόσο για να δούμε τον τρόπο που βλέπανε μέσα από τα μάτια τους τον Πηνειό της Λάρισας, όσο και για να κατανοήσουμε την σπουδαιότητα του ποταμού μέσα στον χρόνο.

Ο Χρήστος Χρηστοβασίλης, γνωστός λογοτέχνης, διέμενε στη Λάρισα όταν έγραψε διηγήματα που αναφέρονται στην πόλη, το ποτάμι της, τον κάμπο και τα γύρω βουνά. (Στεργιόπουλος από Ρούσκα, 2004) Στο έργο του Χρηστοβασίλη, «Διηγήματα Θεσσαλικά», που δημοσιεύθηκαν το 1900 περιλαμβάνονται δύο διηγήματα που αναφέρονται στον Πηνειό, ενώ και «ο Σταύρος των Θεοφάνιων» είναι ένα προφητικό διήγημα του ίδιου, το οποίο αναφέρεται στη γιορτή των Θεοφάνιων στη Λάρισα, το έτος 1897.

Ο μοναδικός Ανδρέας Καρκαβίτσας, στα έργα του δίνει μία Ελλάδα ταπεινή και βασανισμένη, με τους καημούς της, τη φτώχεια της, τις πίκρες της και τις χαρές της. Έτσι γλαφυρός, νευρώδης και παραστατικός δίνει τον καλύτερο εαυτό του με έναν ατελείωτο ρεαλισμό στο έργο του «Ο ζητιάνος», που για μερικούς συμβολίζει τη μοίρα της ίδιας της Ελλάδας. Όλα τα γεγονότα του ζητιάνου διαδραματίζονται στο χωριό Νυχτερέμι, ένα χωριό στις όχθες του Πηνειού.

Περισσότερο από όλους, τη Θεσσαλική γη και το ποτάμι της τον Πηνειό, ύμνησε ο Μιχάλης Καραγάτσης, ο οποίος μεγάλωσε στη Λάρισα και τον Τύρναβο από όπου καταγόταν η μητέρα του. Για το λόγο αυτό και ένα μεγάλο μέρος από τα έργα του είναι πλημμυρισμένα από παιδικές αναμνήσεις, εντυπώσεις και εμπειρίες από τον Θεσσαλικό κάμπο και τον Πηνειό, που με ζωντάνια και περιγραφές εντυπωσιακές αναφέρει σε πολλές σελίδες των βιβλίων του.

Χαρακτηριστικά, ο Ρούσκας αναφέρει ότι η προσήλωση του Καραγάτση ήταν τέτοια στην πατρική γη, που λες ότι το μελάνι της γραφής του είναι το νερό από το Λαρισινό ποτάμι και χαρτί για τα γραπτά του απέραντος Θεσσαλικός κάμπος. Στο μυθιστόρημα του Καραγάτση «Τα στενά του Γιούγκερμαν», ολόκληρη η διαθήκη που αφηγείται είναι ένας ύμνος για τη Θεσσαλία και το ποτάμι της.

Στο βιβλίο «Σχεδιάσματα» του Ζαχαρία Παπαντωνίου, το οποίο εκδόθηκε το 1947, λίγα χρόνια μετά τον θάνατό του, περιλαμβάνεται το κεφάλαιο «Θεσσαλικά Σχεδιάσματα», το οποίο αποτελείται από κείμενα του ίδιου, που δημοσίευε στην εφημερίδα των Αθηνών το «Ελεύθερο Βήμα». Τα κείμενα αυτά αναφέρονται στην Θεσσαλία και την πόλη της Λάρισας με το ποτάμι της και περιγράφουν τις εντυπώσεις του συγγραφέα από τον τόπο αυτό. Τέτοια κείμενα είναι «Η Λάρισα και η ζωή της», «Η

Πόλις του νερού» και «Ο κάμπος και οι πεδινοί». Μεταξύ άλλων ο Παπαντωνίου γράφει για τον κάμπο που είχε τη δική του ζωή, γράφει για τα άλογα του κάμπου που τον εντυπωσίασαν, για την ετήσια εμποροπανήγυρη στην οποία αναφέρεται ότι είχε την τύχη να βρεθεί και γράφει ακόμη και για την ύδρευση και τον ηλεκτροφωτισμό της Λάρισας τα οποία τον εντυπωσίασαν.

B.3.3.2. Ο Πηνειός της ποίησης και της μουσικής

Ο Πηνειός κατέχει εξέχουσα θέση στα δημοτικά τραγούδια της Θεσσαλίας. Συνταρακτικά γεγονότα διαδραματίζονται στο ποτάμι όπως μας λέει το δημοτικό τραγούδι του επισκόπου Φαναρίου Σεραφείμ, ενώ ο ποταμός της τραγωδιακής θυσίας της Ιφιγένειας δεν αναβιώνει μόνο μέσα από το γεφύρι της Άρτας αλλά και από το γεφύρι του Πηνειού.

Ακόμη και ξένοι ποιητές έγραψαν για την Ελλάδα και συγκεκριμένα για τον Πηνειό ποταμό, όπως ο Άγγλος ποιητής Σέλλεϋ (Percy Shelley 1792-1822), παθιασμένος θαυμαστής της Αρχαίας Ελλάδας. Στον πρόλογο του λυρικού ποιήματος Hellas, έγραφε: «Όλοι είμαστε Έλληνες. Οι νόμοι μας, η φιλολογία μας, οι τέχνες μας, έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα». Επίσης στους τελευταίους στίχους γράφει : «... Ένας νέος Πηνειός κυλάει τα νερά του... προς συνάντηση του άστρου της αυγής. / Εκεί που ανθούν Τέμπη περισσότερο ωραία...». Στον «Ύμνος στον Πάνα», ποίημα του ίδιου, φαντάζεται την Ελλάδα ελεύθερη και γράφει: «...Γοργοπετάει ο Πηνειός / τα διάφανα νερά του. Τα Τέμπη ήταν θαμπόφωτα...» («Τρεις Άγγλοι ποιητές έγραψαν για την Ελλάδα πριν 200 χρόνια» του Τάσου Πουλτσάκη, πηγή: <https://www.eleftheria.gr/m/>)

Μετά τον Ιλισό, το πιο φημισμένο ποτάμι της χώρας μας, όσον αφορά τη μουσική, είναι ο Πηνειός. Ο ποταμός Πηνειός είναι το χλίο-τραγουδισμένο «Στης Λαρίσης το ποτάμι» του Γιώργου Μητσάκη, που έγινε πολύ γρήγορα τεράστια επιτυχία. Για πρώτη φορά ερμηνεύτηκε από τον Θόδωρο Κανακάρη το 1963 και ακολούθησε η ερμηνεία του Σπύρου Ζαγοραίου με την οποία και έγινε δημοφιλές το τραγούδι.

*«Στης Λαρίσης το ποτάμι που το λένε Πηνειό,
αν τυχόν και δε με θέλεις, κει θα πέσω να πνιγώ...
Ο καημός μου είναι μεγάλος, το ποτάμι είναι ρηχό.
Αν τυχόν και δεν με πνίξει, μοναχά που θα βραχώ,
στης Λαρίσης το ποτάμι που το λένε Πηνειό....»*

B.3.3.3. Ο Πηνειός της ζωγραφικής και της φωτογραφίας

Ο Πηνειός ποταμός με τους μύθους του, τους θρύλους του, τα μαγευτικά Τέμπε και τις ομορφιές του, δεν θα γινόταν να μην εμπνεύσει, εκτός από τους λογοτέχνες, τους ζωγράφους, τους γλύπτες και τους φωτογράφους.

Μερικοί από τους ζωγράφους που φιλοτέχνησαν την Λάρισα, τον Πηνειό και την ζωή και τα δρώμενα των κατοίκων της πόλης είναι:

1. Ο Αγήνορας Αστεριάδης, ο οποίος γεννήθηκε στη Λάρισα και σπούδασε στην σχολή Καλών Τεχνών. Μία από τις μεγάλες του συνθέσεις είναι η «Λάρισα» που βρίσκεται σήμερα στο δημαρχείο της πόλης και πολλά έργα του βρίσκονται στη Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας - Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα.
2. Ο Δημήτρης Γιολδάσης, γεννημένος στο Μορφοβούνι Καρδίτσας και εκείνος απόφοιτος της Καλών Τεχνών, ζωγραφίζει βουνά, δάση και καταπράσινες πλαγιές, την κοιλάδα των Τεμπών και τον ήσυχο ποταμό κάτω από τα πλατάνια. Πολλά έργα του βρίσκονται στη Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας - Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα.
3. Ο Ζήσης Τσαπράζης, ζωγραφίζει τοπία, νεκρή φύση και προσωπογραφίες, τα οποία χαρακτηρίζονται από την ποιότητα του σχεδίου και την αρμονία των χρωμάτων. Έργα του βρίσκονται στη Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας - Μουσείο Γ.Ι. Κατσίγρα.

Εκτός από την ζωγραφική, έχουμε και την τέχνη της φωτογραφίας - φωτογραφική καταγραφή, η οποία είναι ανεκτίμητη, αφού αποτελεί ιστορική και κοινωνική μαρτυρία. Υπήρξαν πολλοί φωτογράφοι, οι οποίοι αφιέρωσαν χρόνο για να δημιουργήσουν εικόνες με τον τρόπο ζωής του Έλληνα και κυρίως του Λαρισαίου στην ύπαιθρο. Τέτοιοι είναι ο Μιχαηλίδης, ο Boissonas, ο Χαρισιάδης, ο Στουρνάρας, ο Λέτσιος και ο Τλούπας. (Ρούσκας, 2007)

Εικόνα 25: «Της Λαρίσης το ποτάμι»

(D.Michailides, photographe, SouvenirdeThessalieχ. τ.χ.χ. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Από τους παραπάνω, εκείνοι που στην κυριολεξία όργωσαν τη Θεσσαλική γη, ήταν ο Δημήτρης Λέτσιος και ο Τάκης Τλούπας, οι οποίοι διέσωσαν με το φακό τους εικόνες που έβλεπαν να χάνονται από μέρα σε μέρα. Και οι δύο αυτοί φωτογράφοι κατάφεραν μέσα από τις φωτογραφίες τους να σταματήσουν το χρόνο και να αποτυπώσουν σε αυτές στιγμές από την καθημερινή ζωή των ανθρώπων στη Θεσσαλική γη, σκηνές από το μόχθο τους, από τη χαρά τους, από το ξεφάντωμά τους, από τη λύπη τους και από τις καθημερινές τους δραστηριότητες. Μέσα από τις φωτογραφίες τους έχει κάποιος τη δυνατότητα να πλησιάσει πιο κοντά σε άλλες εποχές και μέρη τα οποία στις μέρες μας δεν μπορεί κανείς να δει οι φωτογραφίες οι ίδιες μαρτυρούν τον πολιτισμό που δεν υπάρχει πια. (Ρούσκας, 2007)

Στο κεφάλαιο Β.3.2. αναλύθηκε ο ρόλος του Πηνειού της Λάρισας, στην πορεία των χρόνων, ως δρόμος πολιτισμού για την πόλη. Διαπιστώνει κανείς ότι ο Πηνειός ανέκαθεν δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του πολιτισμού. Μέσα από τους πάμπολλους χώρους αναψυχής που έχει το ποτάμι, οργανωμένους ή μη, γινόταν σημείο συνάντησης των κατοίκων και τόπος συζητήσεων, έτσι δημιουργούνταν κοινωνικοί δεσμοί με το ποτάμι και γινόταν σημείο συνάντησης για τους κατοίκους. Επιπλέον παλιότερα με τις περαταριές και τα περάσματα ήταν ταυτόχρονα τόπος αναψυχής και τόπος επικοινωνίας για τους Λαρισαίους.

Ο Πηνειός ποταμός και η γέφυρά του ήταν το σημείο αναφοράς για το ετήσιο πολιτιστικό δρώμενο της εμποροπανηγυρίς καθώς και για τον ετήσιο εορτασμό των Θεοφανίων. Φαίνεται λοιπόν από παλαιότερων χρόνων, η σπουδαιότητα του ποταμού για την πόλη και ο ρόλος του ως φορέας πολιτισμού, για τα δύο αυτά σημαντικά γεγονότα της Λάρισας.

Ακόμη και μέσα από το ψάρεμα στον Πηνειό, δημιουργήθηκε κάποτε ένας άτυπος άυλος πολιτισμός, αφού μέσα από τα αυτοσχέδια εργαλεία, τις χειροποίητες βάρκες για το ψάρεμα αλλά και τις καλύβες των ψαράδων αναπτύχθηκαν πολιτιστικά στοιχεία, συμπεριφορές και καταστάσεις που έχουν πια αξία στο πέρασμα του χρόνου. Άλλωστε πολλά από τα στοιχεία αυτά (εργαλεία, δίχτυα, βάρκα) είναι πια εκθέματα στο Πολιτιστικό Λαογραφικό Μουσείο Λάρισας.

B.3.4. Ο Πηνειός ως παραγωγικός πόρος

Γυρίζοντας το χρόνο πίσω, εκτός από την χρήση του νερού ως ευχαρίστηση ή ως κομμάτι των κοινωνικών δρώμενων, ο Πηνειός για τους Λαρισαίους ήταν κινητήρια δύναμη για πολλά επαγγέλματα

και την οικονομία της πόλης, αλλά και για την επιβίωσή της. Ακολουθούν αναφορές στην πτυχή και στην αξία αυτή του Πηνειού, μέσα από τα επαγγέλματα που αναβίωσαν στο πέρασμα των δεκαετιών.

Οι Λαρισαίοι δημιούργησαν σχέση ανάγκης με τον ποταμό τους και το νερό του και αυτό διαπιστώνεται από το γεγονός ότι για πολλά χρόνια το νερό του Πηνειού το χρησιμοποιούσαν για να το πίνουνε, για να ποτίζουνε, για την παραγωγή ενέργειας βιομηχανικών λειτουργιών, για την μεταφορά ξυλείας, ακόμη και για την μεταφορά απορριμμάτων και αποβλήτων στη θάλασσα.

Ακολουθεί μία παράθεση διαφόρων περιπτώσεων, όπου το ποτάμι ήταν ανάγκη για την ζωή των κατοίκων αλλά και κινητήρια δύναμη για την οικονομική ζωή της πόλης. Παρακάτω περιγράφονται και δίνονται κάποια βασικά στοιχεία από τα διάφορα επαγγέλματα που άνθισαν στις πηγές, θα λέγαμε, του Πηνειού της Λάρισας, αλλά συγχρόνως δημιούργησαν και πολιτισμό μέσα από παραδοσιακά επαγγέλματα στην πορεία των χρόνων.

B.3.4.1.Σακάδες-ύδρευση

Το νερό του Πηνειού για πολλά χρόνια έπαιξε σημαντικό και πρωταρχικό ρόλο στην πορεία της πόλης τόσο σε θέματα διαβίωσης όσο και ανάπτυξης και οικονομίας.

Αρχικά πρέπει να σημειώσουμε ότι οι Λαρισαίοι έπιναν νερό από τον ίδιο τους τον ποταμό. Από μαρτυρίες κατοίκων και από την βιβλιογραφία που διασώζεται, αναφέρεται ότι η πόλη της Λάρισας υστερούσε σε βρύσες και το νερό των πηγαδιών δεν πίνονταν, για το λόγο αυτό υπήρχαν για πολλά χρόνια την πόλη τροφοδοτούσαν με νερό οι νερουλάδες που τους αποκαλούσαν και σακάδες, σακατζήδες, υδροκομιστές και υδατέμπορους. Αυτοί μετέφεραν και πουλούσαν στο εσωτερικό της πόλης το νερόεπάνω σε άλογα ή μουλάρια, στα οποία κρεμούσαν τα δερμάτινα ασκιά γεμάτα με νερό (50 με 60 κιλά το καθένα).

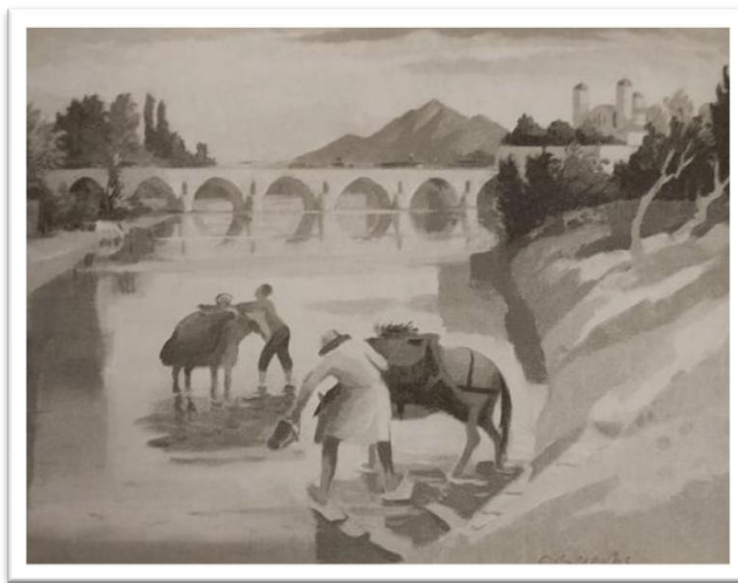

Εικόνα 26: Οι νερουλάδες της Λάρισας. Σχέδιο του Αγήνορα Αστεριάδη
(Α. Αστεριάδη, Λάρισα αριθμός 25, εκδόσεις Κέδρος χ.τ.χ.χ. – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Σε ορισμένα σημεία του ποταμού κατασκευάζανε πλακόστρωτα αποβάθρες, τις λεγόμενες σκάλες για να διευκολύνουν το κατέβασμα τόσο των ανθρώπων όσο και των ζώων στο ποτάμι για την υδροληψία. Με τον τρόπο αυτό υδρεύονταν οι Λαρισαίοι κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας και αργότερα μέχρι το 1910 περίπου. Τους σακάδες αργότερα διαδέχτηκαν οι βαρελάδες που μετέφεραν νερό στην πόλη μέσα σε βαρέλια φορτωμένα σε κάρα που έσερναν άλογα μέχρι τη δεκαετία του 1920-1930. Η δαπάνη για το νερό κάθε νοικοκυριού δεν ήταν ευκαταφρόνητη.

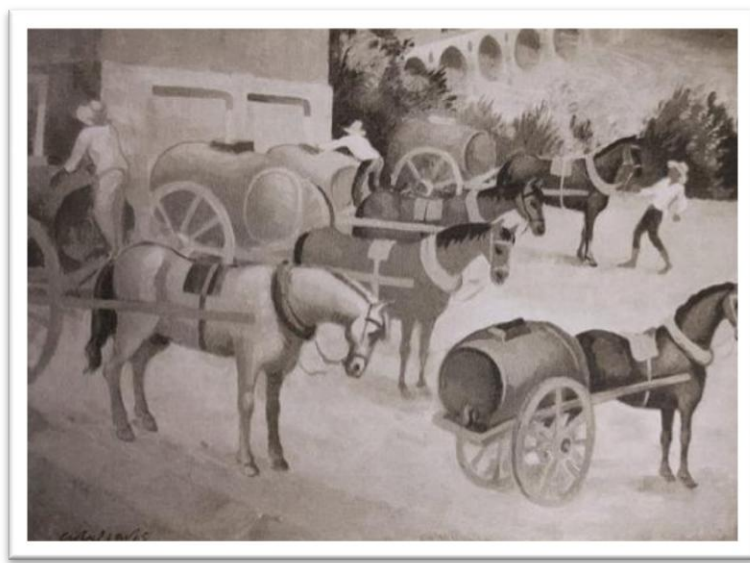

Εικόνα 27: Νερουλάς στον Πηνειό (1920-1930)
(Επιστολικό δελτάριο Στέφανου Στουρνάρα. Προσφορά Νικόλαου Παπαθοδώρου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Εικόνα 28: Οι σακατζήδες του Πηνειού. Πίνακας του Αγήνορα Αστεριάδη
(Προσφορά Δημοτικής Επιχείρησης Ύδρευσης Αποχέτευσης Λάρισας – Πηγή: Ρούσκα, 2004)

Αξίζει να σημειώσουμε ότι το νερό αυτό που πουλούσαν στους δρόμους εγκυμονούσε μεγάλους κινδύνους γιατί δεν εξασφαλιζόταν οι όροι υγιεινής. Το μόνο μέτρο που έπαιρναν ήταν απλά να τοποθετούν φύλλα δέντρων στο στόμιο του δοχείου για να μην περνάνε βατράχια στο γέμισμα του.

Εικόνα 29: Οι νερουλάδες της Λάρισας. Πίνακας του Αγήνορα Αστεριάδη
(Προσφορά Δημοτικής Επιχείρησης Ύδρευσης Αποχέτευσης Λάρισας – Πηγή: Ρούσκα, 2004)

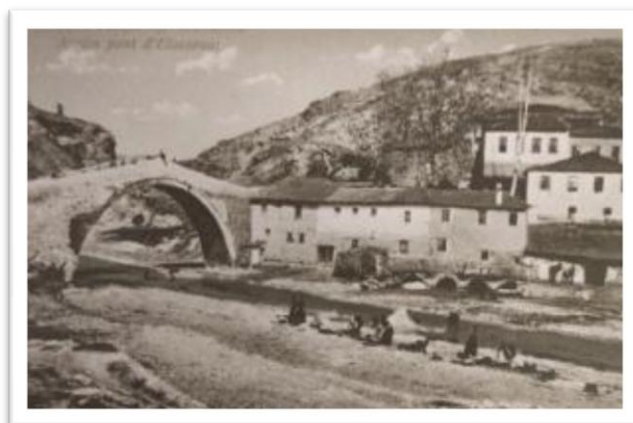
Εικόνα 30: Γέμισμα βαρελιών με νερό από τον Πηνειό (1910-1920)
(Επιστολικό δελτάριο Στέφανου Στουρνάρα. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκα, 2004)

Το σύστημα ύδρευσης με τους σακάδες και τους βαρελάδες δημιουργούσε πολλά προβλήματα. Η εγκατάσταση σύγχρονου συστήματος ύδρευσης ήταν απαραίτητη, αλλά έτσι θα εξαφανίζονταν οι σακάδες καθώς και άλλοι επαγγελματίες που βρίσκονταν πίσω από αυτούς. Παρατηρείται λοιπόν η ανάπτυξη σοβαρών συμφερόντων γύρω από την ανθυγιεινή ύδρευση που δεν ευνοούσε τους ίδιους τους κατοίκους. Για το θέμα της ύδρευσης ‘αγωνίστηκε’ πολύ η εφημερίδα «Όλυμπος», ενώ από την πρώτη δεκαετία μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας έχουμε τις δημοτικές αρχές να αρχίζουν να ασχολούνται με το μεγάλο πρόβλημα της ύδρευσης της πόλης, ώστε να φτάσουμε στις 7 Δεκεμβρίου του 1930 να εγκαινιάζεται η σύγχρονη ύδρευση της πόλης, σε πανηγυρική ατμόσφαιρα. (Ρούσκα, 2004)

B.3.4.2.Νερό & νοικοκυριά

Από το νερό του ποταμού δεν ζούσαν μόνο επαγγελματίες αλλά και τα νοικοκυριά της πόλης. Το ποτάμι αποτελούσε πάντα εργαλείο για τις νοικοκυρές. Οι γυναίκες των συνοικισμών Πέρα Μαχαλά και της συνοικίας Σάλια, έστελναν τα καζάνια τους και έπλεναν τα άπλυτα ρούχα της οικογένειάς τους και πήγαινα ακόμη και τα πιάτα τους να πλύνουν.

Επίσης στον Πηνειό και στα παραποτάμια του, έπλεναν οι γυναίκες και τα μαλλιά των προβάτων. Τα μαλλιά ύστερα από το κούρεμα των προβάτων, τα πήγαιναν στο ποτάμι και έβαζαν καμίνι για ζεστό νερό για να τα πλύνουν και εν συνεχεία να τα βάψουν. Στο ποτάμι οι νοικοκυρές πήγαινα και τα μάλλινα να πλύνουν και αυτό πολλές φορές συνοδεύταν και από τραγούδια και χορούς. Το ποτάμι ήταν πηγή ζωής για την πόλη.

Εικόνα 31: Γυναίκες πλένουν στο Ελασσονίτικο ποτάμι (1920-1930)
(Επιστολικό δελτάριο Χατζηγηγορίου Πιτένη. Προσφορά Νικόλαου Παπαθεοδώρου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Στις όχθες του Πηνειού αναζητούσαν οι κάτοικοι ευλύγιστες βέργες λυγαριάς και καλάμια για να μπλέξουν καλάθια για τις ανάγκες των νοικοκυριών τους.

Εικόνα 32: Πάγωμα καρπουζιών στον Πηνειό (1970)
(Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων αρ. φύλλου 28ο σελ 15, χ.τ. Απρίλιος 1994-Μάρτιος 1994 – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

B.3.4.3. Σαλτζήδες

Παλαιότερα, οι υλοτόμοι χρησιμοποιούσαν τη ροή των ποταμών για τη μεταφορά οικοδομικής ξυλείας. Έτσι ο Πηνειός ήταν από τους δύο γνωστούς και μεγάλους ποτάμιους δρόμους, μαζί με τον Αχελώο. Αυτό βέβαια, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1930 όπου τότε περίπου στην περιοχή αναπτύσσεται το οδικό δίκτυο με υποτυπώδεις δρόμους για την μεταφορά ξυλείας με φορτηγά αυτοκίνητα.

Η ξυλεία που μεταφερόταν στη Λάρισα, μέσω του Πηνειού, προέρχονταν κυρίως από γειτονικά δάση, τα οποία παλιότερα αφθονούσαν στην κοίτη του ποταμού και είχαν προορισμό την συνοικία Σάλια, δίπλα στο ποτάμι. Η μεταφορά της ξυλείας γινότανε πάνω σε σχεδίες που έπλεαν σε απόσταση

μεταξύ τους. Σε αυτές τις σχεδίες προηγούνταν πάντα μία σχεδία με τον 'μάστορα' και με κάποιους βοηθούς του. 'Μάστορας' ήταν ένας από τους πιο έμπειρους και ικανούς, που σαν αποστολή του είχε να δημιουργήσει υδάτινους δρόμους, ώστε να μεταφερθεί η ξυλεία από την αφετηρία στον προορισμό της. Η δουλειά του δεν ήταν εύκολη καθώς αντιμετώπιζε και πολλές δυσκολίες όπως πολλά κλειστά γυρίσματα στον ποταμό, κατάρριψη χωμάτων, λάσπες στην διαδρομή, ορμητική ροή του ποταμού ή και διακλαδώσεις του ποταμού, όπου έπρεπε να κατευθύνει σωστά τη σχεδία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε κάθε πλεύσιμο επέβαιναν δύο ή τρεις ξυλοκόποι δυνατοί και έμπειροι στην πλοήγηση. Οι ξυλοκόποι αυτοί που συμμετείχαν στη μεταφορά της ξυλείας ονομάζονταν σαλτζήδες, οι καλύτεροι από τους οποίους αναδεικνύονταν σε μαστόρους. Ο Μανώλης Σαλτζής αφηγήθηκε κάποτε ότι το οικογενειακό του επίθετο οφείλεται στο ότι πολλά μέλη της οικογένειας του ήταν σαλτζήδες. Ο ίδιος δε απέδιδε και την ονομασία της συνοικίας Σάλια στο ότι σε αυτή λειτουργούσε η αποβάθρα της ξυλείας που μεταφερόταν με τον Πηνειό και σε αυτή την περιοχή κατοικούσαν κυρίως οι περισσότεροι σαλτζήδες. (Ρούσκας, 2004)

B.3.4.4. Ταμπάκικα - Βυρσοδεψεία

Τα ταμπάκικα μαζί με τα Καζαντζίδικα έχουν αποτελέσει για την πόλη και το βίο της δύο μεγάλα κεφάλαια της ιστορίας. Τα ταμπάκικα, τα οποία είναι τα παραδοσιακά βυρσοδεψικά εργαστήρια, άφησαν το όνομά τους σε μία ολόκληρη περιοχή της πόλης της Λάρισας με την ονομασία Ταμπάκικα σημερινή συνοικία Αμπελοκήπων.

Στα Ταμπάκικα γινόταν στην ουσία η επεξεργασία δερμάτων ζώων, η οποία διαδικασία απαιτούσε άφθονο νερό και για το λόγο αυτό ήταν εγκατεστημένα κοντά στο ποτάμι στη σημερινή συνοικία Αμπελόκηποι κάτω ακριβώς από το φρούριο στη δεξιά όχθη του ποταμού Πηνειού. Η διαδικασία της βυρσοδεψίας ήταν δυσώδης.

Σύμφωνα με τον Φαρμακίδη τα Ταμπάκικα διατήρησαν μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής βιοτεχνικής απασχόληση των κατοίκων της Λάρισας και ήταν πάντα εγκατεστημένα στην ίδια θέση, γιατί ήταν θέση επιλεγμένη με επίγνωση των αναγκών της εργασίας που εξυπηρετούσαν και έτσι δεν μετατοπίζονταν. (Ε. Φαρμακίδης από Λ. Γουργιώτου, 1985)

Η Λάρισα ήταν πάντα μία πόλη με ανεπτυγμένη τη γεωργία, αλλά συγχρόνως και ανεπτυγμένη κτηνοτροφία, γεγονός που είχε σαν επακόλουθο να έχει αναπτύξει και τη δημιουργία βυρσοδεψικών εργαστηρίων.

Η παραδοσιακή βυρσοδεψία της Λάρισας έπαιξε καθοριστικό οικονομικό ρόλο στην πόλη και στις αγορές με την περιφέρεια και τις κεντρικότερες αγορές, καθώς στην εποχή που ακούγονταν οι ελληνικές βιοτεχνίες και το εμπόριο πολλά από τα εργαστήρια αυτά προμήθευαν ακόμη και τις αγορές της Ευρώπης. Γάλλος περιηγητής που ταξίδεψε στην ηπειρωτική Ελλάδα στα 1814, αναφέρει πληροφορίες για το εμπόριο των δερμάτων της Λάρισας ότι ήταν ιδιαίτερα ζωηρό. (Κ. Σιμόπουλος από Λ. Γουργιώτου, 1985)

Τα δέρματα που εξάγονταν ήταν κυρίως βουβαλιών και βοδιών, επεξεργασμένα με τέτοιο τρόπο που τα κάνει σταθερά και ανθεκτικά για αυτό και η ζήτησή τους ήταν μεγάλη. Κατά τον Νικόλαο Παναγιώτου τον τελευταίο Λαρισαίο τεχνίτη της παραδοσιακής βυρσοδεψίας, τα ταμπάκια κατεργάζονταν δέρματα βοδιών, αγελάδων, μοσχарιών, γιδιών, προβάτων και γουρουνιών, δηλαδή των ζώων που εξέτρεφαν οι γεωργοί και οι κτηνοτρόφοι της περιοχής. (Λ. Γουργιώτου, 1985)

Η διαδικασία της κατεργασίας των δερμάτων ήταν μία δύσκολη και επίπονη διαδικασία, οποία ξεκινούσε από το καθάρισμα από όλα τα δέρματα και στη συνέχεια έπρεπε να φουσκώσουν μέσα στο νερό για ένα εικοσιτετράωρο. Το φούσκωμα των δερμάτων γινότανε στο ποτάμι, όπου οι τεχνίτες δημιουργούσαν ένα μέρος με πέτρες, ώστε να μην το πιάνει το ρεύμα του νερού και για να μην καταστραφούν τα δέρματα και εκεί τοποθετούσαν τα δέρματα για φούσκωμα, αφού πρώτα τα έδεναν με σχοινί από ένα δέντρο για να μην τα παρασύρει το νερό. Όλοι οι βυρσοδέψες των παλιότερων χρόνων φορούσαν δερμάτινες ποδιές και μπότες που ανέβαιναν πολύ πιο πάνω από το γόνατο όταν δούλευαν στο ποτάμι.

Στη συνέχεια τα καθάριζαν σε ένα ξύλινο καβαλέτο, που ήταν μία χοντρή σανίδα με υπόκλιση, χρησιμοποιώντας το μαχαίρι, το οποίο ήταν ένα ειδικό εργαλείο που είχε μήκος μεγαλύτερο από το πλάτος του καβαλέτου. Μετά τον καθαρισμό προχωρούσαν στο ασβέστωμα, που σκοπό είχε να απαλλάξει το δέρμα από το τρίχωμα και να το διογκώσει. Η εργασία αυτή γινόταν στα εργαστήρια, δηλαδή στα ταμπάκια. Αξίζει να σημειωθεί ότι το βγαλμένο από τις βρύσες των ζώων τρίχωμα των γιδιών και τρίχωμα των γουρουνιών, το αγόραζαν από τους ταμπάκηδες οι σοβατζήδες και ο χρησιμοποιούσαν ως συνδετικό υλικό. Αφού τελείωνε η διαδικασία του ασβεστώματος και αφού καθάριζαν μετά από πολλά πλυσίματα με νερό τα δέρματα, η επόμενη διαδικασία ήταν η κατεργασία με τις δεψικές ύλες, η οποία και διαρκούσε πολλούς μήνες.

Η διαδικασία της κατεργασίας των δερμάτων, που αναφέραμε εν συντομία παραπάνω, συνέχιζε να είναι αυτή για αρκετά χρόνια με μικρές βελτιώσεις οι οποίες γίνανε στις αρχές του 20ου αιώνα. Τέτοιες βελτιώσεις ήτανε η τοποθέτηση χειροκίνητης αντλίας νερού στην αυλή του Ταμπάκη,

που τους βοηθούσε να απαλλάσσονται από τη μεταφορά του νερού από το ποτάμι, ενώ αργότερα μετά από την δημιουργία του συστήματος ύδρευσης και υδροδότησης της πόλης (μετά τη δεκαετία του 1930), τα ταμπάκια είχαν τη δυνατότητα να πάρουν νερό από το δίκτυο ύδρευσης. Παρά το γεγονός και άλλων αλλαγών και εξελίξεων που δέχτηκε το επάγγελμα του βυρσοδέψη, μέχρι το τέλος η εργασία αυτή ήταν μία εργασία επίπονη και ανθυγιεινή.

Κάθε ένα από τα ταμπάκια, εκτός από εργαστήρι ήταν και μαγαζί εμπορίου. Η παραδοσιακή τέχνη της κατεργασίας δερμάτων που άνθισε στην πόλη της Λάρισας ακολούθησε και τις διακυμάνσεις της βιοτεχνίας και του εμπορίου ανά τους αιώνες. Μετά το 1950 λόγω των ριζικών αλλαγών που γίνονται σε ολόκληρη τη χώρα της σε συνδυασμό με την άνοδο της βιομηχανίας και τον ηλεκτρισμό οδηγούμαστε σε νέους προσανατολισμούς και ανακατατάξεις όπου η παράδοση και τα παραδοσιακά επαγγέλματα μαζί αρχίζουν να γίνονται παρελθόν. Η παραδοσιακή βυρσοδεψία διατηρήθηκε σε καλό επίπεδο μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα ενώ στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η κάμψη γίνεται αισθητή στα ταμπάκια της Λάρισας. Οι τεχνίτες πια, προσπαθούν να προσαρμοστούν στους νέους καιρούς και στις νέες συνθήκες.

Σύμφωνα με τον Λ. Γουργιώτου, μετά το τέλος του 19^{ου} αιώνα τα βυρσοδεψία της πόλης μειώθηκαν και τρία μόνο ήταν αυτά που ακόμη 'ζωντανά'. Ένα από τα τρία τελευταία ταμπάκια ήτανε του Αχιλλέα Ζαφειρίου, που σταμάτησε να δουλεύει από το 1925. Το εργαστήριο του Κωνσταντίνου Στιβαχτίρη διατηρήθηκε μέχρι το 1940, ενώ μετά υπολειτούργησε και έκλεισε οριστικά στη δεκαετία του 1950, καθώς οι γιοι του τεχνίτη ασχολήθηκαν με άλλες δουλειές. Το τρίτο και τελευταίο του Αστέριου Παναγιώτου ανήκει στα χρόνια της παρακμής, αφού αποχώρησε από το εργαστήρι του το 1955 και έγινε γουναράς, ενώ ο συνέταιρός του Παπαρδέλας το κράτησε και τελικά έκλεισε και αυτό με το θάνατό του, στα 1960. (Λ. Γουργιώτου, 1985)

B.3.4.5. Ψαράδες

Το ψάρεμα στον Πηνειόκαι τα παραποτάμιά του, μέχρι το 1970, θεωρούνταν ένα καλό επάγγελμα σύμφωνα με τους ψαράδες της περιοχής, ενώ πια στις μέρες μας, δεν φτιάχνονται βάρκες και δίχτυα και το ποτάμι δεν βγάζει καλά ψάρια αφού όλα σχεδόν έχουν λιγοστεύσει ή έχουν εξαφανισθεί. Ογουλιανός χάθηκε και τα νόστιμα σαζάνια εξαφανίστηκαν, ενώ τα παχιά χέλια δεν υπάρχουν πια.

Εικόνα 33: Ο Γιάννης Μπαμπαλιούτας ρίχνει πεζοβόλο στο ποτάμι (1990)
(Προσφορά Βασίλη Καραβιδέ – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Το ψάρεμα γινόταν όλο τον χρόνο, αλλά οι εποχές που οι ψαράδες έβγαζαν πολλά ψάρια ήταν κυρίως η άνοιξη και το φθινόπωρο, μετά τις πρώτες βροχές οπότε και κατέβαινε η θολούρα του ποταμού.

Το ψάρεμα βέβαια ανέκαθεν δεν ήταν το μοναδικό επάγγελμα των κατοίκων, γιατί δεν ήτανε πάντα προσοδοφόρα δουλειά. Ήταν ένα βοηθητικό επάγγελμα που έφερνε ένα δεύτερο εισόδημα στο σπίτι και προσέφερε συγχρόνως ποικιλία τροφής στους ανθρώπους. Οι επαγγελματίες ψαράδες του Πηνειού, στην ουσία ήταν αγρότες και βοσκοί και το επάγγελμα του ψαρά ήταν συμπληρωματικό, ενώ όλοι τους ήταν και κυνηγοί.

Κάθε επαγγελματίας ψαράς είχε τη δική του βάρκα και τα δικά του εργαλεία για να ψαρεύει ενώ στα νταϊλιάνια ψάρευαν συνεταιρικά. Τις βάρκες των ψαράδων της κατασκευάζεται ένας ειδικός τεχνίτης ξυλουργός. Οι βάρκες των ψαράδων τότε δεν ήταν εγγεγραμμένες σε κανένα μητρώο και κανείς δεν είχε άδεια ψαρέματος, αφού δεν υπήρχε ποτέ η εποπτεία της αλιείας. Πολλές φορές τα ψάρια μεταφέρουν και σε κοντινά χωριά για να τα πουλήσουν αυτό το κάνανε μέσα σε χεροβόλια χωρίς πάγο.

Εικόνα 34: Ψάρεμα στον Πηνειό (1994)

(Ο Πηνειός χάνει τα ψάρια του..., Ελευθερία αρ. φύλλου 25351 σελ. 9, χ.τ. Παρασκευή 6 Μαΐου 1994 – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Κατά τον Ρούσκα, οι ψαράδες του ποταμιού ψαρεύουν με αγκίστρια, πετονιές ή ριχτές, με βουτηστές ή περαστά και κρεμαστά. Τα πιο σημαντικά όμως εργαλεία τους είναι τα αβρόχια, τα ριχτάρια, τα νταούλια, τα μπελεγρίμια, καθώς και τα βοηθητικά, η φυλακή ή χεροβόλι και η απόχα. Επίσης κάθε ψαράς κατασκεύαζε μόνος του τα εργαλεία του και τα σύνεργά του, τα οποία ήταν απλά πράγματα χειροποίητα και τα έφτιαχνε με λίγα έξοδα μεν αλλά με πολύ γνώση και κόπο δε. (Ρούσκας, 2004)

Παρακάτω περιγράφονται, εν συντομία, κάποια από τα εργαλεία και από τις μεθόδους ψαρέματος των ψαράδων του Πηνειού. Αυτά είναι:

1. Η βουτηστή, λέγεται και ριχτή, είναι ένα λεπτό μακρύ σχοινί 15 μέτρα περίπου και σε αποστάσεις ανά μέτρο κρέμονται μερικά σχοινιά τα παράμαλα.
2. Τα κρεμαστά, είναι τα μεγάλα αγκίστρια που τα δίνουν σε χοντρό σχοινί 2,5 μέτρα περίπου μακρύ.
3. Τα αβρόχια, είναι σαν τρία 'πανιά' από δίχτυα, τα οποία τα πλέκουν μόνοι τους ψαράδες με σαΐτες και νήμα που αγοράζαν. Τα εξωτερικά λέγονται μανοί και είναι αραιά πλεγμένα, ενώ το μεσαίο πανί λέγεται φρέσα και είναι πυκνό δίχτυ. Αυτά είναι πλεγμένα σε μία λεπτή τριχιά και ανά διαστήματα κρέμονται φελλοί για να κρατούν το επάνω μέρος του πάνω στο νερό.
4. Το νταούλι είναι το δίχτυ που χρησιμοποιούν περισσότερο όλο το χρόνο οι ψαράδες και αποτελείται από την παγίδα, ένα κομμάτι δικτυού με σχήμα κώνου περίπου 1.80 μέτρα μακρύ, που στο εσωτερικό του σχηματίζει λαβύρινθο. Συνήθως κάθε ψαράς είχε πολλά νταούλια και τα έριχνε στο ποτάμι αποβραδής όπως και τα δίχτυα.
5. Το μπελεγρίμι, είναι όπως και το νταούλι, ένας μακρύς σάκος από δίχτυ με στεφάνια, ανοιχτός μπροστά και δεμένος στο τέλος για να κλείνει και να μην φεύγουν τα ψάρια.

6. Το ριχτάρι είναι απαραίτητο δίχτυ για τον ψαρά και είναι το μόνο που δεν αφήνει από τα χέρια του όση ώρα ψαρεύει με αυτό. Ο ψαράς μετακινείται μέσα στο νερό το πετάει και το μαζεύει ενώ αδειάζει κάθε φορά τα ψάρια που πιάνει.
7. Η φυλακή είναι ένα κλουβί από δίχτυ και μέσα σε αυτή ο ψαράς φυλάει ζωντανά τα ψάρια που πιάνει και τα κρατάει για δυο-τρεις μέρες, μέχρι να τα πουλήσει.
8. Η απόχα δεν διαφέρει και από τη γνωστή αποχή που ξέρουμε σήμερα και χρησιμοποιείται στη θάλασσα.
9. Ο γρίπος είναι ένα από τα πιο παλιά εργαλεία των ψαράδων, που από πολλά χρόνια δεν το χρησιμοποιούν, γιατί είναι ένα εργαλείο δύσχρηστο και εγκαταλείφθηκε η χρήση του νωρίς. Είναι ένα τεράστιο χωνί από δίχτυ, που καταλήγει σε ένα κυλινδρικό τμήμα με ισομεγέθη στεφάνια από βέργα λυγαριάς.
10. Το κοφίνι ήταν πολύ δύσκολο στη μεταφορά του και χρειαζόταν πολλές βέργες λυγαριάς για την κατασκευή του.
11. Το αξιάλι, είναι το καμάκι των ψαράδων, το οποίο βέβαια δεν εξυπηρετούσε πολύ γιατί κατέστρεφε το ψάρι. Ήταν ξύλινο και μακρύ, σχεδόν τέσσερα μέτρα.
12. Το νταϊλιάνι, ήταν ένα φράγμα που κατασκεύαζαν οι ψαράδες μέσα στο ποτάμι, με σκοπό να παγιδεύσουν τα ψάρια. Συνήθως το νταϊλιάνι το κατασκεύαζαν τον Αύγουστο, όταν τα νερά του Πηνειού ήταν πεσμένα και μέχρι το Σεπτέμβρη, αφού πριν πιάσουν οι βροχές έπρεπε να έχει τελειώσει. Το νταϊλιάνι δίνει ψάρια το φθινόπωρο και το χειμώνα, όταν τα νερά δε σκεπάζουν το καλαμωτό, αλλά και την άνοιξη.

Εικόνα 35: Ψαρόβαρκα, δίχτυα, νταούλι & φυλακή στο Ιστορικό Λαογραφικό Μουσείο Λάρισας (Φωτογραφία Γιάννη Παντζόπουλου – Πηγή: Ρούσκας, 2004)

Ερχόμενοι στο σήμερα είναι σχεδόν απίθανο να δει κάποιος βάρκα στον Πηνειό μέσα στην πόλη της Λάρισας, αλλά και στα περίχωρα. Αυτό συμβαίνει γιατί όλοι οι ξυλουργοί, ακόμη και στα παραποτάμια χωριά, δεν ξέρουν ποια να φτιάχνουν ποταμόβαρκες αφού κανένας δεν τις ζητάει, οπότε και ο τρόπος κατασκευής της ποταμόβαρκας έχει ξεχαστεί. Άλλωστε πια το ψάρεμα στον Πηνειό ποταμό έχει γίνει παρελθόν, όχι ως επάγγελμα μόνο αλλά ακόμη και ως δραστηριότητα αναψυχής.

Ο Πηνειός ποταμός μέσα στην πορεία των ετών, διαδραμάτισε έναν σπουδαίο ρόλο τόσο για τον ίδιο τον τόπο όσο και για τους κατοίκους του. Της Λαρίσης το ποτάμι έδωσε και συνεχίζει σε πολλές περιπτώσεις να δίνει τη δυνατότητα:

1. να ζήσουν οι κάτοικοι από το νερό του και να δώσει έτσι πραγματική ζωή στην πόλη. (νερουλάδες, νοικοκυριά)
2. να αναπτυχθούν πολλοί τομείς και να δημιουργηθούν παραδοσιακά επαγγέλματα και τέχνες με ιδιαίτερη τεχνογνωσία. (βυρσοδέψες, καζαντζήδες, ψάρεμα)
3. να συννευρευθούν κοινωνικά οι κάτοικοι και να απολαύουν το ποτάμι ως αναψυχή.
4. να δημιουργηθούν πολιτιστικά δρώμενα στο ποτάμι, τα οποία ανέπτυξαν και εμπλούτισαν τον πολιτισμό της πόλης. (εμποροπανήγυρις, φεστιβάλ Πηνειού)
5. να εμπνευστούν καλλιτέχνες από διάφορες τέχνες και να δημιουργήσουν έργα τέχνης εμπνευσμένα από τον ποταμό. (ζωγραφική, χαρακτηριστική, ποίηση, λογοτεχνία, φωτογραφία, μουσική, θέαμα)
6. να δημιουργηθούν έθιμα στον τόπο και να καθιερωθούν τελετουργίες και εορταστικές εκδηλώσεις. (εορτασμός Θεοφανίων)

Σύμφωνα με τον ν. 3521/2006³ και τις ενότητες που προηγήθηκαν (B.3.2, B.3.3, B.3.4.), αντιλαμβανόμαστε ότι στο πέρασμα των χρόνων, το ποτάμι έχει δημιουργήσει την δική του Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά για την Λάρισα και του Λαρισαίους. Ανέκαθεν λειτουργούσε ως φορέας πολιτισμού για την πόλη, καθώς περνούσε μέσα από τον αστικό ιστό και ήταν πάντα αναπόσπαστο κομμάτι αυτού. Το μεγάλο ερώτημα είναι αν ακόμη και σήμερα λειτουργεί ως φορέας πολιτισμού, πράγμα το οποίο θα διερευνήσουμε παρακάτω μέσα από την έρευνα πεδίου, μέσω ερωτηματολογίων.

---

³ Βλέπε αναλυτικά Μέρος Α, Κεφάλαιο 1.2

Κεφάλαιο 4: Ο Πηνειός σήμερα

Ερχόμενοι στο σήμερα, η Λάρισα στην πορεία των ετών έχει μετατραπεί μια σύγχρονη μεγαλούπολη, γεμάτη μπετό, στην οποία όμως το ποτάμι ακόμη προσπαθεί να σταθεί ζωντανό. Ένας περίπατος στις όχθες του Πηνειού, σίγουρα δεν θα θυμίσει την τότε παλιά δόξα του ποταμού, αλλά μία σύγχρονη διαμορφωμένη εικόνα, η οποία όμως επισκιάζεται πολλές φορές από ένα θολό και βρώμικο ποτάμι.

Τόσο οι κάτοικοι της πόλης, αλλά κυρίως οι δημοτικές αρχές, τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αρχίσει να κατανοούν την αξία του ποταμού και το ρόλο που έχει διαδραματίσει στην πορεία των χρόνων. Για το λόγο αυτό έχουν αρχίσει να γίνονται δράσεις και δρώμενα για την προώθηση του Πηνειού και του πολιτισμού του αλλά και συγχρόνως έχουν πραγματοποιηθεί και μία σειρά αναπλάσεων στην παραποτάμια περιοχή σε όλο το μήκος της, εντός και εκτός αστικού ιστού.

B.4.1. Ανάπλαση και έργα στον Πηνειό

Η πόλη της Λάρισας, στην πορεία των ετών, έχει μετατραπεί σε μια σύγχρονη μεγαλούπολη, γεμάτη μπετό, στην οποία όμως το ποτάμι ακόμη προσπαθεί να σταθεί ζωντανό. Ένας περίπατος στις όχθες του Πηνειού, σίγουρα δεν θα θυμίσει την τότε παλιά δόξα του ποταμού, αλλά μία σύγχρονη διαμορφωμένη εικόνα, η οποία όμως πολλές περιόδους του χρόνου, επισκιάζεται από ένα θολό και βρώμικο ποτάμι.

Με τον εκσυγχρονισμό των πόλεων και την συνεχή και αυξανόμενη συγκέντρωση των κατοίκων στις μεγάλες πόλεις, η Λάρισα μετατράπηκε σε μεγάλο και δυναμικό αστικό κέντρο, με πολλές μεταλλαγές στην πορεία των ετών. Σε πολλά σημεία στην ελληνική βιβλιογραφία, γίνεται αναφορά στην τεράστια αλλαγή που έχει δεχτεί η Λάρισα και στην διαφορετική καινούρια της εικόνα.

Σε ένα γενικό πλαίσιο, τις τελευταίες δεκαετίες οι πόλεις έχουν δεχτεί τεράστιες αλλαγές και πια επικρατεί μία γενικότερη τάση προς την ανάδειξη της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος ως πρώτη προτεραιότητα στις πολιτικές των πόλεων. Έτσι δίνεται έμφαση όχι απλά στον πολεοδομικό σχεδιασμό αλλά στην ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, ώστε να αναδειχθεί η φυσιογνωμία των πόλεων και να διατηρηθεί η πραγματική ταυτότητά τους. Το ενδιαφέρον έχει πια στραφεί έντονα στην ευαισθητοποίηση των ανθρώπων για τα περιβαλλοντικά θέματα και σε θέματα βιώσιμης ανάπτυξης.

Μέσα στην γενικότερη αλλαγή της πόλης ως αστικό κέντρο, δέχτηκε αλλαγές και στην παραποτάμια περιοχή, αφού μεγάλο τμήμα της είναι κομμάτι του αστικού ιστού της Λάρισας. Έτσι στο πέρασμα των χρόνων, η 'ζώνη' του Πηνειού, πέρασε από πολλά και διαφορετικά στάδια. Από την άλλοτε επιβλητική και σπουδαία παραποτάμια περιοχή του Πηνειού μετατράπηκε σε υποβαθμισμένη, παρατημένη και μολυσμένη περιοχή της πόλης. Η εικόνα αυτή ήρθε να αλλάξει ξανά τις τελευταίες δύο δεκαετίες και να φτάσουμε στο σήμερα, όπου μέσα από έργα αναπλάσεων συναντάμε μία παραποτάμια περιοχή που δίνει πάλι ζωή στην ίσια την πόλη και τους κατοίκους της. Οι προσπάθειες και οι αναπλάσεις για την εναρμόνιση του Πηνειού και της παραποτάμιας περιοχής του στο όλο της πόλης συνεχίζονται μέχρι σήμερα, ενώ υπάρχει πλάνο και για μελλοντικές εργασίες προς τον σκοπό αυτό, ώστε να εξελιχθεί σε μία περιοχή που να αγγίζει τα πρότυπα των Ευρωπαϊκών πόλεων με ποτάμι.

Την δεκαεπενταετία από το 1999 έως το 2014, οι δημοτικές αρχές της πόλης πραγματοποίησαν έργα ανάπλασης στην παραποτάμια ζώνη. Τα έργα αυτά εντοπίζονται κυρίως εντός της περιαστικής περιοχής της πόλης, την οποία διασχίζει το ποτάμι και σύμφωνα και με τα στοιχεία του δήμου Λαρισαίων είναι τα ακόλουθα,:

1. Διαμόρφωση πεζοδρόμων-ποδηλατοδρόμων συνολικού μήκους 2.700 μέτρων.
2. Κατασκευή μικρού λιμανιού λεμβών με μικρή ξύλινη προβλήτα και δυνατότητα ελλιμενισμού μικρών σκαφών, ώστε να δημιουργηθεί ένας χώρος δίπλα στο ποτάμι για μικρές εκδηλώσεις, ρομαντικούς πεζοπόρους και ψαράδες.
3. Κατασκευή ραμπών πρόσβασης από τους περιμετρικούς δρόμους και το πάρκο Αλκαζάρ προς στην κοίτη.
4. Καθαρισμό χώρων πρασίνου και νέες φυτεύσεις πολλών ανθεκτικών δένδρων.
5. Κατασκευή αυτόματου αρδευτικού δικτύου των χώρων πρασίνου.
6. Κατασκευή δικτύου φωτισμού σε όλη την έκταση.
7. Κατασκευή νέας οδογέφυρας "Ναϊάδων νυμφών" για την αποσυμφόρηση της μοναδικής υπάρχουσας.
8. Κατασκευή τριών πεζογεφυρών:
  1. Μιας χαμηλής πεζογέφυρας που επιτρέπει την πρόσβαση από τη μια όχθη στην άλλη.
  2. Μιας υψηλής πεζογέφυρας που επιτρέπει την πρόσβαση από τη συνοικία Αμπελοκήπων προς το πάρκο Αλκαζάρ και τη συνοικία Παπασταύρου.
  3. Μιας υψηλής πεζογέφυρας παράλληλης με την υπάρχουσα γέφυρα Αλκαζάρ που ενοποιεί το κέντρο της πόλης με το πάρκο Αλκαζάρ και την περιοχή του ποταμού.

Σύμφωνα με τα νέα στοιχεία των τοπικών αρχών και των επίσημων ανακοινώσεων και δελτίων τύπου, νέα έργα έρχονται να προστεθούν στην αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό της παραπήνιας περιοχής καθ' όλο το μήκος του ποταμού και όχι μόνο μέσα στον κεντρικό ιστό της πόλης όπως είχαν γίνει τα προηγούμενα χρόνια. Στα έργα αυτά συμπεριλαμβάνονται:

1. Το γραμμικό πάρκο του Πηνειού από την περιοχή της ΔΕΥΑΛ μέχρι τον κυκλικό κόμβο της Νέας Σμύρνης. Ειδικότερα, στην πρόταση του Δήμου Λαρισαίων κεντρικό χαρακτήρα έχουν οι παρεμβάσεις στο τμήμα από τις αθλητικές εγκαταστάσεις στην συνοικία των Αμπελοκήπων (Ταμπάκινα) μέχρι και το ύψος του κυκλικού κόμβου στην Νέας Σμύρνη, συνολικού μήκους 2 χιλιομέτρων. Επίσης η πρόταση περιλαμβάνει διαμορφώσεις μεγάλων πλατωμάτων – σημείων ξεκούρασης σε τέσσερα σημεία: στην περιοχή που σήμερα αποκαλείται «λιμανάκι», στα γήπεδα κοντά στη ΔΕΥΑΛ, ενώ δυο σημεία ξεκούρασης θα διαμορφωθούν και στις δυο όχθες, κοντά στη γέφυρα Ναϊάδων Νυμφών. Σύμφωνα με την μελέτη, στην περιοχή προβλέπονται νέοι χώροι ξεκούρασης, εγκατάσταση υπαίθριων οργάνων γυμναστικής, διαμορφώσεις αυτοφωτιζόμενων επιφανειών, σε τμήματα του έργου, ενώ τέλος αξίζει να σημειωθεί πως στις προθέσεις της δημοτικής αρχής είναι και η λειτουργία μικρού αριθμού υπαίθριων αναψυκτηρίων.

Η πρόταση του Δήμου Λαρισαίων που υποβλήθηκε για τα προαναφερθέντα έργα, υποβάλλεται στον άξονα προτεραιότητας: “Ποιότητα ζωής και εύρυθμη λειτουργία των πόλεων, της υπαίθρου και των οικισμών, με τίτλο ‘Αστική Αναζωογόνηση».

Κεντρικός στόχος είναι η απόδοση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου ελεύθερου δημόσιου χώρου στους πολίτες και η περαιτέρω αξιοποίηση της παρόχθιας περιοχής και αφορά στην ολοκληρωμένου χαρακτήρα επέμβαση για την περιβαλλοντική και την αισθητική αναβάθμιση της παραποτάμιας κίνησης πεζών και ποδηλάτων. Η προτεινόμενη επέμβαση θα περιλαμβάνει το κεντρικότερο κομμάτι των παραποτάμιων διαδρομών συνδέοντας τον χώρο με το Κέντρο της πόλης και τις δραστηριότητές της, αφού ο Πηνειός ποταμός αποτελεί τον μεγαλύτερο πνεύμονα πρασίνου και το μεγαλύτερο δημόσιο χώρο της πόλης, δημιουργώντας ζώνη κίνησης πεζών, φύτευση νέων δέντρων και δημιουργία νέων καθιστικών, νέων φωτιστικών και κικκλιδωμάτων.

(<https://www.larissa.gov.gr/el/enimerosi/deltia-tupou/8831-grammiko-parko-o-pineios-apo-deval-mexri-kykliko-komvo-tis-neas-smyrnis>)

2. Το παραπήνιο μονοπάτι στην Τερψιθέα. Το έργο αφορά στην ανάδειξη μονοπατιού στην παραπήνια περιοχή της Τερψιθέας και είναι ενταγμένο στο πρόγραμμα LEADER ν. Λάρισας. Το βασικό στοιχείο της επέμβασης είναι η διαμόρφωση του άξονα περιπάτου, ενός διαδρόμου, δηλαδή, μήκους

1.100 – 1.150 μ. περίπου και πλάτους 3,50 μ. στο μεγαλύτερο τμήμα του. Κάθετα στον άξονα της κίνησης θα δημιουργηθούν μικρότερα ή μεγαλύτερα πλατώματα, τα οποία υποδέχονται τους αναγκαίους χώρους στάσης και τοποθετούνται με καθιστικά. Κατά μήκος των διαδρομών προβλέπεται η τοποθέτηση φωτιστικών σωμάτων και η κατασκευή βρυσών. Τέλος προβλέπεται ο καθαρισμός της έκτασης του υφιστάμενου χώρου πρασίνου στην κοίτη του ποταμού και νέα φύτευση σε όλο το μήκος της υπό διαμόρφωση έκτασης με χαμηλή βλάστηση. Η πρόσβαση στην περιοχή του έργου πραγματοποιείται από την Ε.Ο. Λάρισας – Τρικάλων και από κάθετους και παράλληλους σε αυτήν αγροτικούς δρόμους του αναδασμού. Οι αγροτικοί δρόμοι που θα ασφαλτοστρωθούν έχουν μήκος 2.700 μ. περίπου. Λόγω της απόστασης του έργου από τη Λάρισα και τις γύρω περιοχές (Τερψιθέα, Γιάννουλη) προβλέπεται η κατασκευή χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων και λεωφορείων, διευκολύνοντας την πρόσβαση και την επίσκεψη. Ο χώρος αυτός θα δημιουργηθεί στο τέλος του δρόμου πρόσβασης, σε έκταση που ανήκει στη Δημοτική Κοινότητα Τερψιθέας και καλύπτει μια επιφάνεια περίπου 4.700 τ.μ..

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να εστιάσουμε και σε μία άλλη πλευρά, αυτή των αρνητικής και απωθητικής εικόνας του Πηνειού ποταμού, που δημιουργήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες λόγω της συγκέντρωσης στα αστικά κέντρα, της αύξησης του πληθυσμού, της εντατικής εκμετάλλευσης της γης και της αποξένωσης των ανθρώπων από την φύση και την παραμέληση αυτής. Τα δυσμενή στοιχεία της εικόνας της παραπήνιας περιοχής εντοπίζονται ως εξής:

1. Μείωση της βλάστησης εντός της αστικής παραποτάμιας περιοχής.
2. Εκχέρωση δασών, λόγω έργων διευθέτησης της κοίτης για νέες καλλιεργήσιμες εκτάσεις.
3. Ελαχιστοποίηση έως εξαφάνιση των ψαριών που αφθονούσαν τη δεκαετία του '60.
4. Μείωση έως εξαφάνιση των πουλιών, λόγω του παράνομου κυνηγιού και της ρύπανσης.
5. Ρύπανση των νερών, εξαιτίας των βιοτεχνιών, βιομηχανιών και κτηνοτροφιών.

Ο Πηνειός ποταμός, το 2005 είχε συμπεριληφθεί στη λίστα με τους πιο μολυσμένους ποταμούς της Ευρώπης και μάλιστα κατατάχθηκε δεύτερος. Το πρόβλημα της ρύπανσης των νερών του, προκαλείται κυρίως από τα αστικά λύματα των πόλεων των Τρικάλων και της Λάρισας, από την εναπόθεση σκουπιδιών κοντά στην κοίτη του ποταμού, από τα βιομηχανικά απόβλητα των βιομηχανικών μονάδων που λειτουργούν στις ίδιες περιοχές και από τα λιπάσματα και τα φυτοφάρμακα των καλλιεργειών. Σε όλα τα προηγούμενα δεν μπορούμε να παραλείψουμε την επίπτωση της εντατικής ανάπτυξης της μονοκαλλιέργειας εξαιρετικά υδροβόρων ειδών, όπως το βαμβάκι, χωρίς καμία απολύτως μέριμνα για εξοικονόμηση νερού, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την

κατασπατάληση των επιφανειακών υδάτων και την άνευ προηγουμένου πτώση και ρύπανση των υδροφόρων οριζόντων.

Η μετατροπή του ποταμού από «ζωντανό» σε «νεκρό» υγρό στοιχείο, λόγω των παραπάνω, προκαλεί τεράστια υποβάθμιση στο περιβάλλον, αλλά πιθανότατα δημιουργεί και κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία, αφού από τα νερά των ποταμιών αρδεύονται αγροτικές εκτάσεις και υδροδοτούνται χωριά και πόλεις.

B.4.2. Δράσεις πολιτισμού για τον Πηνειό

Δράσεις πολιτισμού στην πόλη της Λάρισας, έχουν γίνει πολλές και σε διάφορα επίπεδα, άλλες με ουσιαστικά αποτελέσματα, άλλες είναι ακόμη εν ενεργεία και συνεχίζονται και άλλες έμειναν απλά ιδέες που δεν υλοποιήθηκαν ποτέ. Ακολουθούν περιγραφές από κάποιες από τις δράσεις αυτές, οι οποίες έχουν σχέση με τον Πηνειό ποταμό και τα πολιτιστικά του στοιχεία και οι οποίες έχουν ξεκινήσει ή προταθεί από την δεκαετία του 1980 και μετά.

Δράσεις και Προτάσεις Λαογραφικού Μουσείου Λάρισας (Πηγή: Γρουσόπουλος, 1985)

Τα Λαογραφικά Μουσεία, διαδραματίζουν ένα κυρίαρχο ρόλο στην προσπάθεια για τη διάσωση της παράδοσης, καθώς είναι αυτά τα οποία συγκεντρώνουν και μελετούν συστηματικά το παραδοσιακό υλικό. Η δημιουργία τους, ανάγεται στην καμπή του περασμένου αιώνα, όταν κάτω από τις κοινωνικές μεταλλαγές εξαιτίας της αναπτυσσόμενης βιομηχανοποίησης, οι ειδικοί αντιλήφθηκαν τις συνέπειες που θα είχε η εξέλιξη αυτή και προσπάθησαν στην διατήρηση της παράδοσης και της ιστορίας.

Τα λαογραφικά μουσεία καλύπτουν ένα τομέα διαφορετικό από τα ιστορικά και τα αρχαιολογικά. Είναι μουσεία που συγκεντρώνουν το υλικό και το τεκμηριώνουν με γνώμονα τη σημασία του για τον άνθρωπο και το κοινωνικό σύνολο και εξετάζουν τα αντικείμενα μέσα από τις συνθήκες που τα δημιούργησαν.

Στην Ελλάδα σε κάθε σχεδόν πολύ ιδρύθηκαν τέτοια μουσεία και λαογραφικές συλλογές και συγκεκριμένα στη Λάρισα ιδρύθηκε το 1973 και διαθέτει ένα πλούσιο υλικό. Επιπλέον τα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αιώνα, ένα νέο είδος μουσείων ήρθε να δημιουργηθεί, τα Μουσεία-Πάρκα, γνωστά και με την ονομασία Υπαίθρια Λαογραφικά ή Εθνογραφικά Μουσεία. Αυτά έδωσαν μία νέα διάσταση στην έννοια του μουσείου και εγκαινίασαν έναν νέο τρόπο προσέγγισης της κοινωνικής ιστορίας, αφού τα

τοποθετούνται μέσα σε φυσικό περιβάλλον και σε ανθρώπινη κλίμακα, σε παραδοσιακούς χώρους κατοικίας και εργασίας.

Η πρώτη απόπειρα που έγινε στη χώρα μας για την ίδρυση Υπαίθριου Λαογραφικού Μουσείου, ήταν εκείνη που είχε ξεκινήσει το 1979 η λαογραφική εταιρεία της Λάρισας έχοντας καταρτίσει ένα ολοκληρωμένο μουσειακό πρόγραμμα. Για το σκοπό αυτό είχε επιλεγεί τότε μία έκταση στη Νίκαια 100 περίπου στρεμμάτων, την οποία θα παραχωρούσε η κοινότητα στο Υπουργείο Πολιτισμού. Το πρόγραμμα προέβλεπε ακόμη και την αναβίωση κατοικιών παραδοσιακών ως προς τη μορφή και τα υλικά, την αναβίωση των παραδοσιακών επαγγελμάτων που σιγά-σιγά εξαφανίζονταν, καθώς και μια μικρή εκκλησία στο ρυθμό της μεταβυζαντινής Βασιλικής που συνηθιζόταν ιδιαίτερα στη Θεσσαλία. Επίσης προέβλεπε παράλληλα με τα προηγούμενα την ίδρυση ενός εθνογραφικού κέντρου με αίθουσες εκθέσεων, διαλέξεων, βιβλιοθηκών, πινακοθήκης, εργαστηρίων συντηρήσεως και χειροτεχνίας. Δυστυχώς το πρόγραμμα αυτό δεν υλοποιήθηκε ποτέ ενώ ένα χρόνο αργότερα το 1981 η Λαογραφική Εταιρεία είχε προτείνει τη μετατροπή του Motel ΞΕΝΙΑ σε Υπαίθριο Λαογραφικό Μουσείο.

Η Λαογραφική Εταιρεία Λάρισας, κατά τον Γρουσόπουλο, επανέρχεται ξανά το 1985 με νέο πρόγραμμα και με μία διαφοροποιημένη πρόταση. Η δημιουργία ενός Υπαίθριου Μουσείου στη Λάρισα είναι απαραίτητη γιατί είναι μία πόλη που έχει χάσει εντελώς την παλιά της φυσιογνωμία και είναι ίσως και η μοναδική πόλη στην Ελλάδα που έχει αλλάξει τόσο πολύ. Βρίσκεται στο κέντρο σχεδόν του Θεσσαλικού κάμπου, ενός χώρου με μεγάλη παράδοση στη γεωργία και την κτηνοτροφία, ενώ και η ίδια η πόλη πέρασε μεγάλο εμπορικό κέντρο στην Τουρκοκρατία.

Στην προσπάθειά της αυτή, η Λαογραφική Εταιρεία Λάρισας, αναζητώντας χώρους μέσα στην ίδια την πόλη, όπου θα μπορούσε να ζωντανέψει ένα Υπαίθριο Λαογραφικό Μουσείο, χωρίς όμως ιδιαίτερες επεμβάσεις της σύγχρονης αρχιτεκτονικής και αφού έλαβε υπόψη της:

1. Τη μορφή της πόλης
2. Τις διάφορες ιστορικές περιόδους της πόλης
3. Το ρόλο που έπαιξε το ποτάμι στη ζωή και τη δουλειά των κατοίκων
4. Το πλούσιο λαογραφικό υλικό που είχε συγκεντρώσει,

κατέληξε σε ένα συνδυασμό χωρών με επίκεντρο το λόφο του Φρουρίου και αυτό γιατί είναι ένας χώρος που παρουσιάζει ζωντανά την ιστορική πορεία της πόλης. Στους χώρους αυτούς έχουμε, από την αρχαία ιστορία το αρχαίο θέατρο, από τη χριστιανική ιστορία έχουμε τις αναπτυσσόμενες παλαιοχριστιανικές Βασιλικές, από την τουρκοκρατία έχουμε το Μπεζεστένι, από τη νεότερη ιστορία λίγα μικρομάγαζα και τα γειτονικά Ταμπάκικα, ενώ σε μικρή απόσταση κυλάει ο Πηνειός.

Το υπαίθριο μουσείο που έχει προτείνει λαογραφική εταιρεία θα ξεκινούσε από το Μπεζεστένι και το πάρκο του Φρουρίου και μέσα από τα Ταμπάκια θα κατέληγε στην ανατολική όχθη του Πηνειού. Ο κύριος εκθεσιακός χώρος θα ήταν το Μπεζεστένι, ενώ στο παραποτάμιο χώρο θα στηθούν τον νταϊλιάνι, τα δίχτυα, οι βάρκες και οι ψαράδικες καλύβες.

Σύμφωνα με τον Γρουσόπουλο, το Υπαίθριο Λαογραφικό Μουσείο της Λάρισας θα μπορούσε να συμβάλει στη διάσωση, τη μελέτη και την προβολή των υλικών και πνευματικών χαρακτηριστικών των ανθρώπων που κατοικούσαν και μοχλούσαν στο Θεσσαλικό χώρο και αυτό θα γίνεται με τη ζωντανή και δυναμική παρουσίαση των χώρων αυτών και των αντικειμένων και όχι με μία απλή παράθεση εκθεμάτων, χωρίς ιδιαίτερη λειτουργική σύνδεση μεταξύ τους.

Η πρόταση αυτή της Λαογραφικής Εταιρείας Λάρισας συνδυάζει την παράλληλη αξιοποίηση δύο νευραλγικών και σημαντικών για τη Λάρισα περιοχών, του παλιού Μπεζεστενιού με τον γύρω υπαίθριο χώρο του από τη μία, και της παραποτάμιας περιοχής από την άλλη, η οποία κατά γενική ομολογία είναι εντελώς εγκαταλειμμένη και αναξιόπιστη (αναφέρεται στο έτος 1985), αν και είναι χώρος πράσινου, θα συμβάλει στην πολιτιστική ενεργοποίηση της Λάρισας, θα αποτελέσει το μοναδικό σωστά οργανωμένο λαογραφικό Μουσείο σε ολόκληρη τη Θεσσαλία το μοναδικό ίσως Υπαίθριο Λαογραφικό Μουσείο στην Ελλάδα.

Φεστιβάλ Πηνειού

Το Φεστιβάλ Πηνειού ξεκίνησε ως μια γιορτή προκειμένου να αναδειχθούν τα έργα διαμόρφωσης της κοίτης και να ενταχθεί το ποτάμι στη ζωή της πόλης. Τον Ιούνιο του 2001 ο Δήμος Λαρισαίων διοργάνωσε για πρώτη φορά πολιτιστικές εκδηλώσεις με τον τίτλο «Γιορτές Πηνειού» στην αναμορφωμένη με πεζόδρομους, ποδηλατοδρόμους και πεζογέφυρες ιστορική κοίτη του Πηνειού Ποταμού και μέσα σε λίγα χρόνια καθιερώθηκε ως ένα σπουδαίο πολιτιστικό γεγονός, η φήμη του οποίου απηχεί πλέον σε Πανελλαδικό επίπεδο. (<https://www.festivalpineiou.gr/taytotita/>)

Οι «Γιορτές Πηνειού» μετατράπηκαν σε ένα πολύ-πολιτισμικό Φεστιβάλ που διοργανώνεται κάθε χρόνο στα μέσα του Ιουνίου, κατά μήκος 4 χιλιομέτρων και στις 2 πλευρές της κοίτης του Πηνειού σε απόσταση μόλις 300 μέτρων από την Κεντρική Πλατεία της Λάρισας, με τους επισκέπτες του να ξεπερνούν κατά πολύ τους 200.000.

Το φεστιβάλ προσφέρει σε χιλιάδες Λαρισαίους και επισκέπτες, την ευκαιρία μέσα από τις καλλιτεχνικές, εκπαιδευτικές δράσεις και τις αθλητικές δραστηριότητες, να ψυχαγωγηθούν ουσιαστικά, να εκφραστούν δημιουργικά, να τολμήσουν να δοκιμάσουν καινούρια πράγματα.

«Κάθε δρώμενο συνιστά μια πρόταση που προάγει την αισθητική και πνευματική ανάπτυξη και δημιουργεί πολιτιστικό προϊόν.» (Δήμος Λαρισαίων)

Κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων, διοργανώνονταν κάθε χρόνο θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, αθλητικές δραστηριότητες με επίκεντρο τον Πηνειό, καθώς και διάφορες εκθέσεις εικαστικών και happenings, που πρόσφεραν αξέχαστες εμπειρίες σε μικρούς και μεγάλους. Καμία τέχνη δεν αποκλείεται, εφόσον κύριο χαρακτηριστικό της είναι η διάδραση όπως το θέατρο δρόμου, το θεατρικό παιχνίδι για μικρούς και μεγάλους, το χοροθέατρο δρόμου, οι εικαστικές κατασκευές και εγκαταστάσεις.

Open Space - Open River (Πηγή: Τεύχος OPEN SPACE-OPEN RIVER. ΧΩΡΟΣ ΠΟΤΑΜΙ)

Το Μάρτιο του 2016, οι τοπικές αρχές παρουσίασαν το Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ με γενικό τίτλο «Λάρισα OpenCity: από την εσωστρέφεια στην Ανοικτή πόλη», με σκοπό και στόχο η Λάρισα ως ‘ανοικτή πόλη’ επενδύει στην επόμενη ημέρα, στην ανταγωνιστικότητα και ελκυστικότητα της προκειμένου να αποτελέσει έναν ελκυστικό και ανταγωνιστικό προορισμό σε επιχειρηματικό και πολιτιστικό επίπεδο στην επόμενη 15ετία. Το Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ, περιλαμβάνει επτά εξειδικευμένα πακέτα δράσεων. Ένα από τα πακέτα προώθησης του στρατηγικού σχεδίου μάρκετινγκ Λάρισας 2016-2020 ήταν και αυτό του OpenSpace–OpenRiver (χώρος ποτάμι).

Η Λάρισα είναι η πρώτη πόλη στην Ελλάδα που εκπονεί ένα Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ, αναγνωρίζοντας έτσι την ανάγκη για εξωστρέφεια της εικόνας της στο νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον, ενώ το Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ εκπονήθηκε από το Εργαστήριο Τουρισμού, Σχεδιασμού, Έρευνας και Πολιτικής του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. (<https://www.larissa.gov.gr/el/enimerosi/deltiatiptourou/3487-parousiastike-to-stratigiko-sxedio-marketingk-tis-larissas>)

Στο εν λόγω πρόγραμμα, σκοπός είναι να αναδειχθούν τα πλεονεκτήματα της Λάρισας, σε σχέση με την ξεχωριστή και επίπεδη γεωμορφολογία της, η οποία έχει επηρεάσει και έχει συνδεθεί με το βαθμό ανάπτυξης της πόλης. Οι εξειδικευμένες δράσεις που προτείνονται, δίνουν έμφαση στην προώθηση των παρακάτω:

1. Λάρισα η πόλη των ειδικών γεγονότων, κάτι το οποίο υποστηρίζεται από τη γεωγραφική της θέση, την προσβασιμότητά της, τη γεωμορφολογία της και τον ειδικό ρόλο που καλείται να διαδραματίσει ο ποταμός Πηνειός.

2. Ενίσχυση διαφοροποίησης και υποστήριξης εβδομάδας Πηνειού.
3. Προώθηση της ιδέας της περιπλάνησης στην πόλη με δραστηριότητες που προβάλλουν την ποιότητα ζωής και τον ελεύθερο χρόνο (χρήση MMM και ποδηλάτου)
4. Ενίσχυση δρώμενων στους δημόσιους χώρους και στις πλατείες (πόλη ανοιχτή στις καλλιτεχνικές εκφράσεις)
5. Ανάδειξη του Πηνειού και ειδικά σχεδιασμένες δράσεις με αναφορά στο σημαντικό αυτό φυσικό και μοναδικό πλεονέκτημα της πόλης. Συντονισμένη προβολή της πόλης ως μία «σύγχρονη Ευρωπαϊκή παραποτάμια πόλη» μέσα από τη διεξαγωγή πολιτιστικών, αθλητικών και οικολογικών γεγονότων για την προσέλκυση τουρισμού για citybreaks και Σαββατοκύριακα χαλάρωσης. (αξιοποίηση παραποτάμιας διαδρομής για στιγμιαίες αποδράσεις στη φύση)
6. Σταδιακή δημιουργία υποδομής για την εξάσκηση παραποτάμιου αθλητισμού.
7. Προώθηση φυσιολατρικής συνείδησης μέσα από οικολογικές δραστηριότητες (βιολογική αγορά)

Οι στόχοι, οι προτάσεις και οι δράσεις του εν λόγω πακέτου αποσκοπούν στη διάχυση της ιδέας της άνετης, ποιοτικής, ευρύχωρης και ζωντανής πόλης σε επίπεδο:

1. Πολιτιστικό
2. Τουριστικό
3. Αθλητικό
4. Φυσιολατρικό
5. Στα ειδικά γεγονότα ευρείας θεματικότητας

Οι προτάσεις του πακέτου OpenSpace–OpenRiver συνδέονται και με τα άλλα πακέτα του στρατηγικού σχεδιασμού για την πόλη και την προώθηση της Λάρισας, ενώ υποστηρίζεται και από συμπληρωματικές δράσεις. Οι δράσεις που θα προταθούν έχουν άμεση συνάφεια και σχέση με τα πακέτα:

1. OpenTourism–OpenCulture: τόνωση της τουριστικής προοπτικής της Λάρισας τουρισμού για citybreaks και για απόδραση Σαββατοκύριακου.
2. OpenPeople–OpenLife: διερεύνηση των επιλογών ψυχαγωγίας και διασκέδασης σε πολιτιστικά δρώμενα και δραστηριότητες προβολής φιλοξενίας
3. OpenSports: οι δράσεις που αφορούν σε προβολή και διοργάνωση αθλητικών δραστηριοτήτων με έντονο φυσιολατρικό χαρακτήρα.

4. OpenCare–OpenHealth: η ενίσχυση της ιδέας για ποιοτική διαβίωση σε ένα υγιές περιβάλλον με όλες τις υπηρεσίες για μία σύγχρονη Ευρωπαϊκή πόλη.

Υπάρχουν και πακέτα τα οποία παρουσιάζουν έμμεση σχέση με το πακέτο Openspace - Openriver αυτά είναι:

1. OpenBusiness - OpenNetworks: οι δράσεις που προτείνονται στο πλαίσιο βοηθούν στην τόνωση της τοπικής αγοράς και επιχειρηματικότητας.
2. OpenEducation–OpenResearch: για την ενίσχυση της περιβαλλοντικής συνείδησης και της αγάπης για το φυσικό περιβάλλον και κατ' επέκταση και για μία καθαρή πόλη, η εκπαίδευση του μαθητικού και η ευαισθητοποίηση του γενικότερου νεανικού κοινού είναι ένα σημείο τομής των δύο πακέτων.

Το πακέτο συνδέεται και με αγαθά για την οικονομική ανάπτυξη της πόλης, όπως την αύξηση της τουριστικής ζήτησης σε διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, την αύξηση της απασχόλησης καθώς και την αύξηση της εμπορικής ζήτησης και τέλος την ανάδειξη της οικονομικής αξίας του Πηνειού ως brand αγαθού.

Ο Πηνειός για την πόλη της Λάρισας δεν έχει μόνο περιβαλλοντική, κοινωνική και ποιοτική αξία, αλλά είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιστορία και την εξέλιξη της πόλης. Έχει και οικονομική αξία στο πλαίσιο της ύπαρξης του ως ένα μοναδικό και ιδιαίτερα σημαντικό αγαθό για την πόλη της Λάρισας. Κατά συνέπεια κάνουμε λόγο για την υποστήριξη της δυναμικής του αγαθού αυτού και την ενσωμάτωση της στην τουριστική πολιτική και περιβαλλοντική ανάπτυξη της πόλης. Στην πραγματικότητα η Λάρισα καλείται να εκμεταλλευτεί αυτό το μοναδικό στοιχείο στον σχεδιασμό συγκεκριμένων δράσεων τόσο πολιτισμού όσο και τουρισμού, με επίκεντρο και σημείο αναφοράς τον Πηνειό και πάντα σε συνάρτηση με την προστασία του περιβάλλοντος και με σεβασμό στο φυσικό χώρο.

Συμπερασματικά με την υλοποίηση των δράσεων του πακέτου που αναλύσαμε, η πόλη της Λάρισας θα γίνει σταδιακά μια πόλη πολιτικών γεγονότων, όπου η ιδέα της περιπλάνησης συνδυάζεται με δραστηριότητες που χαρακτηρίζουν την ποιότητα ζωής και τον ελεύθερο χρόνο. Η προώθηση της χρήσης μέσων συγκοινωνίας και ποδηλάτων, τα δρώμενα σε δημοσίους δρόμους για ανάπτυξη της φυσιολογικής συνείδησης και η ανάδειξη του Πηνειού ως φυσικό και μοναδικό πλεονέκτημα της πόλης, θα συμβάλουν στην προβολή της πόλης ως μία σύγχρονη Ευρωπαϊκή παραποτάμια πόλη μέσα

από τη διεξαγωγή πολιτιστικών, αθλητικών και οικολογικών γεγονότων για την προσέλκυση τουρισμού για citybreak και Σαββατοκύριακα χαλάρωσης.

«Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με ποτάμια»

Τον Ιούνιο του 2006, ιδρύθηκε στα Τρίκαλα το «Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με ποτάμια», με αφορμή τη συμμετοχή της ΔΕΚΑ Τρικάλων και κατ' επέκταση του Δήμου Τρικκαίων, στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα InterregIII C-South Ένωση περιοχών με ποτάμια. Το Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με ποτάμια αποτελεί μια Αστική μη Κερδοσκοπική Εταιρία που αριθμεί, έως σήμερα, 27 μέλη, Δήμους και άλλους φορείς και έχει ως κύριο σκοπό την αντιμετώπιση των διαφόρων προβλημάτων που έχουν τα ποτάμια που διασχίζουν, κυρίως αστικές περιοχές.

Η πόλη της Λάρισας, στο πλαίσιο ανάδειξης και επανένταξης του Πηνειού στο όλον της πόλης, η εντάχθηκε στο «Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με ποτάμια», το οποίο έχει ως στόχο την προστασία και αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος στα ποτάμια οικοσυστήματα, μέσα από ερευνητικές, πειραματικές και εκπαιδευτικές δράσεις, εκπόνηση σχετικών μελετών, καθώς και οργάνωση εκδηλώσεων, ημερίδων και άλλων δράσεων ευαισθητοποίησης των φορέων και δημοτών – και κυρίως των νέων ανθρώπων – σε περιβαλλοντικά θέματα.

Ποδηλασία και Ποδηλατικές διαδρομές

Το ποδήλατο ένα από τα πρώτα μεταφορικά μέσα για τον άνθρωπο και είναι μια εναλλακτική και φιλική προς το περιβάλλον φιλοσοφία μετακίνησης. Τα τελευταία χρόνια, έχει μπει ξανά δυναμικά στη ζωή των κατοίκων των πόλεων και ακόμη πιο έντονα τον τελευταίο χρόνο, λόγω της πανδημίας που επικράτησε, έγινε το νέο άθλημα σε εξωτερικούς χώρους.

Η περιήγηση με ποδήλατο είναι μια δραστηριότητα που δίνει τη δυνατότητα στον αναβάτη να ανακάμψει τον περιβαλλοντικό και πολιτιστικό πλούτο μιας περιοχής με τον πιο ευχάριστο και οικολογικό τρόπο. Αποτελεί αθλητική-τουριστική δραστηριότητα που έχει αποκτήσει όλο και περισσότερους φίλους και είναι δραστηριότητα η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί εναλλακτικά στην πόλη ή στην ύπαιθρο, για βόλτα ή για άθληση.

Στην πόλη της Λάρισας τα τελευταία χρόνια έχουμε την δημιουργία ποδηλατοδρόμων σε όλη σχεδόν την έκταση του κέντρου της πόλης αλλά και σε γειτονιές και ακόμη και στην διαμορφωμένη παραποτάμια περιοχή του Πηνειού. Η μεγάλη ζήτηση και ανάπτυξη της περιήγησης με ποδήλατο στη φύση, είναι μία δραστηριότητα στην οποία ενδείκνυται η παραποτάμια περιοχή του Πηνειού, ειδικά μετά τις τελευταίες αναπλάσεις που έχει δεχθεί η περιοχή. Μπορεί ο ποδηλάτης να κάνει την βόλτα

του ή την άθλησή του είτε στις διαμορφωμένες διαδρομές παράλληλα στον ποταμό, είτε ακόμη και σε 'ανώμαλες' σε έδαφος περιοχές γύρω από το ποτάμι.

Επιπλέον στην πόλη της Λάρισας, διοργανώνονται ποδηλατοδρομίες, μη αγωνιστικού χαρακτήρα, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων και δράσεων για την Ευρωπαϊκή Εβδομάδα Κινητικότητας, από τον Δήμο Λαρισαίων, τον Ποδηλατικό Αθλητικό Σύλλογο «Πηνειός» και τον Ποδηλατικό Γυμναστικό Σύλλογο Λάρισας.

Στην διαδρομή της ποδηλατοδρομίας περιλαμβάνονται ιστορικές περιοχές-σημεία της πόλης καθώς και περιοχές-σημεία από τον Πηνειό ποταμό. Τέτοια είναι η Δεξιά κάθοδος στον Πηνειό – Ποτάμι (Βόρεια πλευρά) μέχρι τη Λαγού – Γέφυρα – Ποτάμι (Νότια πλευρά) – Λιμανάκι – Γεωργιάδου – Βενιζέλου – Α' Αρχαίο Θέατρο .

"«Ανάδυση» στον Πηνειό" - Ολογραμματική προβολή σε υδάτινη εγκατάσταση στο λιμανάκι(<https://www.larissa.gov.gr/el/enimerosi/deltia-typou/9178-anadysi-ston-pineio-ologrammatiki-pronoli-se-ydatini-egkatastasi-sto-limanaki>)

Λόγω της κατάστασης που βιώνει η χώρα μας τον τελευταίο χρόνο, εξαιτίας της πανδημίας, πολλές από τις εκδηλώσεις και τα δρώμενα πολιτισμού δεν πραγματοποιήθηκαν, συμπεριλαμβανομένου και του Φεστιβάλ Πηνειού.

Για το λόγω αυτό η Αντιδημαρχία Πολιτισμού και Επιστημών του Δήμου Λαρισαίων σε συνεργασία με την Interactive LightDesigns⁴ παρουσιάζει για πρώτη φορά στην Ελλάδα την εικαστική ολογραμματική προβολή σε υδάτινη εγκατάσταση με τίτλο «Ανάδυση»⁵ στον ποταμό Πηνειό και συγκεκριμένα στο σημείο «Λιμανάκι» παραπλεύρως του ποταμού, τον Ιούνιο του 2021. Η δράση έρχεται να σηματοδοτήσει και να υπενθυμίσει σε όλους, τόσο τη δυναμική του Φεστιβάλ Πηνειού που δυστυχώς δεν πραγματοποιήθηκε, όσο και να επικαιροποιήσει τη σημαντική θέση του ποταμού στην πόλη, εισάγοντας μία πρωτοποριακή μορφή ψηφιακής τέχνης, η οποία συνδέει την τέχνη με την τεχνολογία στο φυσικό περιβάλλον.

---

4 Η Interactive LightDesigns (<https://www.ild.gr/>) είναι ένα στούντιο δημιουργίας διαδραστικών εφαρμογών και projectionmapping με έδρα τη Λάρισα, το οποίο απαρτίζεται από μία ομάδα συνεργατών από διάφορους επιστημονικούς τομείς.

5 «Ανάδυση»: το ποτάμι και το υγρό στοιχείο αποτέλεσαν την αφορμή και την πηγή έμπνευσης, νοηματοδότησης και επεξεργασίας της δράσης, έχοντας ως στόχο την οπτική ψευδαίσθηση της ανάδυσης των αντικειμένων και των προβολών μέσα από το νερό.

Η ολογραμματική προβολή «Ανάδυση» θα ξεκινήσει με ένα βίντεο 3D animation, το οποίο θα περιλαμβάνει μετά από επιλογή, κάποια από τα πιο σημαντικά τοπόσημα, μνημεία και εκθέματα που χαρακτηρίζουν την πολιτιστική ταυτότητα της Λάρισας. Όλα αυτά τα στοιχεία μέσω του πρωτότυπου τρόπου παρουσίασης, θα δημιουργήσουν μία συνοπτική αλλά ουσιαστική γραμμική αφήγηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και ιστορίας της Λάρισας και θα υπογραμμίσουν τις εννοιολογικές συνδέσεις που δημιουργούνται μεταξύ αυτών και των θεατών.

Η προβολή θα συνεχίζει με το επεξεργασμένο με νέες τεχνικές και εργαλεία Τεχνητής Νοημοσύνης βίντεο - αφιέρωμα στο Φεστιβάλ Πηνειού το οποίο περιλαμβάνει και στιγμιότυπα από περασμένα φεστιβάλ. Όλα αυτά τα στοιχεία μέσω της πρωτοποριακής επεξεργασίας και προβολής στο ποτάμι, σημείο αναφοράς του Φεστιβάλ, θα αναβιώσουν εικονικά την ενέργεια, τα συναισθήματα, τις ποικίλες δράσεις του και θα δημιουργήσουν ένα φανταστικό ψηφιακό γίνεσθαι.

B.4.3. Η σύγχρονη αντίληψη των κατοίκων για την σχέση Ποτάμι-Πόλη-Πολιτισμός

Στο πλαίσιο εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας διεξήχθη έρευνα πεδίου, προκειμένου να καταγραφούν οι απόψεις του πληθυσμού, σχετικά με τον Πηνειό ποταμό και τον ρόλο του στον αστικό ιστό της πόλης τόσο σε ένα γενικότερο πλαίσιο αλλά κυρίως ως φορέας πολιτισμού.

Η έρευνα πεδίου έγινε με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου, το οποίο μοιράστηκε ηλεκτρονικά και συμπληρώθηκε κυρίως από τους κατοίκους της πόλης της Λάρισας. Η διανομή του ερωτηματολογίου, έγινε κατά βάση σε κατοίκους της πόλης και του νομού Λάρισας, ώστε να έχουν την 'επαφή' και την 'γνώση' τόσο του Πηνειού αλλά και της περιοχής και της ιστορίας της. Στη συνέχεια έγινε στατιστική επεξεργασία των απαντήσεων και παρουσίαση αυτών με τη μορφή γραφημάτων, όπως φαίνονται παρακάτω.

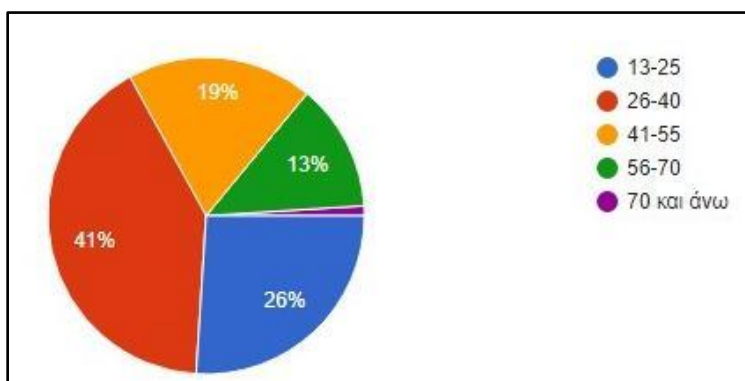
Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να καταγράψει:

1. αν ο ποταμός αποτελεί σημείο αναφοράς για τους κατοίκους της πόλης
2. κατά πόσο οι κάτοικοι γνωρίζουν την αξία του ποταμού στο παρελθόν
3. αν οι κάτοικοι θεωρούν σημαντική την σχέση ποτάμι-πόλη-πολιτισμός
4. τη μορφή της πολιτιστικής κληρονομιάς που θεωρούν οι κάτοικοι ότι διαδραματίζει ο Πηνειός
5. κατά πόσο οι κάτοικοι είναι ευχαριστημένοι από την εικόνα του ποταμού σήμερα
6. την σημαντικότητα του ποταμού για τους κατοίκους
7. τους τομείς, με τους οποίους οι κάτοικοι έχουν συνδέσει τον Πηνειό στην ζωή τους
8. το ποσοστό ενδιαφέροντος των κατοίκων για σύνδεση του ποταμού με πολιτιστικές δράσεις

9. την σύνδεση του Πηνειού με την καθημερινή ζωή.

Το ερωτηματολόγιο, στο οποίο στηρίχθηκε η έρευνα, διορθώθηκε σε τρεις υποενότητες. Στην πρώτη ενότητα, όπου έχουμε τις πρώτες τέσσερις ερωτήσεις οι οποίες είναι σε προσωπικό επίπεδο των ερωτηθέντων, στην δεύτερη ενότητα, όπου έχουμε κάποιες γενικές ερωτήσεις για τα ποτάμια, τις πόλεις και την πολιτιστική κληρονομιά και τέλος στην τρίτη ενότητα, όπου περιλαμβάνονται ερωτήσεις επί της μελέτης περίπτωσης και τον Πηνειό ποταμό σε σχέση με την πόλη της Λάρισας και τον πολιτισμό. Παρόλο που το ερωτηματολόγιο έχει συνταχθεί σε τρεις υποενότητες, αυτό δεν σημαίνει ότι οι ερωτήσεις μεταξύ ενοτήτων δεν συνδέονται. Το αντίθετο μάλιστα, γενικότερες ερωτήσεις μπορεί να δώσουν μία σφαιρική προσέγγιση σε ένα ερώτημα και ακολούθως μία ή και περισσότερες ερωτήσεις επί του θέματος να επιβεβαιώσουν την γενική εικόνα ή και να την ερμηνεύσουν ή και να την εξειδικεύσουν. Για το λόγο αυτό και η αποτίμηση των αποτελεσμάτων γίνεται με σύνδεση των υποενοτήτων.

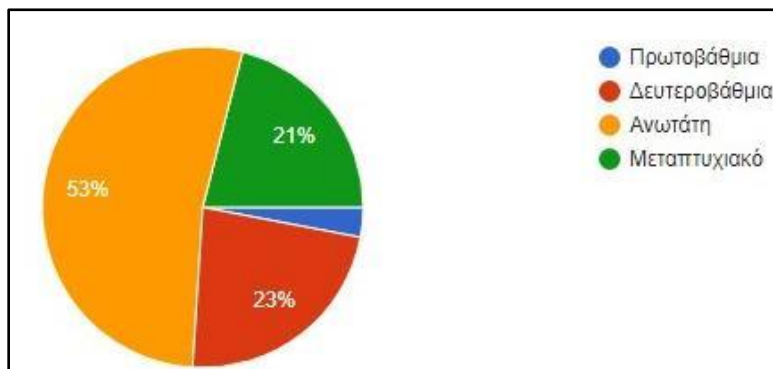
Στην έρευνα έλαβε μέρος τυχαίο αντιπροσωπευτικό δείγμα όλων των ηλικιών, άντρες και γυναίκες και όλων των επιπέδων εκπαίδευσης. Το συνολικό δείγμα της μελέτης αποτελείται από 100 άτομα, εκ των οποίων τα 36 ήταν άντρες (ποσοστό 36%) και τα υπόλοιπα 64 γυναίκες (ποσοστό 64%). Όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα των ερωτώμενων, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί, παρατηρούμε το μεγαλύτερο ποσοστό να ανέρχεται στο 41% και να αποτελείται από άτομα ηλικίας 26-40 ετών, στη συνέχεια ένα ποσοστό 26% αποτελείται από άτομα ηλικίας 13-25 ετών, ακολουθούν οι ηλικιακές ομάδες 41-55 ετών και 56-70 ετών με ποσοστά 19% και 13% αντίστοιχα και τέλος έχουμε και 1 άτομο στην ηλικιακή ομάδα των 70 και άνω με ποσοστό 1%.

Διάγραμμα 1: Ερώτηση 2 - Ηλικιακή ομάδα
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

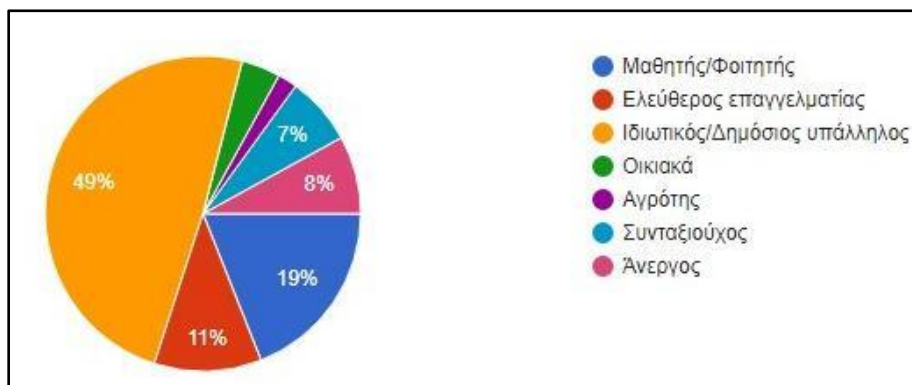
Σχετικά με το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων, το μεγαλύτερο ποσοστό είναι στην ανώτατη βαθμίδα εκπαίδευσης (53%) και ακολουθεί η δευτεροβάθμια βαθμίδα εκπαίδευσης (23%),

ενώ με ποσοστό 21% είναι οι κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος και μόλις το 3% ανήκει στην πρωτοβάθμια βαθμίδα εκπαίδευσης.

Διάγραμμα 2: Ερώτηση 3 - Επίπεδο Εκπαίδευσης
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

Το 62% των ερωτηθέντων εργάζονται ενώ το 8%, δηλαδή 8 άτομα, είναι άνεργοι. Από αυτούς που εργάζονται το μεγαλύτερο ποσοστό (49%) είναι ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι και ακολουθούν οι ελεύθεροι επαγγελματίες με ποσοστό 11% και οι αγρότες με 2%. Επίσης το 19% του δείγματος είναι μαθητές/φοιτητές, το 7% είναι συνταξιούχοι και το 4% ασχολείται με τα οικιακά.

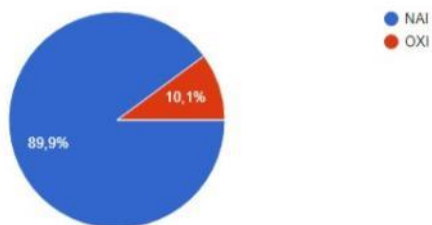

Διάγραμμα 3: Ερώτηση 4 - Επάγγελμα/Απασχόληση
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

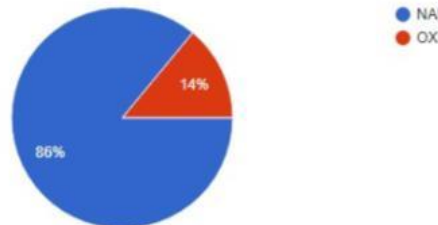
Ερχόμενοι στην δεύτερη υποενότητα του ερωτηματολογίου και τις γενικές ερωτήσεις, σχεδόν όλοι οι ερωτώμενοι με ποσοστό 98% και 97% (ερωτήσεις 5 και 6), απάντησαν ότι θεωρούν θετικό και σημαντικό στοιχείο την ύπαρξη ενός ποταμού μέσα στην πόλη και ειδικότερα στον αστικό ιστό αυτής, ενώ υπήρχε και ένα 3%, στο οποίο είναι αδιάφορη η ύπαρξη ή μη ενός ποταμού στην πόλη. Σε συνδυασμό με την ερώτηση 15, όπου γίνεται αναφορά συγκεκριμένα στον Πηνειό ποταμό, διαπιστώνουμε ότι το δείγμα στο 100% πιστεύει ότι ο Πηνειός είναι σημαντικός για την πόλη της

Λάρισα, ενώ εν κατακλείδι του ερωτηματολογίου οι ερωτώμενοι με ποσοστό 99% προτιμούν την Λάρισα με το ποτάμι της και δεν θα επιθυμούσαν την Λάρισα χωρίς τον Πηνειό.

Όπως προαναφέραμε το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε εντός του νομού Λάρισας, γεγονός που σημαίνει ότι οι κάποιοι εκ των ερωτώμενων δεν είναι κάτοικοι της Λάρισας αλλά των περιχώρων του ευρύτερου νομού. Στην ερώτηση «Έχετε ζήσει ή ζείτε σε πόλη με ποτάμι;», τα αποτελέσματα είναι αναμενόμενα, με το 90% των ερωτώμενων να απαντά καταφατικά. Την ερώτηση αυτή έρχεται να συμπληρώσει-επιβεβαιώσει το ποσοστό της ερώτησης 14, όπου έχουμε το 86% του δείγματος να είναι κάτοικοι Λάρισας. Παρατηρούμε μία διαφορά της τάξης των 4 ατόμων στο δείγμα, όπου μπορεί να οφείλεται σε διάφορα σφάλματα, όπως ο ερωτώμενος να πάτησε λάθος απάντηση εις άγνοιά του, ή κάποιος εκ των ερωτώμενων να έμενε κάποια στιγμή Λάρισα και τώρα αν έχει μετακινηθεί από την πόλη.

Διάγραμμα 4: Ερώτηση 7-«Έχετε ζήσει ή ζείτε σε πόλη με ποτάμι;»
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

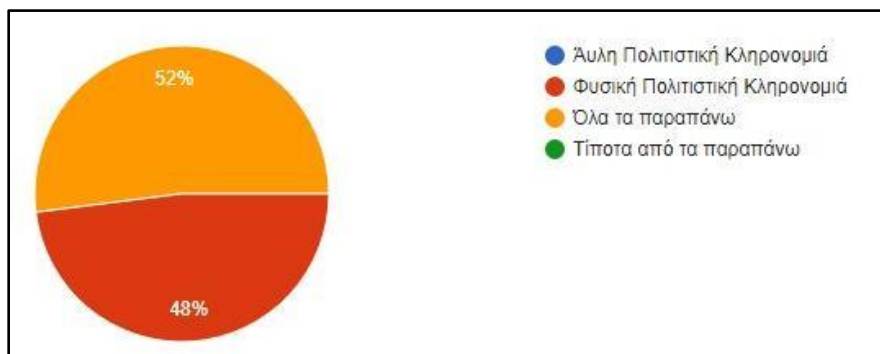
Διάγραμμα 5: Ερώτηση 14 -«Είστε κάτοικος Νομού Λάρισας;»
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

Οι ερωτήσεις 9 και 10, αφορούν την γενική άποψη των ερωτώμενων για τη σύνδεση των ποταμών με τον πολιτισμό. Με ποσοστό 96%, πιστεύουν ότι τα ποτάμια αποτελούν στοιχείο πολιτισμού για μία πόλη και με το ίδιο ακριβώς ποσοστό θεωρούν εξίσου σημαντική την προώθηση της σχέσης ποτάμι-πόλη-πολιτισμός. Σε μία πρώτη προσέγγιση βλέπουμε σχεδόν όλο το δείγμα να συνδέει τα νερό με τον πολιτισμό, γεγονός που μας δίνει ένα πρώτο δείγμα πως τα ποτάμια ίσως να λειτουργούν ως φορείς πολιτισμού στα 'μάτια' των κατοίκων μια πόλης.

Όσον αφορά τις ερωτήσεις περί πολιτιστικής κληρονομιάς, άυλης και φυσικής, διαπιστώνουμε ότι το 81% του δείγματος γνωρίζει την έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ υπάρχει και ένα 19% που δεν γνωρίζει, ποσοστό όχι μικρό και αμελητέο. Από την άλλη πλευρά σχετικά με την φυσική πολιτιστική κληρονομιά, το 95% των ερωτηθέντων γνωρίζουν την σημασία της. Παρατηρούμε ότι η φυσική κληρονομιά ενός τόπου είναι μία πιο γνώριμη έννοια στο κοινό, σε αντίθεση με την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και αυτό ίσως να δημιουργεί και μία γενικότερη σύγχυση στις διασαφήνιση των όρων του πολιτισμού και της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου, με αποτέλεσμα να μην μπορεί

κάποιος να προσδιορίσει αν ένα στοιχείο της καθημερινής του ζωής όπως για παράδειγμα ο Πηνειός ποταμός αποτελεί πολιτιστική κληρονομιά για τον ίδιο τον τόπο και τι είδους κληρονομιά.

Το γεγονός της μη σωστής αποσαφήνισης, ερμηνείας και γνώσης των όρων 'άυλη πολιτιστική κληρονομιά' και 'φυσική πολιτιστική κληρονομιά', αλλά και των στοιχείων πολιτισμού που εμπεριέχει ο κάθε όρος, έρχεται να επιβεβαιωθεί με την ερώτηση 13, «Τι μορφή Πολιτιστικής Κληρονομιάς πιστεύετε ότι αποτελεί ένα ποτάμι για την ίδια την πόλη και τους κατοίκους της;», όπου οι ερωτηθέντες σε ποσοστό 48% θεωρούν το ποτάμι Φυσική Πολιτιστική Κληρονομιά για τον τόπο, ενώ το 52% θεωρεί το ποτάμι και Άυλη και Φυσική Πολιτιστική Κληρονομιά. Σε συνδυασμό με τις προηγούμενες ερωτήσεις επιβεβαιώνεται το γεγονός της σύγχυσης των δύο όρων. Όπως έχουμε διαπιστώσει στην πορεία της εργασίας αυτής και μέσα από την βιβλιογραφία, ένας ποταμός αποτελεί αδιαμφισβήτητα Φυσική Πολιτιστική Κληρονομιά όμως συγχρόνως δεν παύει να δημιουργεί προϋποθέσεις και να καλλιεργεί και την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά του τόπου, μέσα από εορτασμούς, έθιμα, παραδοσιακές και τοπικές παραδόσεις.

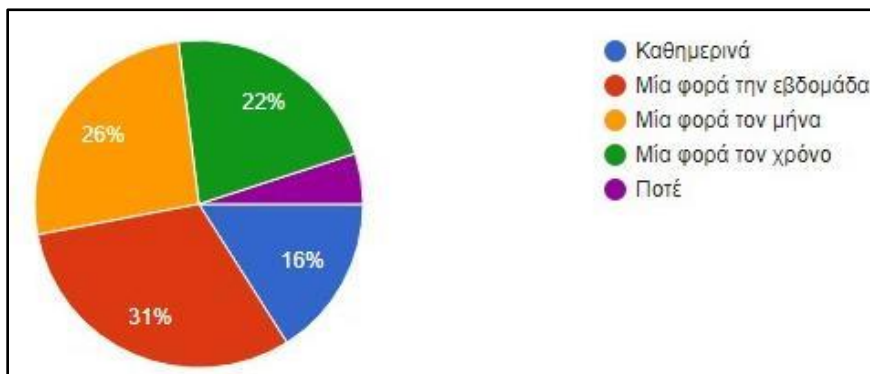

Διάγραμμα 6: Έρωτηση 13 – «Τι μορφή Πολιτιστικής Κληρονομιάς πιστεύετε ότι αποτελεί ένα ποτάμι για την ίδια την πόλη και τους κατοίκους της;»
(Πηγή: Ίδια Επεξεργασία)

Οι έρωτήσεις 14 έως και την τελευταία, την έρωτηση 29, αποτελούν την τρίτη και τελευταία ενότητα του ερωτηματολογίου, η οποία αποτελείται από έρωτήσεις επί του θέματος της εργασίας και σχετίζονται με την μελέτη περίπτωσης της διπλωματικής εργασίας, την πόλη της Λάρισας και τον Πηνειό ποταμό ως φορέας Πολιτισμού.

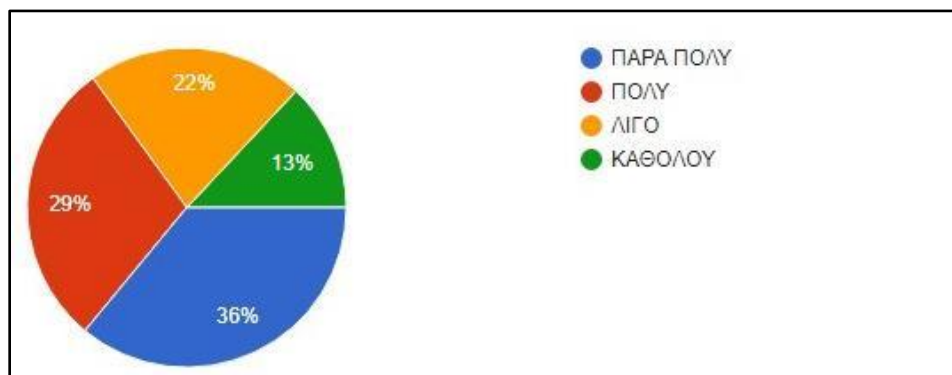
Η επισκεψιμότητα του Πηνειού ποταμού είναι μία από τις έρωτήσεις όπου το δείγμα μοιράζεται σε σχεδόν σε όλες τις πιθανές απαντήσεις, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 7 που ακολουθεί. Στην έρωτηση «Πόσο συχνά επισκέπτεστε την περιοχή του ποταμού;» το μεγαλύτερο ποσοστό απαντάει μία φορά την εβδομάδα (31%) και ακολουθεί με μικρή σχετικά διαφορά η απάντηση μία φορά τον μήνα (26%). Στα ίδια περίπου ποσοστά είναι και το ποσοστό των κατοίκων που επισκέπτονται

το ποτάμι μία φορά το χρόνο (22%), ενώ το 16% του δείγματος επισκέπτεται καθημερινά τον ποταμό. Τέλος 5 στους 100 ερωτηθέντες δεν πηγαίνουν καθόλου στην παραπήνεια περιοχή.

Διάγραμμα 7: Ερώτηση 16 – «Πόσο συχνά επισκέπτεστε την περιοχή του ποταμού;»
(Πηγή: Ιδία Επεξεργασία)

Σε συνδυασμό με το διάγραμμα 7 θα παρατηρήσουμε και το διάγραμμα 8, όπου μας δείχνει κατά πόσο τον τελευταίο χρόνο, λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού, έχει μεταβληθεί η επισκεψιμότητα των κατοίκων στον Πηνειό ποταμό. Με ποσοστό 65% , το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος έχει μεταβληθεί πολύ (29%) και πάρα πολύ (36%) η συχνότητα που επισκέπτεται τον ποταμό. Το 22% άλλαξε λίγο της συνήθειές του, ενώ το 13% δεν το επηρέασε καθόλου η πανδημία, μέσα σε αυτό το ποσοστό συμπεριλαμβάνεται και το 5% που δεν επισκέπτονταν ποτέ το ποτάμι, οπότε το 8% που απομένει είναι ένα μικρό δείγμα. Παρατηρούμε ότι λόγω της κατάστασης που έζησε η χώρα μας , επηρεάστηκαν οι συνήθειες των ανθρώπων. Λόγω της καραντίνας και των συνεχόμενων «Λοκ Ντάουν» όλων σχεδόν των τομέων, ο άνθρωπος βρήκε ξανά την ευκαιρία να γυρίσει πίσω στην φύση και να ζήσει μαζί της. Οι βόλτες στη φύση έγιναν καθημερινότητα και έξοδος διαφυγής από την δύσκολη περίοδο που βιώναμε, οπότε ο άνθρωπος έφερε ξανά στο προσκήνιο το περιβάλλον και αναγνώρισε ξανά την αξία του και την σπουδαιότητά του.

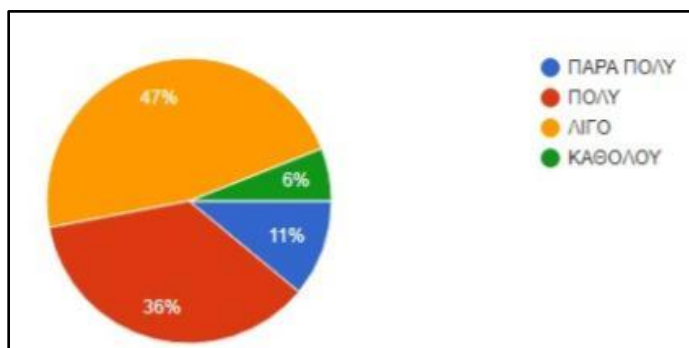

Διάγραμμα 8: Ερώτηση 17 – «Τον τελευταίο χρόνο, λόγω της πανδημίας, μεταβλήθηκε η συχνότητα που επισκέπτεστε τον Πηνειού;»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Οι κάτοικοι επισκέπτονται πια την παραποτάμια περιοχή με μεγαλύτερη συχνότητα και το γεγονός ότι 'ο άνθρωπος γύρισε εκεί που ανήκει', δηλαδή στην φύση και στο νερό, το κάνει πια επί τούτου και για την απόλαυσή του και την αναψυχή του. Αυτό φαίνεται από το μεγάλο ποσοστό του 70%, το οποίο στην ερώτηση «Όταν επισκέπτεστε το ποτάμι, γίνεται σκόπιμα ή απλά αποτελεί μέρος της διαδρομής σας;» απάντησαν σκόπιμα. Το υπόλοιπο 30% απάντησε πως είναι μέρος της διαδρομής του η επίσκεψή του στον ποταμό.

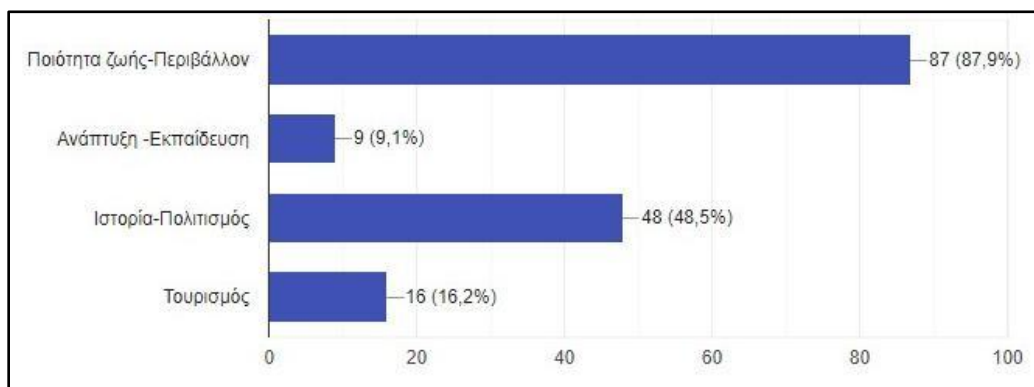
Όπως αναφέραμε και ανωτέρω, τις τελευταίες δεκαετίες υπάρχει μία στροφή των εκάστοτε αρχών των πόλεων για αναπλάσεις παραποτάμιων περιοχών, ώστε να επανέλθει η ταυτότητα της πόλης, να αναδειχθούν οι ποταμοί και να αναπτυχθεί η περιβαλλοντική αντίληψη όλων για βιώσιμες πόλεις υπό όρους αειφορίας. Η σπουδαιότητα των αναπλάσεων αυτών είναι σημαντική για την πόλη αλλά και για τους κατοίκους αυτής και του επισκέπτες της. Αυτό φαίνεται να έχει γίνει αντιληπτό στους ερωτώμενους, καθώς στην ερώτηση 19 «Θεωρείτε σημαντική την ανάπλαση της κοίτης του Πηνειού, η οποία πραγματοποιήθηκε και συνεχίζονται έργα στην πόλη της Λάρισας;» με απόλυτο ποσοστό 100% θεωρούν σημαντική την ανάπλαση της παραπήνιας περιοχής.

Σε συνδυασμό με την προηγούμενη ερώτηση, αξίζει να σχολιάσουμε και την ερώτηση 28 «Πιστεύετε ότι οι τοπικές αρχές έχουν αναβαθμίσει την αξία του Πηνειού, ως περιβάλλον και ως στοιχείο της ζωής της Λάρισας;» καθώς έχουν συνάφεια μεταξύ τους. Οι απαντήσεις στην συγκεκριμένη ερώτηση καλύπτουν όλες τις προτεινόμενες απαντήσεις, αφού το 11% θεωρεί ότι η περιοχή του Πηνειού έχει αναβαθμιστεί πάρα πολύ, το 36% πιστεύει ότι αξιοποιήθηκε πολύ, ακολουθεί το μεγαλύτερο ποσοστό με 47% που θεωρεί ότι αναβαθμίστηκε λίγο και τέλος το 6% πιστεύει πως δεν αναβαθμίστηκε καθόλου. Παρατηρούμε ότι ενώ στην ερώτηση 19 όλοι οι ερωτώμενοι θεωρούν σημαντική την ανάπλαση του Πηνειού, στην ερώτηση 28 διαφοροποιούνται και το μεγάλο ποσοστό της τάξης του 47%, σχεδόν το μισό δείγμα, πιστεύει ότι οι αναπλάσεις αυτές αναβάθμισαν λίγο την περιοχή. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως οι ερωτηθέντες προφανώς έχουν πια συνειδητοποιήσει την σπουδαιότητα της φύσης και του ποταμού και συμφωνούν και επικροτούν τις αναπλάσεις και την αναβάθμιση της παραπήνιας περιοχής, αλλά παρόλα αυτά θεωρούν ότι έχουν γίνει λίγα έργα προς αυτή την κατεύθυνση. Οι ίδιοι οι κάτοικοι και επισκέπτες του Πηνειού 'απαιτούν' και αναζητούν πια το ποτάμι τους και στρέφονται προς αυτό και το διαπιστώνουμε από τις σχετικές απαντήσεις τους. Οι ίδιοι οι κάτοικοι που κάποτε (δεκαετίες 1970-1990 περίπου) ζούσαν σε ένα παραμελημένο ποτάμι, τώρα πια τα αρκετά έργα που έχουν γίνει φαντάζουν στα μάτια τους ως λίγα.

Διάγραμμα 9: Ερώτηση 28 – «Πιστεύετε ότι οι τοπικές αρχές έχουν αναβαθμίσει την αξία του Πηνειού, ως περιβάλλον και ως στοιχείο της ζωής της Λάρισας;»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

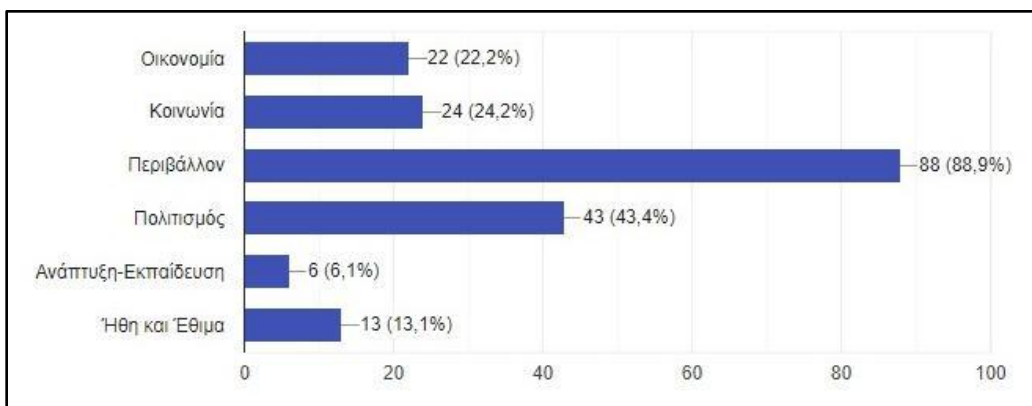
Στην ερώτηση 20 «Στο άκουσμα "Πηνειός - Λάρισα" ποιο από τα παρακάτω στοιχεία σας έρχεται στο μυαλό;», δόθηκε η επιλογή μέχρι απαντήσεις. Στο διάγραμμα 10 που ακολουθεί φαίνεται ότι πλειοψηφούν δύο επιλογές από τις τέσσερες εναλλακτικές απαντήσεις που δόθηκαν. Έχουμε λοιπόν το 87,9% με μεγάλη διαφορά επιλέγει την «Ποιότητα ζωής-Περιβάλλον» ως πρώτη επιλογή στο άκουσμα Πηνειός και να ακολουθεί με 48,5% η απάντηση «Ιστορία-Πολιτισμός». Οι άλλες δύο επιλογές «Ανάπτυξη - Εκπαίδευση» και «Τουρισμός» συγκεντρώνουν μόλις το 9,1% και 16,2% αντίστοιχα, πολύ μικρά ποσοστά σε σχέση με τις δύο πρώτες προτιμήσεις.

Διάγραμμα 10: Ερώτηση 20 – «Στο άκουσμα "Πηνειός - Λάρισα" ποιο από τα παρακάτω στοιχεία σας έρχεται στο μυαλό;»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Θέλοντας να διερευνήσουμε τους τομείς που θεωρεί το δείγμα ότι σχετίζονται με τον Πηνειό ποταμό προχωρήσαμε στην ερώτηση 25 «Κατά την γνώμη σας με ποιους δύο τομείς συνδέεται άμεσα ο Πηνειός ποταμός;», όπου πάλι στις απαντήσεις των ερωτώμενων, το μεγάλο προβάδισμα έχει το περιβάλλον με 88,9% μαζί με τον πολιτισμό με μικρότερο ποσοστό 43,4%. Στη συνέχεια με κοντινά ποσοστά είναι ο τομέας της κοινωνίας και της οικονομίας με ποσοστά 24,2% και 22,2% αντίστοιχα. Τέλος έχουμε με 13,1% τα ήθη και έθιμα και με 6,1% την ανάπτυξη και την εκπαίδευση.

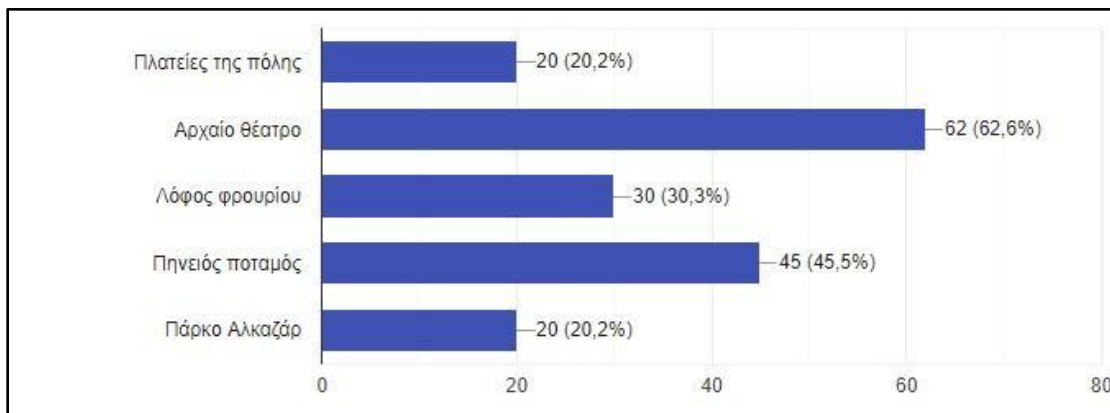

Διάγραμμα 11: Ερώτηση 25 – «Κατά την γνώμη σας με ποιους δύο τομείς συνδέεται άμεσα ο Πηνεϊός ποταμός;»
(Πηγή: Ϊδία επεξεργασία)

Κάνοντας μια αναδρομή στην ερώτηση 13, και σε συνδυασμό με την ερώτηση 20 και 25, διαπιστώνουμε ότι οι ερωτώμενοι αντιλαμβάνονται στο μεγαλύτερο ποσοστό τους τον Πηνεϊό ποταμό και γενικότερα τα ποτάμια όχι μόνο ως φύση και περιβάλλον, αλλά και ως πολιτισμό και ιστορία για έναν τόπο. Διαφαίνεται ότι υπάρχει η αντίληψη ότι Φυσική και Άυλη πολιτιστική κληρονομιά ‘συμβαδίζουν’ στην περίπτωση ενός ποταμού και δημιουργούν ιστορία για τον τόπο και κουλτούρα.

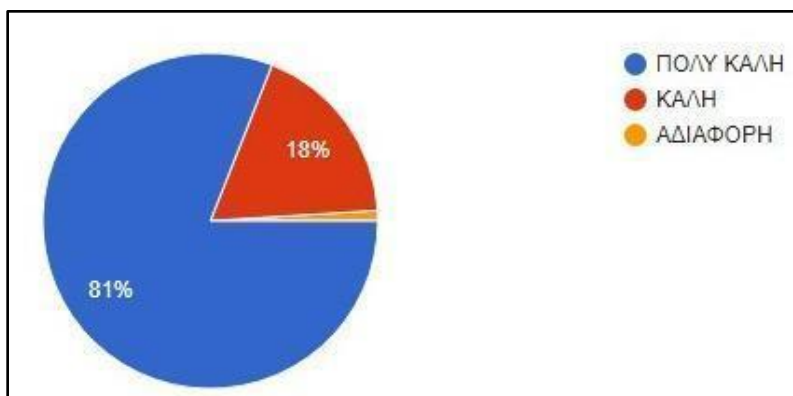
Η πόλη της Λάρισας είναι μία πόλη με πολλά και διαφορετικά σημεία και στοιχεία που την χαρακτηρίζουν, γι’ αυτό και με την ερώτηση 22 «Ποιο κατά την γνώμη σας είναι το πιο χαρακτηριστικό σημείο της πόλης;» (μέχρι 2 επιλογές), γίνεται μία προσπάθεια να διερευνήσουμε αν ο Πηνεϊός ποταμός είναι στα πιο χαρακτηριστικά σημεία της πόλης. Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 12, διαπιστώνεται ότι οι δημοφιλέστερες απαντήσεις είναι το Αρχαίο Θέατρο της Λάρισας (62,6%) και ο Πηνεϊός ποταμός (45,5%), ενώ ακολουθεί ο Λόφος του Φρουρίου (30,3%) και τέλος με ίδιο ποσοστό το πάρκο Αλκαζάρ και οι πλατείες της πόλης (20,2%). Ο Πηνεϊός ποταμός κατέχει μια από τις δύο πρώτες θέσεις ως χαρακτηριστικό σημείο της πόλης, γεγονός που μας δείχνει ότι έχει αξία για τους κατοίκους του νομού. Το Αρχαίο Θέατρο της Λάρισας κατέχει την πρώτη θέση στις απαντήσεις του δείγματος και αυτό το γεγονός μπορεί να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες. Ένας εξ αυτών πιθανόν να είναι και η ανάδειξη του αρχαίου θεάτρου τις τελευταίες δεκαετίες σε συνδυασμό με τον μετασχηματισμό της περιοχής του θεάτρου, ο οποίος μέσα από αναπλάσεις και πεζοδρομήσεις, για την ανάδειξη του ιστορικού στοιχείου της πόλης.

Διάγραμμα 12: Ερώτηση 22 – «Ποιο κατά την γνώμη σας είναι το πιο χαρακτηριστικό σημείο της πόλης;»
(Πηγή: Ίδια επεξεργασία)

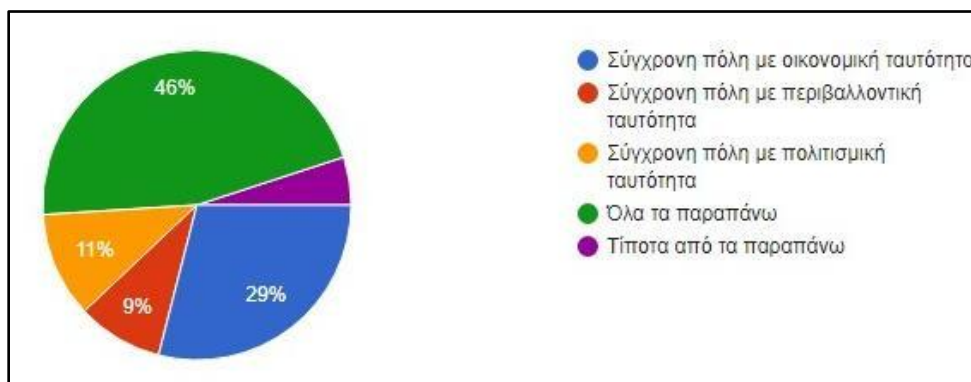
Ίσως μέσα από περισσότερα έργα στην παραπήνεια περιοχή το ποσοστό του 45,5% να ανέβει για τον Πηνεϊό, άλλωστε και παραπάνω, από την ερώτηση 28 διαπιστώθηκε ότι ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος θεωρεί σε ότι έχει αναβαθμιστεί λίγο η αξία του Πηνεϊού από τις αρχές. Θα μπορούσε να είναι μία επιπλέον πρόκληση για τις τοπικές αρχές να αξιοποιήσουν στο έπακρον το στολίδι της πόλης και να το ενσωματώσουν περισσότερο στον ιστό της, αλλά κυρίως να τον συνδέσουν με τον πολιτισμό της πόλης και τα ιστορικά στοιχεία της όπως το αρχαίο θέατρο. Αυτό μπορεί να γίνει ακόμη και με απλά πράγματα όπως προτεινόμενες περιπατητικές διαδρομές για τους κατοίκους, μέσα από εκπαιδευτικούς περιπάτους των νεαρών ηλικιών και μέσα από την προώθηση του οικοτουρισμού, στοιχείο που δεν έχουν αξιοποιήσει καθόλου στην Λάρισα.

Όσα προτείνονται ως ιδέες προς υλοποίηση προηγουμένως, έρχονται να βρουν εφαρμογή και να επαληθευτούν μέσα από το διάγραμμα 13, που σχετίζεται με την ερώτηση περί πολιτιστικών διαδρομών και πολιτιστικών δράσεων στην Λάρισα σε συνάφεια με τον Πηνεϊό. Το 81% του δείγματος θεωρούν την ιδέα πολύ καλή και το 18% τη θεωρεί απλά καλή. Γίνεται αντιληπτή η ανάγκη των κατοίκων για ανάδειξη του ποταμού και του πολιτισμού του με ουσιαστικό τρόπο, μέσα από διαδρομές και δράσεις. Άλλωστε όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω το «Φεστιβάλ Πηνεϊού», το οποίο έχει ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια στην πόλη, έχει πια καθιερωθεί στους κατοίκους και επισκέπτες της Λάρισας και το θεωρούν σαν 'έθιμο' της πόλης, όπως ήταν πάντα το ετήσιο 'παζάρι της Λάρισας' ή το 'πέταμα του σταυρού στον Πηνεϊό τα Θεοφάνια'.

Διάγραμμα 13: Ερώτηση 27 – «Πως θα σας φαινόταν η ιδέα των "πολιτιστικών διαδρομών" & "πολιτιστικών δράσεων" στην πόλη της Λάρισας συμπεριλαμβανομένου του Πηνειού ποταμού;»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

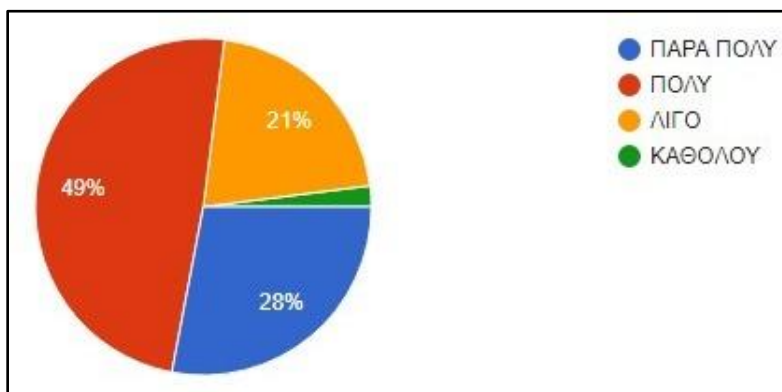
Σχετικά με το 'προφίλ' της πόλης (ερώτηση 21), το 29% των ερωτηθέντων απάντησαν πως η Λάρισα είναι μία σύγχρονη πόλη με οικονομική ταυτότητα, το 9% πως είναι μία σύγχρονη πόλη με περιβαλλοντική ταυτότητα, το 11% πως η Λάρισα είναι μία σύγχρονη πόλη με πολιτισμική ταυτότητα, ενώ υπερισχύει το 46% του δείγματος, το οποίο δηλώνει πως η πιο αντιπροσωπευτική εικόνα για την Λάρισα είναι όλα τα προηγούμενα.

Διάγραμμα 14: Ερώτηση 21 – «Ποια από τις παρακάτω θεωρείτε την πιο αντιπροσωπευτική εικόνα για την πόλη της Λάρισας;»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

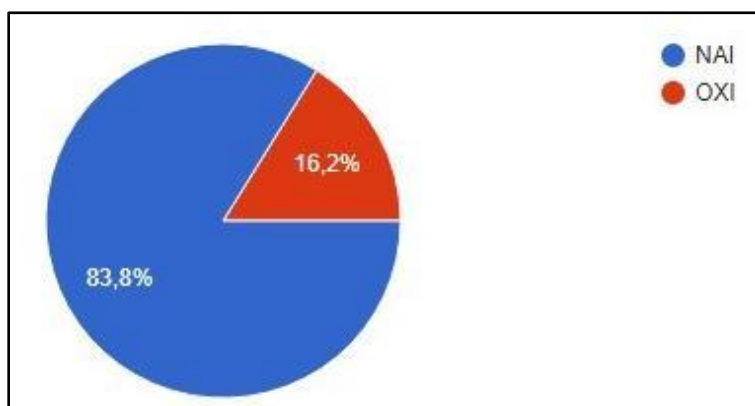
Στο ερώτημα 24, «Θεωρείτε ότι ο Πηνειός έχει συντελέσει στην πορεία των χρόνων στην ανάπτυξη της πόλης; (οικονομικά – πολιτιστικά - περιβαλλοντικά)», το 49% του δείγματος απάντησε πολύ, το 28% πάρα πολύ, ενώ ακολουθεί το 21% που θεωρεί λίγο και το 2% καθόλου (διάγραμμα 15). Στο σημείο αυτό θα συνδέσουμε την ερώτηση 24 με την προηγούμενη ερώτηση 21, όπου και στις δύο ερωτήσεις παρατηρούμε να συμβαδίζουν οι απαντήσεις των ερωτώμενων. Το μισό περίπου δείγμα (49%) θεωρεί ότι ο Πηνειός έχει συντελέσει στην ανάπτυξη της Λάρισας οικονομικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά και το ίδιο σχεδόν δείγμα (46%) θεωρεί ότι η ταυτότητα της Λάρισας χαρακτηρίζεται

από οικονομικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά στοιχεία. Διαπιστώνουμε ότι οι ερωτώμενοι αντιλαμβάνονται την Λάρισα ως μία πόλη με 'πολύπλευρη ταυτότητα' (οικονομική, περιβαλλοντική και πολιτισμική) και ανάπτυξη ως προς όλες τις πλευρές της ταυτότητας αυτής, πράγμα το οποίο μας δείχνει την δυναμική της πόλης και τις δυνατότητες για εξέλιξη και αναβάθμιση.

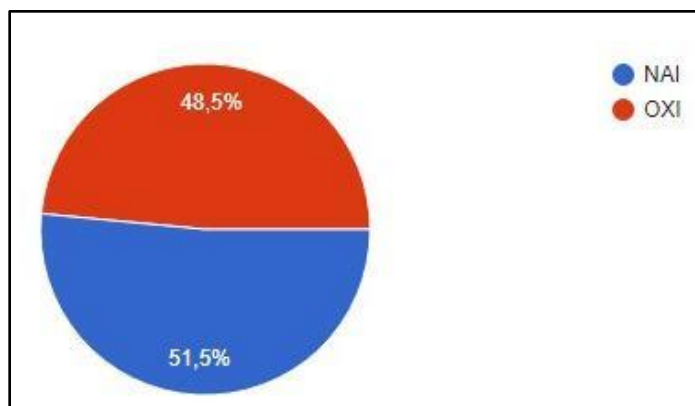
Διάγραμμα 15: Ερώτηση 24 – «Θεωρείτε ότι ο Πηνειός έχει συντελέσει στην πορεία των χρόνων στην ανάπτυξη της πόλης; (οικονομικά-πολιτιστικά-περιβαλλοντικά)»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Στην ερώτηση 23, «Πιστεύετε ότι ο Πηνειός ποταμός συνδέεται με τις κοινωνικές αξίες και τις παραδόσεις της πόλης; (ήθη & έθιμα)», το δείγμα στην πλειοψηφία του με ποσοστό 83,8% πιστεύει πως συνδέεται, ενώ το 16,2% διαφωνεί.

Διάγραμμα 16: Ερώτηση 23 – «Πιστεύετε ότι ο Πηνειός ποταμός συνδέεται με τις κοινωνικές αξίες και τις παραδόσεις της πόλης; (ήθη & έθιμα)»
(Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Ο Πηνειός ως σήμα κατατεθέν για την πόλη της Λάρισας, έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο για την πόλη τόσο οικονομικά, όσο και κοινωνικά και πολιτισμικά. Για το λόγο αυτό και στην ερώτηση 26, το δείγμα μοιράζεται σχεδόν στα μισά με το 51,5% να γνωρίζει τον ρόλο του ποταμού στην πορεία των χρόνων και το υπόλοιπο 48,5% να έχει άγνοια περί του θέματος. (διάγραμμα 17)

Διάγραμμα 17: Ερώτηση 26 – «Γνωρίζετε τον ρόλο που έχει διαδραματίσει ο ποταμός Πηνειός στην πορεία των χρόνων για την Λάρισα; (οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά)»
(Πηγή: Ϊδία επεξεργασία)

Διερευνώντας παραπάνω τα αποτελέσματα και το δείγμα (πίνακας), διαπιστώσαμε ότι από του ερωτώμενους το μεγαλύτερο ποσοστό που απάντησε άγνοια σχετικά με τον ρόλο που διαδραμάτισε ο Πηνειός είναι στις ηλικιακές ομάδες 13-25 (20%) και 26-40 (20%). Αντίθετα γνώση για την ιστορία και το 'παρελθόν' του ποταμού έχουν οι πιο μεγάλε ηλικιακές ομάδες με 25% από 41 ετών και άνω και ένα 20% στην ηλικιακή ομάδα 26-40 ετών. Η ηλικιακή ομάδα των 26-40 ετών παρατηρούμε ότι μοιράζεται στο μέσον καθώς είναι η ομάδα που είναι στο μεταίχιμιο και ανήκει στις πιο νέες γενιές, όπου αρχίζει να ξεθωριάζει η ιστορία και να μην έχουν εικόνες και βιώματα από την παλιά πόλη και τις εποχές του Πηνειού.

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
13-25	6%	20%
26-40	21%	20%
41-55	12%	8%
55-70	12%	1%
70 +	1%	-

Πίνακας 4: Ποσοστά ΝΑΙ/ΟΧΙ ανά ηλικιακή ομάδα, σε σχέση με το διάγραμμα 17
(Πηγή: Ϊδία επεξεργασία)

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν ηλεκτρονικά και με τυχαία επιλογή ερωτωμένων, χωρίς να υπάρχει πρόθεση να επηρεασθεί το

ποσοστό γυναικών-ανδρών. Το μόνο που έγινε προσπάθεια, να αποσταλούν σε διάφορες ηλικιακές ομάδες και διαφορετικών επαγγελματικών προφίλ, ώστε να υπάρχει μεγαλύτερο εύρος στο δείγμα και κατά συνέπεια να μπορέσουμε να αξιολογήσουμε από όλες τις ομάδες τις απόψεις τους σχετικά με την μελέτη περίπτωσης της εργασίας.

Επίσης το ερωτηματολόγιο «έκλεισε», όταν μαζεύτηκε δείγμα 100 ατόμων, αφού θεωρήθηκε ως ικανοποιητικό για το επίπεδο της έρευνας που πραγματοποιείται. Σε κάποιες ερωτήσεις οι απαντήσεις δεν συμπληρώνουν το 100%, αφού είχαμε κάποιες κενές απαντήσεις σε διάφορες ερωτήσεις. Πιο συγκεκριμένα σε εννιά (9) από τις είκοσι εννιά (29) ερωτήσεις παρατηρήθηκαν 99 απαντήσεις αντί 100 που ήταν το δείγμα. Προφανώς κάποιοι ερωτώμενοι, άφησαν αναπάντητες ερωτήσεις για λόγους τους οποίους δεν γνωρίζουμε, βέβαια στο πλαίσιο των ερευνών πάντα υπάρχουν και σφάλματα. Στην δική μας περίπτωση είναι αμελητέα θα λέγαμε, αφού το 1% είναι πολύ μικρό ποσοστό για να μπορεί να αλλάξει την εικόνα της απάντησης.

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα

Τα ποτάμια ανέκαθεν διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων, αφού ακόμη και η εμφάνιση των πρώτων πολιτισμών και οι πρώτες πόλεις αναπτύχθηκαν στις όχθες μεγάλων ποταμών. Η δημιουργία πολιτισμών στις όχθες των ποταμών και η παραποτάμια συγκέντρωση πληθυσμού δικαιολογείται από τα πολλά οφέλη που προσέφερε το νερό και ειδικότερα οι ποταμοί στους ανθρώπους. Τέτοια οφέλη είναι η ύπαρξη συνεχούς παροχής νερού, η δημιουργία εύφορου εδάφους για καλλιέργεια, η χρήση του ποταμού πώς μεταφορικό μέσο, η χρησιμοποίηση των υδάτων για την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων (επαγγέλματα) αλλά και η χρήση του στην καθημερινότητα των ανθρώπων για κοινωνικούς και προσωπικούς λόγους όπως η αναψυχή η ανάπαυση.

Γίνεται αντιληπτός ο λόγος που οι παραποτάμιες περιοχές διαχρονικά βρίσκονταν πάντα στο επίκεντρο των κοινωνικών, πολιτιστικών και οικονομικών εξελίξεων των αστικών περιοχών, αφού οι ίδιοι οι ποταμοί αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν σημείο αναφοράς και πλεονέκτημα για την ίδια την πόλη και τους κατοίκους της. Ακόμα και σήμερα οι μεγαλύτερες πόλεις του κόσμου είναι χτισμένες δίπλα σε ποτάμια, γεγονός που φανερώνει τη σημασία που έχουν για την ανθρώπινη διαβίωση.

Διαπιστώνεται ότι οι ποταμοί είναι σημαντικοί γεωλογικά, βιολογικά, οικονομικά, κοινωνικά, ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία για τον κάθε τόπο. Η σημαντικότητα του υγρού στοιχείου στη ζωή μιας πόλης είναι μεγάλη και αυτό έγινε αντιληπτό σε όλη την εργασία και ειδικότερα στην μελέτη περίπτωσης του Πηνειού ποταμού για την πόλη της Λάρισας.

Αντικείμενο της διπλωματικής, όπως προαναφέρθηκε, είναι η αναζήτηση της αξίας των ποταμών για τις πόλεις υπό το πρίσμα του πολιτισμού και πιο συγκεκριμένα σε πόλεις όπου το ποτάμι είναι αναπόσπαστο κομμάτι του αστικού ιστού της. Η σημασία των ποταμών γενικά για τις πόλεις είναι γεγονός, στην παρούσα όμως εργασία αναζητήθηκε η σπουδαιότητα των ποταμών ως φορείς πολιτισμού. Η διερεύνηση του θέματος έγινε μέσα από το παράδειγμα της πόλης της Λάρισας και τον ποταμό της, τον Πηνειό ποταμό, ο οποίος διέρχεται από ένα μεγάλο κομμάτι του κεντρικού ιστού της πόλης και με υπόθεση εργασίας «Τα ποτάμια στον αστικό ιστό αποτελούν φορείς πολιτισμού».

Στη παρούσα εργασία, λαμβάνοντας υπόψη βασικά χαρακτηριστικά και την ταυτότητα της Λάρισας, όπου συνδυάζει το αστικό και το φυσικό περιβάλλον, γίνεται προσπάθεια καταγραφής και ανάλυσης των στοιχείων αυτών, για την πόλη και τον ποταμό της, υπό το πρίσμα του πολιτισμού.

Η πόλη της Λάρισας πάντα στην ίδια θέση και με το ίδιο όνομα είναι η μεγαλύτερη πόλη της Θεσσαλίας και σύμφωνα με την τελευταία απογραφή αριθμεί περίπου 145.000 μόνιμους κατοίκους. Είναι η μεγαλύτερη σε μέγεθος πόλη της Θεσσαλίας και της Κεντρικής Ελλάδας και αποτελεί δυναμικό διοικητικό, εμπορικό, οικονομικό, πανεπιστημιακό, γεωργικό, συγκοινωνιακό και πολιτιστικό κέντρο της χώρας. Κύριο χαρακτηριστικό στοιχείο της πόλης είναι ότι τη διασχίζει ο ποταμός Πηνειός, ενώ σύμφωνα και με το ισχύον περιφερειακό Πλαίσιο ένα ακόμη χαρακτηριστικό της πόλης είναι η λειτουργία της ως πολιτιστικό κέντρο.

Η Λάρισα οφείλει την ύπαρξη και την ιστορία της στον Αργυροδίνη Πηνειό ποταμό. Ο Πηνειός ποταμός είναι το φυσικό στοιχείο της Λάρισας που χαρακτηρίζει την πόλη και που επηρέασε τη ζωή της στην πορεία των χρόνων. Από την προϊστορική εποχή το ποτάμι έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και ανάπτυξή της, δίνοντας ζωή και πλούτο στην τοπική και την ευρύτερη αγροτική οικονομία και στους κατοίκους της.

Είναι το μεγαλύτερο ποτάμι που διασχίζει ελληνική πόλη σε μήκος 4 χλμ. ανάμεσα στο Πάρκο Αλκαζάρ και τον Ιστορικό Λόφο του Φρουρίου με το Αρχαίο Θέατρο της Λάρισας και τα βυζαντινά μνημεία.

Η πόλη ωφελήθηκε από το ποτάμι και ταυτόχρονα υπέστη αλλά άντεξε και τις επιπτώσεις από τα φυσικά φαινόμενα που ήταν οι συχνές πλημμύρες και καταστροφές. Επιπρόσθετα σε αυτά, τον 20ο αιώνα με την αλματώδη και άναρχη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων, την αλόγιστη λειτουργία των βιομηχανικών εγκαταστάσεων αλλά και την υπερεκμετάλλευση των αγροτικών καλλιεργειών το ποτάμι μολύνθηκε και έχασε τον ζωογόνο του χαρακτήρα.

Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, εκπονήθηκαν διάφορες μελέτες τόσο για την αναβάθμιση και την εξυγίανση του ιστορικού κέντρου της Λάρισας, όσο και για την παλαιά και νέα κοίτη του Πηνειού και την παραποτάμια περιοχή. Όλες οι μελέτες είχαν ως κοινό στόχο την επανασυγκρότηση των στοιχείων που αναδεικνύουν την ταυτότητα και φυσιογνωμία της πόλης. Τα ολοκληρωμένα προγράμματα παρεμβάσεων του Δήμου Λαρισαίων, ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν ως στόχο την αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου και της ευρύτερης περιοχής, εντός της οποίας εντάσσεται και ο Πηνειός, με έργα και ρυθμίσεις όπως η δημιουργία δικτύου πεζοδρόμων στο Ιστορικό κέντρο, αναβάθμιση περιβάλλοντος χώρου του Αρχαίου θεάτρου, δημιουργία χώρων πρασίνου και σύνδεση της πόλης και του ιστορικού κέντρου με τον Πηνειό.

Διαπιστώνεται ότι η ταυτότητα της Λάρισας χαρακτηρίζεται από στοιχεία φυσικά, όπως ο Πηνειός, στοιχεία ιστορικά, όπως το αρχαίο θέατρο και το φρούριο και από στοιχεία αστικά, όπως η

αγορά και οι λειτουργικές οδοί σύνδεσης. Η πόλη είναι αναγνωρίσιμη από το σύστημα αστικών συντελεστών, ποτάμι - αρχαίο θέατρο – αγορά – φυσικές και λειτουργικές οδοί σύνδεσης.

Λάρισα και Πηνειός είναι ένα αιώνιο ζευγάρι που αντέχει σε όλες τις αλλαγές της κάθε εποχής. Η Λάρισα είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον Πηνειό από τους παλιούς χρόνους και αυτή η σχέση δεν μπορεί να σταματήσει ποτέ όσο και να αλλάζουν οι εποχές παρά μόνο θα παραμείνει ένα παντοτινό σύμβολο της πόλης που θα την χαρακτηρίζει. Άλλωστε φυσικά και ιστορικά δεδομένα μαρτυρούν την άρρηκτη σχέση της κοινωνικοοικονομικής ζωής και ανάπτυξης της Λάρισας με τα νερά του Πηνειού. Η γέφυρα της Λάρισας δεν είναι του ποταμού, αλλά γεφυρώνει διαχρονικά την αιώνια πόλη με το ποτάμι της και τους κάνει να συμπορεύονται σε έναν κοινό δρόμο.

Μετά το 'ένδοξα' και πολύτιμα χρόνια του ποταμού για την πόλη, ακολούθησε μία πορεία προς της απαξίωσή του, η οποία τα τελευταία χρόνια φαίνεται να αλλάζει. Εγκαιρώς ίσως η πολιτεία συνειδητοποίησε την αξία του ποταμού της πόλης και αποφάσισε να προβεί σε έργα αξιοποίησης και ανάπλασης της κοίτης του Πηνειού, όπως αναφέρεται και σε προηγούμενα κεφάλια. Παράλληλα με τα τεχνικά έργα στην παραποτάμια περιοχή, έγιναν προσπάθειες για νέες δράσεις (OpenSpace–OpenRiver, «Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με ποτάμια») και νέα δρώμενα και δραστηριότητες (Φεστιβάλ Πηνειού Ποταμού, ποδηλατοδρομίες), ώστε ο Πηνειός να ενταχθεί στο όλον της πόλης και στην ζωή της, αλλά και να συνεχίσει να λειτουργεί ως φορέας πολιτισμού.

Το μεγάλο στοίχημα όμως για τις πόλεις μας δεν είναι απλά να αναγεννήσουμε τα ποτάμια, να κάνουμε αναπλάσεις και μετασχηματισμούς της γης και εν τέλει να ενταχθούμε στις ευρωπαϊκές πόλεις. Το βασικό ζήτημα είναι να συνυπάρξει το φυσικό με το αστικό περιβάλλον και να μπορέσει να ζήσει ο κάθε τόπος από τους πόρους του, δηλαδή με όρους αειφορίας, αλλά και να μπορέσει ο κάθε τόπος να αναγνωρίσει την πολιτιστική αξία των ποταμών, ώστε να λειτουργούν ως φορείς πολιτισμού για την πόλη και όχι μόνο ως φυσικό στοιχείο.

Έχει μεγάλη σημασία η αρμονική συνύπαρξη αστικού και φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος. Το στοίχημα λοιπόν στις μέρες είναι η βιώσιμη και αειφόρος ανάπτυξη ενός τόπου μέσα από το τοπικό του αγαθό, το οποίο πρέπει να γίνει πλεονέκτημα για τον τόπο και ένας ο ευσεβής πόθος. Σε αυτό το στοίχημα όμως δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την φυσική και άυλη πολιτιστική κληρονομιά που εκπροσωπούν οι ποταμοί και που στην πορεία των χρόνων έχουν δώσει αξία στην κάθε πόλη.

Το ποτάμι είναι η ίδια η φύση μέσα στην πόλη που οφείλουμε να διαφυλάξουμε και ανταποδώσουμε σεβασμό και αγάπη και για το σκοπό αυτό πρέπει να θεσπισθεί ακόμη και νομοθεσία

για απαγόρευση ανεξέλεγκτης χρήσης και να αναζητηθούν νέοι πόροι για να αναπτύξουμε και να ενισχύσουμε τον οικολογικό χαρακτήρα του, ώστε να αφήσουμε τον Πηνειό ανέπαφο και καλύτερο για τις επόμενες γενιές, όπως είναι και εξ ορισμού η βιωσιμότητα. Έτσι θα συνεχιστεί η περιβαλλοντική του σημασία και θα συνεχίσει να «ζει» η φυσική πολιτιστική κληρονομιά της Λάρισας.

Από την άλλη πλευρά όμως, θα πρέπει συγχρόνως με τα προηγούμενα, να αναβαθμίσουμε την αξία των ποταμών ως φορείς πολιτισμού. Ο κάθε ποταμός όπως φαίνεται από όλη την εργασία είναι περιβάλλον αλλά είναι και πολιτισμός. Ο άνθρωπος έχει ξεχάσει αυτή την πλευρά των υδάτινων στοιχείων και η κάθε κοινωνία οφείλει να κάνει προσπάθειες να την αναδείξει. Άλλωστε όπως αναφέραμε σε προηγούμενα κεφάλαια, και συγκεκριμένα και για τον Πηνειό, το ποτάμι μέσα από δρώμενα, εορτασμούς, εκδηλώσεις, επαγγέλματα και έθιμα, καταγράφει την δική του ιστορία και λειτουργεί ως υδάτινος δρόμος πολιτισμού.

Ο άνθρωπος βρήκε υποκατάστατα για πολλά αγαθά, όχι όμως για το νερό. Τα ποτάμια είναι τόσο σημαντικά για τον άνθρωπο που δεν πρέπει να τα αμελούμε και να αφήνουμε να γίνονται πηγές μόλυνσης. Ας φροντίσουμε όλοι να διατηρήσουμε ζωντανούς τους υδάτινους δρόμους στους οποίους πορεύτηκε και ο άνθρωπος στη διαδρομή της ιστορίας του, αφού 'πάνω' στα ποτάμια έχτισε και διαμόρφωσε ο άνθρωπος τον πολιτισμό του.

Τα αστικά ποτάμια μπορούν να προσφέρουν πολλαπλά οφέλη. Εξυπηρετούν τους κατοίκους και τους προσφέρουν υπηρεσίες, συμβάλλουν στη διαμόρφωση και λειτουργία των οικοσυστημάτων του αστικού περιβάλλοντος, λειτουργούν ως φυσική πολιτιστική κληρονομιά για την πόλη και αναπτύσσουν στην πορεία των χρόνων άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Τα θετικά των ποταμών για το άστυ αφορούν την κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία της περιοχής, τον πολιτισμό του τόπου.

Η σχέση ποτάμι-πόλη-πολιτισμός είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός και υπό το πρίσμα αυτού του τρίπτυχου δημιουργούνται σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλοσύνδεσης μεταξύ τους. Το ποτάμι δίνει ζωή στην πόλη, αλλά και η πόλη ζει από το ποτάμι της. Το ποτάμι δημιουργεί πολιτισμό για τον τόπο και ο πολιτισμός αυτός αναβαθμίζει και δίνει αξία στο φυσικό περιβάλλον. Η πόλη η ίδια είναι πολιτισμός με τους πολίτες της και ο πολιτισμός είναι αυτός που δημιουργεί την κοινωνία της πόλης. Το ποτάμι, η πόλη και ο πολιτισμός δημιουργούν μία δυναμική σχέση εξάρτησης μεταξύ τους, αλλά ανάπτυξης του κάθε στοιχείου ξεχωριστά και μαζί, ώστε να δημιουργηθεί το όλον του εκάστοτε τόπου. Μέσα από το τρίπτυχο αυτό φτιάχνονται νέοι δεσμοί και επανέρχονται και οι παλιοί και συνεχίζεται αρμονικά αυτή η τριπλή συνύπαρξη.

Εξαιτίας των γεγονότων που συμβαίνουν συνεχώς στη ζωή μας και ειδικότερα των πυρκαγιών του καλοκαιριού του 2021, θα ήθελα αυτή η εργασία, να αποτελέσει κίνητρο και έναυσμα για νέες αναζητήσεις των γενιών που ακολουθούν, με την πεποίθηση και την ελπίδα για ένα καλύτερο, 'πράσινο' και βιώσιμο μέλλον υπό το φως του περιβάλλοντος και του ανθρώπου ως βασικά στοιχεία των εξελίξεων. Ας βοηθήσουμε τις νέες γενιές να αναρωτηθούν το γιατί και το πως και ας τους διδάξουμε βασικές έννοιες όπως είναι το περιβάλλον και ο πολιτισμός.

Ευελπιστώ, η εργασία αυτή να γίνει η αρχή για νέα ερωτήματα και νέες προσωπικές αναζητήσεις, είτε σε συνδυασμό με τα ποτάμια σε τοπικό επίπεδο μιας μεσαίου μεγέθους πόλης και την επιρροή αυτών για τον πολιτισμό και τον τόπο γενικά, είτε σε σχέση με τη μελλοντική αναζήτηση και πρόταση νέων στοιχείων που μπορούν να εισαχθούν σε μία πόλη για ανάπτυξη και ενδυνάμωση του δίπολου φύση-πολιτισμός, δίνοντας αξία στη γη και το περιβάλλον που έχουμε 'υποτιμήσει' και πάντα ταυτίζοντας τους ποταμούς και το περιβάλλον με την έννοια του πολιτισμού.

Ας γεννηθούν για όλους μας ερωτήματα όπως, τι σημαίνει να δώσουμε ζωή στο ποτάμι;; Μήπως να πάρουμε ζωή από το ποτάμι, να κάνουμε καλύτερη τη ζωή μας συμβιώνοντας αρμονικά;; Ποια η πολιτιστική αξία των ποταμών τις πόλεις μας;; Γιατί γύρω από τους ποταμούς δημιουργήθηκαν από αρχαιοτάτων χρόνων πολιτισμοί;; Μήπως το ποτάμι μέσα στον αστικό ιστό, είναι η ουσία της ύπαρξης και συνέχειας της ζωής της πόλης μέσα από αυτό, ως φορέας πολιτισμού;;

Βιβλιογραφία - Πηγές

ΒΙΒΛΙΑ:

- **Αγγελίδης, Μ.** (2004) «Αειφόρος ανάπτυξη των πόλεων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα», Αθήνα: ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ ΑΒΕΕ
- **Αϊβαλιώτου, Α.** (2008) Συλλογικό έργο δήμου Λαρισαίων: «Πολεοδομική Ανασυγκρότηση του ιστορικού κέντρου». Κεφ. XI: Λάρισα 8000 χρόνια νεότητας.
- **Ανθοπούλου – Καρυώτη, Β.** (2003) «Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα – ΣΜΠΕ. ΥΠΟΒΑΘΜΙΣΗ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΣΤΟ ΔΕΛΤΑ ΤΟΥ ΠΗΝΕΙΟΥ», Λάρισα
- **Αξενίδης, Θ.** (1949) «Η ΠΕΛΑΣΓΙΣ ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑ (ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ) Β΄ ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ», Αθήνα: ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Α. ΣΙΔΕΡΗ
- **Αραβαντινός, Αθ.** (1986) «Πολεοδομικός Σχεδιασμός», Αθήνα: ΣΥΜΕΩΝ
- **Αραβαντινός, Αθ.** (2007) «Πολεοδομικός σχεδιασμός-Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου», Αθήνα: Συμμετρία
- **Βασενχόβεν, Λ.** (Φεβρουάριος 2003) «Άνθρωπος και περιβάλλον στον 21ο αιώνα: Τα κρίσιμα προβλήματα. ΑΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ», Αθήνα: Δημοσίευση από το Μουσείο Γουλανδρή φυσικής ιστορίας
- **Βουτσιλάς, Β.** (2001). Οδοιπορικό νομού Λαρίσης. Λάρισα: Ιδιωτική Έκδοση
- **Γαλλής, Κ.** (1973), Ανασκαφές στη Θεσσαλία: πρόσφατα αποκτήματα του μουσείου Λάρισας. Λάρισα: Λαρισαϊκά Γράμματα
- **Γιανναράς, Χ.** (2001) «Πολιτιστική Διπλωματία – Προθεωρία Ελληνικού Σχεδιασμού», Αθήνα: Ίκαρος
- **Γουργιώτη, Λ.** (1985) «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Α΄ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ. ΛΑΡΙΣΑ:ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ 26-28/4/1985», Θεσσαλονίκη: Τυπογραφείο Ή ΔΩΔΩΝΗ΄
- **Γρουσόπουλος, Χρ.** (1985) «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Α΄ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ. ΛΑΡΙΣΑ:ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ 26-28/4/1985», Θεσσαλονίκη: Τυπογραφείο Ή ΔΩΔΩΝΗ΄
- **Ζιαζιάς, Γ.** (1994) «ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΧΑΜΕΝΗ ΛΑΡΙΣΑ. 50 ΧΡΟΝΙΑ ΜΝΗΜΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΟΛΗΣΕΙΣ» (1900-1950), Λάρισα: ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Γ. ΛΑΒΔΑΚΗΣ Ο.Ε.
- **Καραγάτσης, Μ.** (2003) «Περιπλάνηση στον κόσμο. Ταξιδιωτικές εντυπώσεις.», Βιβλιοπωλείων της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & Σιας Α.Ε., Αθήνα
- **Καραλή, Λ.** (1998) «Λεξικό Αρχαιολογικών - Περιβαλλοντικών Όρων», Αθήνα

- **Καραλή, Μ.** (2000) «Παρεμβάσεις στα Ρέματα –Εναλλακτικές Προτάσεις Σχεδιασμού», Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- **Κόνσολα, Ν.Ν.** (1995) «Η Διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Κληρονομιάς», Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- **Μαργαρίτου Β., Τσόκανος Χ.** (1985) «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ Α΄ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ. ΛΑΡΙΣΑ:ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝ 26-28/4/1985», Θεσσαλονίκη: Τυπογραφείο 'Η ΔΩΔΩΝΗ'
- **Μπαμπινιώτης, Γ.** (2006) «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Β΄ Έκδοση, Γ΄ Ανατύπωση, Αθήνα
- **Μπιτσάνη, Ευ.** (2004) «Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη. Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικού προϊόντος», Αθήνα: Διόνικος
- **Ντόρα, Ν.** (1995)«Η διεθνής Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.», Αθήνα: Παπαζήσης.
- **Παρθενόπουλος, Κ. Ν.** (2004) «Πολιτισμός & Αστικό Περιβάλλον», Ζήσης, Θεσσαλονίκη
- **Πολύζος, Σ.** (2015) «Αστική Ανάπτυξη», Αθήνα: Κριτική
- **Ρούσκας, Γ.** (2004) «Ο Αργυροδίνης Πηνειός», Αθήνα: Εκτύπωση Β.ΡΟΥΣΣΗΣ – Ν.ΠΑΟΥΡΗΣ ΟΕ
- **Ρούσκας, Γ.** (2007) «Ο Πηνειός της Τέχνης», Αθήνα: Εκτύπωση ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΠΕ
- **Στεργιόπουλος, Δ.** (1987) «Τα Λαρισινά έργα του Χρήστου Χρηστοβασίλη (1861-1937)», Μετέωρα
- **Σιμόπουλος, Κ.** (1973) «Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 1700-1800», Τ. 2, Αθήνα
- **Σίνης, Α.** (2005) «Λιμνολογία Θεωρία και Ασκήσεις», UniversityStudioPress, Θεσσαλονίκη
- **Τζαφάλιας, Α.** (1985), ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΛΑΡΙΣΑ: ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ, ΛΑΡΙΣΑ
- **Φαρμακίδης, Ε.** (1926) «Η Λάρισα», κεφ. Διάφοροι επιστολαί και έγγραφα, Βόλος
- **Χατζημπίρος, Α.** (2007) «Οικολογία -Οικοσυστήματα και προστασία του περιβάλλοντος», Αθήνα: Συμμετρία
- **Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης και Αποχέτευσης Λάρισας ΔΕΥΑΛ**, «Η μεταμόρφωση της Λάρισας. Από τη λασπούπολη στη σύγχρονη μεγαλούπολη», Λάρισα: ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ PALTOFFSET
- **ΟΜΙΛΟΣ ΦΙΛΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**, (1992) «ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ 1^{ΟΥ} ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ. Λάρισα, 9-10 Μαρτίου 1991», Λάρισα: ΚΑΡΑΤΑΣΙΟΥ
- **Διατμηματικό Ερευνητικό Πρόγραμμα του ΕΜΠ** με θέμα «ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΑ ΡΕΜΑΤΑ», (2000) «ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΑ ΡΕΜΑΤΑ – Εναλλακτικές Προτάσεις Σχεδιασμού», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αθήνα

- **ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΑΘΗΤΩΝ 10^{ΟΥ} ΛΥΚΕΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ**, (1998) «ΠΗΝΕΙΟΣ», Λάρισα: PaltOffsetΕ.Τερζίδης&Σια Ο.Ε.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ – ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ – ΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ:

- **Αυγερινού-Κολώνια Σ.**, Σερράος Κ., κ.ά. (2010). Σημειώσεις προπτυχιακού μαθήματος «ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ». Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών-Τομέας Πολεοδομίας & Χωροταξίας (Ε.Μ.Π.).
- **Αυγερινού-Κολώνια, Σ.** (2021) «Βιώσιμη Ανάπτυξη και Πόλεις», Διάλεξη μεταπτυχιακού μαθήματος «Ευνοϊκοί και Περιοριστικοί Παράγοντες του Σχεδιασμού με Όρους Αειφορίας», ΕΜΠ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ «Πολεοδομία και Χωροταξία»
- **Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης & Αποχέτευσης Λάρισας**, (1982). ΗΜΕΡΙΔΑ Για τον Πηνειό ποταμό. Δήμος Λάρισας.
- **Κασσελά, Ν.** (2018) «Ολοκληρωμένη Διαχείριση Υδατικών Πόρων στο Αστικό Περιβάλλον – Πρακτικές, Τεχνολογίες και Τάσεις», Σεμινάριο Κατάρτισης για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση Υδατικών Πόρων στο Αστικό Περιβάλλον
- **Κασσιός, Κ.** (1995) «Στρατηγική Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και Διευθέτηση Υδατορευμάτων σε Αστικούς Χώρους» 2ο Εθνικό Συνέδριο της ΕΕΔΥΠ: Ολοκληρωμένες Επεμβάσεις για τη Μείωση του Κινδύνου από τις Πλημμύρες, 147-152

ΣΠΟΥΔΑΣΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ:

- **Ανδρουτσοπούλου, Α.** (2010) «Οικολογική Αξιολόγηση και περιβαλλοντικές επιπτώσεις έργων υποδομής στη λεκάνη απορροής του ποταμού Αλφειού», Μεταπτυχιακή Διατριβή, Τμήμα Βιολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών
- **Αργυροπούλου, Ευ.** (2011) «Οικονομική Αποτίμηση Δημιουργίας Μητροπολιτικού Πάρκου στον Κηφισό Ποταμό», Μεταπτυχιακή Εργασία, Διεπιστημονικό - Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμη & Τεχνολογία Υδατικών Πόρων», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- **Αργυροπούλου, Κ.** (2009) «Αποκατάσταση αστικών ποταμών και ενσωμάτωση τους στον αστικό ιστό-Η περίπτωση του Τριποτάμου Βέροιας», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

- **Αρώνης, Κ.** (2021) «ΚΑΤΑΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΥΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ», Πτυχιακή Εργασία, Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού, Πανεπιστήμιο Πατρών
- **Βλαχάκης, Η.** (2007) «Πολιτιστική Κληρονομιά - Νόμος 3028/2002 'Νομικό Καθεστώς Προστασίας των Αρχαιολογικών Χώρων στην Ελλάδα'», Διπλωματική Εργασία, Σχολή Νομικών Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών 'Κράτος και Δημόσια Πολιτική', Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- **Γεωργίου, Ευθ.** (2017) «Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ στον παραδοσιακό οικισμό Μετσόβου: Φωτογραμμετρική αποτύπωση με χρήση συστήματος μη επανδρωμένου αεροχήματος», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- **Γότα, Β.** (2013) «ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΤΑΜΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης- Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολεοδομία- Χωροταξία», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- **Δημητρέλου, Μ.** (2013) «Σύγχρονες τάσεις διαχείρισης των αστικών ρεμάτων, Μελέτη περίπτωσης: Το ρέμα Πικροδάφνης και η οικονομική αποτίμηση της αξίας του», Μεταπτυχιακή Εργασία, Διεπιστημονικό-Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- **Κολέλη, Κ.** (2017) «ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕ ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ ΤΗΣ: Η ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ, ΟΙ ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΠΟΤΑΜΙΑΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης- Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Αστική Ανάπτυξη και Ανάπλαση», Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- **Λιακοπούλου, Ε.** (2018) «ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΤΡΙΠΟΛΗΣ», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
- **Μαχαιρίδης, Στ.** (2006) «Η ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ», Πτυχιακή Εργασία, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας - Τμήμα Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Εκμεταλλεύσεων, Τ.Ε.Ι. Μεσολογγίου

- **Ντάφα, Ε.** (2015) «Δίκτυο 'πράσινων' και 'μπλε' διαδρομών ως εργαλείο μητροπολιτικού περιβαλλοντικού σχεδιασμού», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- **Ουγιάρου, Σ.** (2019) «Καταγράφοντας την Άυλη πολιτιστική Κληρονομιά του Τόπου μου: Θεσσαλία», Πτυχιακή Εργασία, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών – Τμήμα Μουσειολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών
- **Σπυριδοπούλου, Α.** (2016) «Η Διάσταση του Πολιτισμού στη Δημιουργική Πόλη: Θεωρητικές Έννοιες και Παραδείγματα Στρατηγικού Σχεδιασμού», Ερευνητική Εργασία, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- **Τσιακίρη, Ο.** (2008) «Νομοθεσία διαχείρισης ρεμάτων στον ελληνικό χώρο : προκλήσεις και προοπτικές», Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Χημικών Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- **Μπιτσάνη, Ευ.** (2002) «Πολιτισμός κα Τοπική Κοινωνία: η τοπική πολιτιστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 1980- 2000», Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου, Αθήνα

ΜΕΛΕΤΕΣ-ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ:

1. ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ (ΠΠΧΣΑΑ) ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ (2018).ΦΕΚ 269 ΑΑΠ/2018
2. ΓΕΝΙΚΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ (Γ.Π.Σ.) ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ (2007), Α΄ ΦΑΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΟΥ
3. ΓΕΝΙΚΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ (Γ.Π.Σ.) ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ (2009), ΦΕΚ 523, 2009
4. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ 2011-2014, Α΄ ΦΑΣΗ
5. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ 2011-2014 (ΤΕΛΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ)
6. ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΥ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ 2015-2019 (ΤΕΛΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ)
7. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΚΕΤΙΝΓΚ ΛΑΡΙΣΑΣ 2016-2020, ΔΗΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ-ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΕΡΕΥΝΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (Ε.ΤΟΥ.Σ.Ε.Π.) ΤΟΥΤΜΗΜΑΤΟΣΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ(ΤΜΧΠΠΑΠ.Θ.), ΤΕΥΧΟΣΟΡΕΝSPACE-ΟΡΕΝRIVER. ΧΩΡΟΣ ΠΟΤΑΜΙ

8. Ν. 3521/2006 (ΦΕΚ 275/Α/22-12-2006) «Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.»
9. Unesco Doc. 126 EX/20, Annex II (24/4/1987).
10. European Environment Agency, (2016) «Rivers and lakes in European cities - Past and future challenges» (EEA Report No 26/2016), Luxembourg: Publications Office of the European Union

ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ:

- Τεχνική υπηρεσία δήμου Λαρισαίων
- Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης & Αποχέτευσης Λάρισας
- Δημοτική Βιβλιοθήκη Δήμου Λαρισαίων
- Δημόσια Βιβλιοθήκη Δήμου Λαρισαίων

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ:

- <http://ayla.culture.gr/>
- <https://www.culture.gr/>
- <http://www.ypeka.gr/>
- <http://www.larissa-dimos.gr/>
- <https://www.festivalpineiou.gr/>
- <https://rivers.gr/>
- <https://nomosphysis.org.gr/>
- <https://www.citybranding.gr/>
- <https://elemasyn.gr/>
- <https://www.eleftheria.gr/>
- <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/item/168230.html>

- <https://www.larissa.gov.gr/el/enimerosi/deltia-tupou/3487-parousiastike-to-stratigiko-sxedio-marketingk-tis-larissas>
- <https://www.larissa.gov.gr/el/enimerosi/deltia-tupou/8831-grammiko-parko-o-pineios-apo-deval-mexri-kykliko-komvo-tis-neas-smyrnis>
- https://nomosphysis.org.gr/7027/i-sumbasi-tis-granadas-gia-tin-prostasia-tis-arxitektonikis-klironomias-kai-to-suntagma-martios-1999/#_ftn11
- <https://www.law-archaeology.gr/index.php/el/nomoi>
- <https://el.wikipedia.org>
- https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/mythology/lexicon/water/page_001.html
- <https://theancientwebgreece.wordpress.com/2015/06/04/>
- <https://diastixo.gr/epikaira/apopseis/2487-2014-04-29-13-23-35>
- <http://www.atrax.gr/pages/piniada/piniada-pinios.htm?i=3>
- https://el.wikivoyage.org/wiki/UNESCO_
- <http://www.geo.auth.gr/courses/gge/gge427y/pdf/askisi1.pdf>
- <http://whc.unesco.org/en>
- <https://theconversation.com/lessons-from-cities-that-plan-for-their-rivers-102670>
- <https://www.gdrc.org/oceans/river-mgmt.html>
- <https://www.eea.europa.eu/publications/rivers-and-lakes-in-cities/>
- <https://www.eea.europa.eu/highlights/restoring-european-rivers-and-lakes>
- <https://mio-ecsde.org/>
- <https://www.therrc.co.uk/why-restore>
- <http://www.environmentandsociety.org/exhibitions/ecopolis-muenchen/munich-and-isar>
- https://ibe.colostate.edu/wp-content/uploads/sites/5/2019/01/Urban-River-Restoration_v5.pdf
- <https://umano.gr/ta-dimofilestera-potamia-ton-evropaikon-poleon/>

- <http://unescopeace.gr/>
- <https://unescovp.gr/unesco/>
- <https://www.mfa.gr/missionsabroad/unesco/>
- <https://www.icomoshellenic.gr/>
- www.ee.gr
- www.hcc.gr
- [www.damon.gr/marmar/museum gr.htm](http://www.damon.gr/marmar/museum_gr.htm)
- <https://unric.org/el/>
- <https://csr.ert.gr/keep/>
- http://unescochair.uom.gr/?page_id=21

Παράρτημα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Φύλο ερωτώμενου:

- Άνδρας
 Γυναίκα

2. Ηλικία:

- 13-25
 26-40
 41-55
 56-70
 70 και άνω

3. Επίπεδο εκπαίδευσης:

- Πρωτοβάθμια
 Δευτεροβάθμια
 Ανωτάτη
 Μεταπτυχιακό

4. Επάγγελμα/Απασχόληση:

- Μαθητής/Φοιτητής
 Ελεύθερος επαγγελματίας
 Ιδιωτικός/Δημόσιος υπάλληλος
 Οικιακά
 Αγρότης
 Συνταξιούχος
 Άνεργος

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

5. Πιστεύετε ότι η ύπαρξη ενός ποταμού μέσα στην πόλη αποτελεί θετικό ή αρνητικό στοιχείο για την πόλη;

ΘΕΤΙΚΟ

ΑΡΝΗΤΙΚΟ

6. Θεωρείτε ότι η ύπαρξη ενός ποταμού στον αστικό ιστό μιας πόλης, είναι σημαντικό στοιχείο για την ίδια την πόλη;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΑΔΙΑΦΟΡΟ

7. Έχετε ζήσει ή ζείτε σε πόλη με ποτάμι;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

8. Αν όχι θα θέλετε να κατοικήτε σε πόλη με ποτάμι;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΑΔΙΑΦΟΡΟ

9. Πιστεύετε ότι τα ποτάμια είναι στοιχείο Πολιτισμού για μία πόλη;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

10. Θεωρείτε σημαντική την προώθηση της σχέσης ποτάμι-πόλη-πολιτισμός;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

11. Γνωρίζετε την έννοια και την σημασία της "Αυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς", η οποία περιλαμβάνει κοινωνικά έθιμα, κοινωνικές αξίες, παραδόσεις & αντιλήψεις;
- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
12. Γνωρίζετε την έννοια και την σημασία της "Φυσικής Κληρονομιάς" ενός τόπου, η οποία περιλαμβάνει του ύπαιθρο, το φυσικό περιβάλλον & την "βιοποικιλότητα";
- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
13. Τι μορφή Πολιτιστικής Κληρονομιάς πιστεύετε ότι αποτελεί ένα ποτάμι για την ίδια την πόλη και τους κατοίκους της;
- Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά
- Φυσική Πολιτιστική Κληρονομιά
- Όλα τα παραπάνω
- Τίποτα από τα παραπάνω

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

14. Είστε κάτοικος Λάρισας;
- ΝΑΙ
- ΟΧΙ
15. Θεωρείται την ύπαρξη του Πηνειού ποταμού σημαντική για την Πόλη της Λάρισας;
- ΝΑΙ
- ΟΧΙ

16. Πόσο συχνά επισκέπτεστε την περιοχή του ποταμού;

- Καθημερινά
- Μία φορά την εβδομάδα
- Μία φορά τον μήνα
- Μία φορά τον χρόνο
- Ποτέ

17. Τον τελευταίο χρόνο, λόγω της πανδημίας, μεταβλήθηκε η συχνότητα που επισκέπτεστε τον Πηνειό;

- ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
- ΠΟΛΥ
- ΛΙΓΟ
- ΚΑΘΟΛΟΥ

18. Όταν επισκέπτεστε το ποτάμι, γίνεται σκόπιμα ή απλά αποτελεί μέρος της διαδρομής σας;

- Σκόπιμη
- Μέρος της διαδρομής

19. Θεωρείτε σημαντική την ανάπλαση της κοίτης του Πηνειού, η οποία πραγματοποιήθηκε και συνεχίζονται έργα στην πόλη της Λάρισας;

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ

20. Στο άκουσμα "Πηνειός-Λάρισα" ποιο από τα παρακάτω στοιχεία σας έρχεται στο μυαλό; (μέχρι 2 επιλογές)

- Ποιότητα ζωής - Περιβάλλον
- Ανάπτυξη –Εκπαίδευση
- Ιστορία-Πολιτισμός
- Τουρισμός

21. Ποια από τις παρακάτω θεωρείτε την πιο αντιπροσωπευτική εικόνα για την πόλη της Λάρισας;

- Σύγχρονη πόλη με οικονομική ταυτότητα
- Σύγχρονη πόλη με περιβαλλοντική ταυτότητα
- Σύγχρονη πόλη με πολιτισμική ταυτότητα
- Όλα τα παραπάνω
- Τίποτα από τα παραπάνω
- Άλλο: _____

22. Ποιο κατά την άποψή σας είναι το πιο χαρακτηριστικό σημείο της πόλης; (μέχρι 2 επιλογές)

- Πλατείες της πόλης
- Αρχαίο θέατρο
- Λόφος φρουρίου
- Πηνειός ποταμός
- Πάρκο Αλκαζάρ
- Άλλο: _____

23. Πιστεύετε ότι ο Πηνειός ποταμός συνδέεται με τις κοινωνικές αξίες και τις παραδόσεις της πόλης; (ήθη & έθιμα)

- ΝΑΙ
- ΟΧΙ

24. Θεωρείτε ότι ο Πηνειός έχει συντελέσει στην πορεία των χρόνων στην ανάπτυξη της πόλης;
(οικονομικά-πολιτιστικά-περιβαλλοντικά)

ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

ΠΟΛΥ

ΛΙΓΟ

ΚΑΘΟΛΟΥ

25. Κατά την γνώμη σας με ποιους δύο τομείς συνδέεται άμεσα ο Πηνειός ποταμός;

Οικονομία

Κοινωνία

Περιβάλλον

Πολιτισμός

Ανάπτυξη-Εκπαίδευση

Ήθη και Έθιμα

26. Γνωρίζετε τον ρόλο που έχει διαδραματίσει ο ποταμός Πηνειός στην πορεία των χρόνων για την Λάρισα;
(οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά)

ΝΑΙ

ΟΧΙ

27. Πως θα σας φαινόταν η ιδέα των "πολιτιστικών διαδρομών" & "πολιτιστικών δράσεων" στην πόλη της Λάρισας συμπεριλαμβανομένου του Πηνειού ποταμού;

ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ

ΚΑΛΗ

ΑΔΙΑΦΟΡΗ

28. Πιστεύετε ότι οι τοπικές αρχές έχουν αναβαθμίσει την αξία του Πηνειού, ως περιβάλλον και ως στοιχείο της ζωής της Λάρισας;

ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

ΠΟΛΥ

ΛΙΓΟ

ΚΑΘΟΛΟΥ

29. Θα προτιμούσατε την πόλη της Λάρισας χωρίς το ποτάμι της;

ΝΑΙ

ΟΧΙ